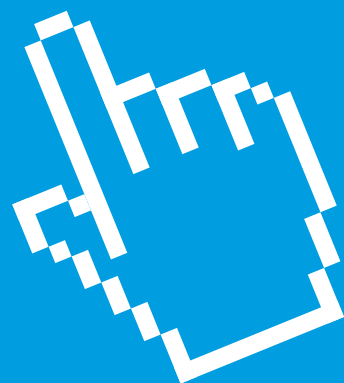

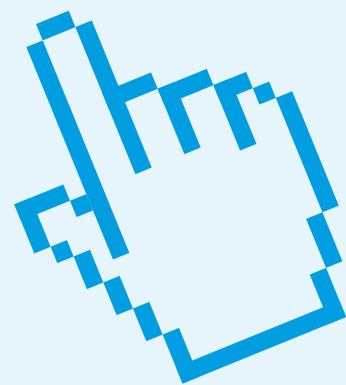
OPREZ! LANAC!

ZAUSTAVIMO ELEKTRONIČKO NASILJE

PREVENJA LAINAC!

ZAUSTAVIMO ELEKTRONIKO NASILJE

Priručnik programa prevencije elektroničkog zlostavljanja

(Program je namijenjen provedbi u školama koje nose UNICEF-ov naziv Škola bez nasilja)

UNICEF Ured za Hrvatsku zahvaljuje svim građanima i tvrtkama koji su svojim donacijama podržali akciju **Prekini lanac!** u okviru koje su se financirali izrada i tisak ovoga priručnika.

Izdavač:

UNICEF Ured za Hrvatsku

Napisali:

Ivana Ćosić
Jasenska Pregrad
Ivan Salečić
Martina Tomić Latinac

Suradnice:

Ivana Jeđud
Anela Nikčević Milković
Snježana Pejnović

Lektorirala:

Ana Poklepović

Grafički oblikovala:

Zinka Kvakić

Sva prava pridržava izdavač.

Prilikom korištenja citata i materijala iz ovoga priručnika, molimo navedite izvor.

Za sve obavijesti možete se obratiti izdavaču.

Ovaj priručnik ne izražava nužno službene stavove UNICEF-a.

Tiskano u Hrvatskoj

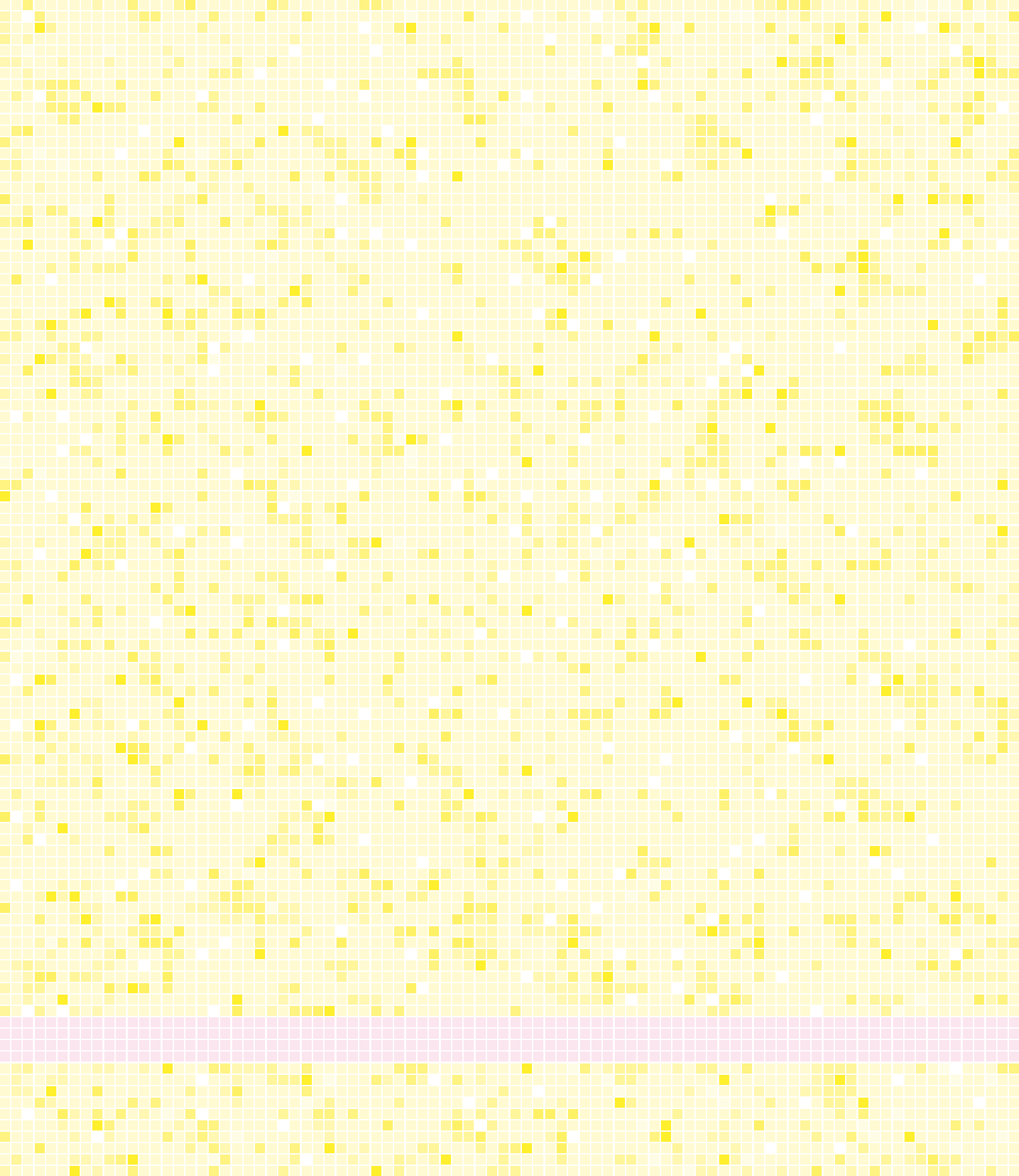
Naklada: 2000 primjeraka

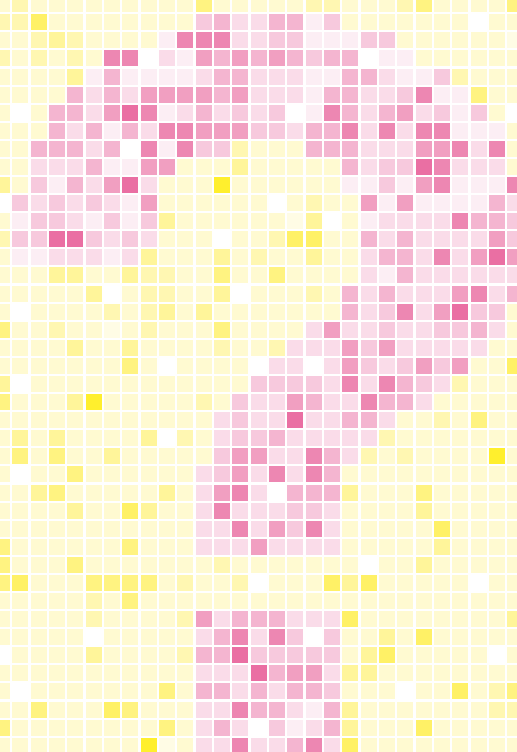
CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 729239.

ISBN 978-953-7702-00-7

Sadržaj:

5	Uvod: Prekinuti lanac? - Zbog čega? Tko? Što? Kako?
6	Potrebe, motivi i stvaranje društvene klime
8	Polazišta i izazovi školskoga programa Prekini lanac!
11	O školskome programu Prekini lanac!
11	Preduvjeti za primjenu programa
12	Sadržaj školskoga programa Prekini lanac!
12	Pregled radionica
15	Što je važno znati prije nego što krenete u provedbu programa
16	Opće upute i smjernice za provođenje radionica na temu sigurnog korištenja interneta i elektroničkog nasilja
19	Napomena o ponašanju u radionicama i reakcijama na obrađivane teme
19	O reakcijama učitelja
20	O reakcijama i ponašanju učenika
21	O reakcijama i ponašanju roditelja
22	Napomena o jeziku i pravopisu
23	Neformalni e-pravopis
29	Radionice za roditelje
30	Prva radionica: Internet
37	Druga radionica: Pretraživanje (surfanje) internetom
39	Treća radionica: Sigurno korištenje interneta - što je važno znati?
47	Radionice za učenike nižih razreda
48	Prva radionica: Mobiteli
52	Druga radionica: Dobre strane i opasnosti kod korištenja interneta i mobitela
54	Treća radionica: Vrijednosti, pravila i posljedice
61	Četvrta radionica: Pravila sigurne vožnje internetom i mobitelom
65	Radionice za učenike viših razreda
66	Prva radionica: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobitela
70	Druga radionica: Upoznajmo internet
73	Treća radionica: Pazi semafor! (Ja na internetu)
78	Četvrta radionica: Elektroničko zlostavljanje, što je to?
84	Peta radionica: Vrijednosti, pravila i posljedice
91	Šesta radionica: Opasnosti na internetu i sigurno korištenje interneta - anonimnost
97	Sedma radionica: Tračanje i širenje glasina - Šu, šu, svi već šušaju o tom...
103	Osma radionica: Zavođenje i seksualno zlostavljanje na internetu
112	Deveta radionica: Snimanje i objavljivanje fotografija na internetu
116	Reference

Uvod: Prekinuti lanac? - Zbog čega? Tko? Što? Kako?

Potrebe, motivi i stvaranje društvene klime

Učitelji su u prosjeku manje vični internetu i suvremenim tehnologijama od učenika, a postojeće znanje unutar škola o prevenciji vršnjačkog zlostavljanja nije bilo dostatno za sprječavanje elektroničkog nasilja i zlostavljanja.

Na susretu pri osnivanju UNICEF-ove **Mreže škola bez nasilja**, ujesen 2007. godine, sudionici su, kao jednu od ključnih tema kojom se unutar Mreže vrijedi pozabaviti, istaknuli sve više zlostavljanja putem interneta i mobitela. Istaknuli su kako postojeće znanje unutar škola o prevenciji vršnjačkog zlostavljanja nije dostatno za sprječavanje ovog oblika zlostavljanja i kako su učitelji u prosjeku bitno manje vični ovim medijima od učenika. Predstavnici škola bili su poprilično uznemireni porastom e-nasilja i zlostavljanja, pa je poziv na proširenje programa bio gotovo jednoglasan. Tako su UNICEF i stručni tim programa **Za sigurno i poticajno okruženje u školama** odlučili izraditi dodatak za prevenciju e-nasilja, što se dobro uklapa i u potrebu škola koje su članice Mreže, da u godinama nakon stjecanja naziva **Škola bez nasilja** imaju dopunski standardizirani materijal za nastavak rada na prevenciji zlostavljanja. Osmišljena je i provedena kampanja **Prekini lanac!** te je izrađen program za provedbu u školama kao odgovor na sve prisutniju pojavu nasilja i zlostavljanja putem elektroničkih medija (mobitela, interneta i drugih suvremenih tehnologija).

Javna kampanja **Prekini lanac!** pokrenuta je zajedno s Hrabrim telefonom u rujnu 2008. godine. Jednako kao i uoči provedbe osnovnoga programa, i ovaj put je javnost upozorena na vršnjačko zlostavljanje jumbo-plakatima, spotom na televiziji, informativnim letcima na svim prodajnim mjestima s elektroničkim napravama te napisima i emisijama u medijima o elektroničkome zlostavljanju. Pokrenuta je i *web* stranica **www.prekinilanic.org** na kojoj su objavljeni svi materijali korišteni u kampanji, kao i letci i upute učenicima, roditeljima i učiteljima (koje su izradile Ivana Ćosić i Jasenka Pregrad). U svemu tome pomogao je UNICEF-ov ambasador dobre volje Slaven Bilić, pozivajući na *fair play*.

Slika 1. Na predstavljanju kampanje **Prekini lanac!** u rujnu 2008. u Zagrebu bili su predstavnici UNICEF-a, Hrabrog telefona, mobilnih operatera T-Mobilea, Vipneta i Tele2 te novinarka školskog lista Osnovne škole Josipa Račića, jedne od UNICEF-ovih **Škola bez nasilja**.

Na dan predstavljanja javne kampanje upriličena je konferencija za novinare na kojoj su sudjelovali vodeći ljudi triju mobilnih operatera (T-Mobilea, Vipneta i Tele2) koji su ujedno dali javnu i financijsku podršku kampanji. Pozvani su građani, odrasli i djeca, da slanjem SMS poruke simbolično doniraju projekt, ali bilo nam je važnije motivirati ih da vlastoručno obave tu gestu prekidanja lanca, odnosno neproslijeđivanja zlostavljajućih poruka. Kao i prvi put, uoči provedbe školskoga programa **Za sigurno i poticajno okruženje u školama (Stop nasilju među djecom)**, tako se i ovaj put kampanjom htjelo uspostaviti jasan društveni vrijednosni sustav, kako bi program i aktivnosti koje škole provode bili utemeljeni u općim vrijednostima u društvu jer školama nije lako odgajati djecu u duhu međusobnog poštovanja ukoliko to nisu i vrijednosti koje promiče društvo u kojem djeluju. Osim toga, ovaj se put letcima, *web* stranicom i napisima u medijima informiralo i poučilo javnost kako se korektno ponašati u virtualnome prostoru i kako reagirati u slučajevima uznemiravanja i zlostavljanja. U kampanji je surađivao Hrabri telefon, čiji su stručnjaci bitno pridonijeli svojim poznavanjem problema, rezultatima istraživanja o ponašanju djece i mladih u Hrvatskoj u korištenju interneta i mobitela te telefonskim informiranjem i podrškom svoj djeci i roditeljima koji su u toj prvoj fazi projekta željeli neposredne informacije ili ih je kampanja potaknula na traženje savjeta i podrške u konkretnim slučajevima uznemiravanja i zlostavljanja. Digitel i Premisa oblikovali su spot i plakate, a Europlakat, HRT, EPH i Blitz Cinestar omogućili da svi materijali i osnovne poruke kampanje dođu do ušiju i očiju javnosti. Uz njih, pridružili su nam se i brojni portali i radijske postaje. Microsoft Hrvatska ponudio je tehničku potporu u kasnijim koracima razrade i testiranja programa, a tijekom WinDays konferencije 2009. godine, zajedno su sa svojim partnerima prikupljali donacije za našu akciju i program. Svima im još jedanput iskreno zahvaljujemo na podršci i donaciji.

Slika 2. Plakat iz kampanje

Slika 3. Plakat iz kampanje

- Javna kampanja Prekini lanac! pokrenuta je zajedno s Hrabrim telefonom 2008. godine. Kampanju je podržao UNICEF-ov ambasador dobre volje Slaven Bilić, pozivajući na *fair play*.

Polazišta i izazovi školskoga programa Prekini lanac!

Iako nije sasvim lako obavijestiti djecu u kakvome zapravo svijetu žive, smisao odgoja i obrazovanja upravo i jest poučiti i podržati djecu da se dobro nose sa svijetom ovakvim kakav jest, a preventivnih programa da spriječe, koliko god je to moguće, da se ijednomu djetetu dogodi loše iskustvo.

Nakon ovako pripremljena terena u javnosti, došao je na red i onaj drugi, dugoročni, strpljivi dio projekta - odgojno obrazovni rad u školama koji smo nazvali **školski program Prekini lanac!**.

Premda se može činiti samo po sebi razumljivim da preventivni programi, pa i ovaj, najprije treba informirati o vrstama i načinima nasilja kako bi omogućio njegovo sprečavanje, autori su uočili da to u samoj provedbi programa nije baš tako. Zato bismo željeli na samome početku raspraviti i odrediti osnovno odgojno-obrazovno polazište ovoga preventivnoga programa i njegov etički aspekt. U pripremi i pilot-provedbi programa ponovno se, doduše rijetko, ali ipak, dalo čuti da djecu koja su iskrena i neiskvarena učimo različitim načinima zlouporabe elektroničke tehnologije. Ponekoj učiteljici bilo je teško pokazati djeci što im se sve može dogoditi dok se koriste mobitelom i internetom. Bilo im je lakše kad se pokazalo da je u odjelu među učenicima već poneko dijete imalo neko loše iskustvo jer im se činilo da onda postoji razlog i smisao obrade ovih tema. Vjerujemo da nije sasvim lako obavijestiti djecu u kakvome zapravo svijetu žive i da bismo više voljeli da svijet nije takav. Međutim, smisao odgoja i obrazovanja upravo i jest poučiti i podržati djecu da se dobro nose sa svijetom ovakvim kakav jest, a preventivnih programa da spriječe, koliko god je to moguće, da se ijednomu djetetu dogodi loše iskustvo. Osim toga, učitelji su nam rekli da su djeca sa zanimanjem saznavala kakve sve opasnosti vrebaju i na kakve ih načine anonimni sudionici virtualnog svijeta mogu prevariti i zlorabiti podatke koje objavljuju, međutim poneki učitelj ostao je s malom sumnjom u mogućnost da bi pojedini učenici mogli time biti motivirani da i oni čine to isto. Sve znanje, ovo o e-zlostavljanju kao i sveukupno školsko i ostalo znanje, može se rabiti i zlorabiti, no to nije razlog da djecu držimo u "mraku neznanja". To nam samo nalaže da, osim obrazovnog aspekta svoga rada, uključimo i odgojni. A naše radionice, osim što su informativne, imaju i jaku odgojnu komponentu, mnogo rasprava, ponovno uspostavljanje vrijednosti, pravila i posljedica, pouku i vježbanje načina komunikacije primjerene elektroničkim medijima koji nisu povređujući. **Mnogi uspješni preventivni programi sastojali su se od informiranja i poučavanja o mogućim nevoljama jer je znanje osnovni alat za donošenje ispravnih odluka o primjerenom i sigurnom ponašanju i za obranu od moguće tuđe zlouporabe.** Ostaviti djecu u neznanju u nadi da im se te ružne stvari neće dogoditi nikad, nije bila metoda izbora preventivnih programa, a pogotovo kad su u pitanju suvremene komunikacijske tehnologije. Tako su informiranje i podučavanje učitelja, roditelja i učenika o tome što se sve događa

u suvremenoj komunikaciji i kako spriječiti uznemiravanje i nasilje jedan od temeljnih sadržaja našega programa.

Psiholozi i socijalni pedagozi koji su već surađivali u UNICEF-ovim programima: Martina Tomić Latinac, Ivana Ćosić, Ivan Salečić, Jasenka Pregrad, Ivana Jeđud, Snježana Pejnović i Anela Nikčević Milković izradili su materijale (radionice, prezentacije, letke) za učitelje, roditelje i učenike. U određivanju tema i opsega njihove razrade koristili smo se naravno iskustvima iz svijeta, ali i rezultatima **“Istraživanja o iskustvima djece prilikom korištenja interneta i modernih tehnologija”** koje su Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba proveli na uzorku od 2.700 učenika osnovnoškolske i srednjoškolske dobi iz različitih gradova Hrvatske (Zagreba, Splita, Dubrovnika, Osijeka, Opatije). Raspon dobi sudionika istraživanja kreće se od 11 do 18 godina (Buljan Flander i sur., 2008.).

O povezivanju ovoga programa s gradivom iz predmeta Informatike savjetovali smo se s višom savjetnicom za informatiku u Agenciji za odgoj i obrazovanje Željkom Knezović. A o načinima na koje se postojeća legislativa primjenjuje na ponašanje na internetu i u mobilnoj telefoniji te o poželjnim načinima postupanja u slučajevima uznemiravanja, zlostavljanja i zloporabe, informirali smo se i surađivali s MUP-ovim Odjelom za maloljetničku delinkvenciju i Uredom pravobraniteljice za djecu.

Naši stručni izazovi bili su:

- **Kako učiniti odrasle (učitelje i roditelje) kompetentnima za nošenje s elektroničkim zlostavljanjem, kad o elektroničkim sredstvima komuniciranja djeca znaju mnogo više od odraslih.** Odlučili smo poučavati o internetu i virtualnome svijetu točno toliko koliko je nužno da odrasli shvate kako taj svijet nastaje i kako funkcionira, otkud i zašto vrebaju opasnosti te što učiniti da djeca budu sigurnija “hodajući” tim prostorima. Dakle, nismo se latili informatičkog
- opismenjivanja odraslih jer to izlazi izvan okvira naše misije. Kao što će se vidjeti u radionicama, materijali vezani uz korištenje internetom samo su informativni. Smatramo da odrasli, učitelji i roditelji, ne moraju znati o suvremenim medijima toliko koliko djeca kako bi im mogli biti podrška u usvajanju sigurnih i uljudnih obrazaca ponašanja u virtualnome svijetu.
- **Kako sačuvati i podržati svijest roditelja i učitelja o vrijednosti, korisnosti i nužnosti interneta i mobitela, a povećati svijest o opasnostima koje donosi i potrebe za zaštitom.** Neka istraživanja pokazuju, a i iskustvo nas uči, da kampanje koje zastrašuju ne motiviraju građane da čine nešto konstruktivno i drugačije, nego da izbjegavaju ono što ih straši. Smatramo da bi bilo koji oblik izbjegavanja u ovom odgojnom području bio poguban i postigao upravo obrnuti učinak od onoga što nam je cilj. Ako bi dio izbjegavanja bio u tome da učitelji i roditelji i dalje zaziru od te teme i prostora, tko bi onda s djecom dijelio njihove dileme i povrede koje im se događaju? Učenici jedne škole iz pilot-programa rekli su da im je jako drago da napokon u školi s učiteljima mogu razgovarati o tome što im se sve događa na internetu. Druga vrsta izbjegavanja mogla bi biti u zabranjivanju djeci da se koriste internetom i mobitelom, što bi također bilo naopako, jer djeca koja ne usvoje dobro i spretno korištenje suvremenom tehnologijom neće moći ravnopravno i učinkovito sudjelovati u radnom i socijalnom životu u odrasloj dobi.
- **Kako odgojno djelovati na one koji su nasilni, one koji trpe i one koji su svjedoci (šutnjom ili prosljeđivanjem povređujućeg materijala) u virtualnom svijetu gdje vlada anonimnost i (varljiv) osjećaj zaklonjenosti i slobode bez odgovornosti.** Ovdje smo se morali pozabaviti zakonima i prihvaćenim procedurama internetskih i mobilnih poslužitelja, kao i policije, kako bismo učiteljima, roditeljima i učenicima jasno pokazali da je

anonimnost samo prividna i da i u virtualnome prostoru vrijede iste zakonske odredbe kao i u neposrednome životu.

- **Kako odrediti ovu vrstu nasilja, pa da se učitelji osjete pozvanima prevenirati i intervenirati, premda se nasilje ne događa (odmah) u školskome, nego (najprije) u virtualnom ili samo u virtualnom prostoru, premda nekad počinje u školskome pa se nastavlja u virtualnome.** Ovdje se radi o potrebi odgajanja djece za kretanje novim medijima i otuda zadaća i škole i roditelja da se bave odgojem za medije. Drugi važan razlog zbog kojeg školi pripada zadaća prevencije i brige oko elektroničkog nasilja, bez obzira na ono što se ono događa u virtualnome svijetu, leži u činjenici da ta djeca koju oni obrazuju i odgajaju u školi možda čine nasilje ili pasivno sudjeluju u njemu ili trpe nasilje, pa je važno reagirati i pokazati da nismo ravnodušni u odnosu na to što im se događa u životu, niti na nasilje kao pojavu, nego smo im spremni dati podršku kako bi pronašli ispravnije i nenasilne načine komuniciranja. Treći razlog leži u činjenici da je granica između virtualnoga svijeta, dohvatljivog elektroničkim sredstvima, i fizičkoga svijeta vrlo tanka, jer neka komunikacija koja počne u virtualnome svijetu često se nastavlja u fizičkom i obrnuto. Dakle, interakcije u virtualnome svijetu utječu i na interakcije i odnose i u realnome svijetu. Djeca i mladi ova dva svijeta ne doživljavaju odvojenim, za razliku od nas odraslih. Njima su i elektronička i neposredna komunikacija jednostavno načini na koje opće sa svijetom.

Nakon što smo izradili materijale (radionice i prezentacije), djelomično smo ih prezentirali mentorima i koordinatorima na 2. susretu **Mreže škola bez nasilja** u studenome 2008. godine i dobili od njih prve povratne informacije slijedom kojih smo doradili materijal i pozvali škole članice Mreže da sudjeluju u pilot-programu kojim smo htjeli provjeriti njihovu kvalitetu u stvarnoj primjeni u radu s učiteljima, roditeljima i učenicima.

U drugom polugodištu šk. god. 2008./09. tri su osnovne škole volontirale u pilot-projektu: OŠ "Ivan Goran Kovačić" iz Zagreba, OŠ "Janko Leskovar" iz Pregrade i OŠ "Antun i Ivan Kukuljević" iz Varaždinskih Toplica. Učiteljima, koordinatorima i rukovodstvima škola zahvaljujemo na suradnji, uvidima, savjetima, preporukama i strpljivom pisanju bilježaka koje su nam pomogle da materijale još bolje priredimo za provedbu u školama. Edukatori i mentori u pilot-programu bili su Martina Tomić Latinac, Ivana Ćosić, Ivan Salečić, Ivana Jeđud i Jasenka Pregrad, a konačna verzija ovoga priručnika strpljivo je djelo Martine Tomić Latinac, Ivane Ćosić, Ivana Salečića i Jasenke Pregrad.

Svi autori ovoga Priručnika osjetljivi su na ravnopravnost spolova i na rodno pitanje u hrvatskome jeziku. Međutim, dosljedno čuvanje oba roda u rečenicama usporava čitanje i čini ga manje "pitkim" (kao npr. u rečenici: Učitelj/ica će upozoriti učenika/cu kako je time prekršio/la odjelne vrijednosti te će s njim/njom razgovarati i zatražiti ga/ju da izabere način na koji će obnoviti ugroženu vrijednost.) Kako bismo sačuvali rodnu ravnopravnost u tekstu i sačuvali pitkost, odlučili smo se na izmjenično korištenje obaju rodova.

Priručnik sadržava sve materijale za provedbu programa **Prekini lanac!** u školama članicama **Mreže škola bez nasilja**, za edukaciju učitelja, roditelja i učenika o ovom obliku zlostavljanja, kako bi ga mogli sprječavati i ublažavati njegove posljedice, ondje gdje se ne može spriječiti. Osim u tiskanom obliku, materijali za radionice te prezentacije za predavanja u elektronskom su obliku na CD-u koji je sastavni dio ovoga priručnika.

Priručnik vam dajemo u ruke sa željom da ga često, pažljivo i s voljom koristite!

Ivana Ćosić, Jasenka Pregrad, Ivan Salečić i Martina Tomić Latinac
U Zagrebu, rujana 2009.

O školskome programu Prekini lanac!

U programu prevencije elektroničkog nasilja primjenjujemo princip Odgovor cijele škole, kao i u osnovnome programu, jer je jedino on istinski učinkovit u prevenciji zlostavljanja.

Preduvjeti za primjenu programa

Bilo bi važno da škole koje odlučuju o primjeni ovoga programa imaju na umu sljedeće preduvjete:

Jedan od prvih i nama vrlo važnih kriterija za provedbu programa odnosi se na **dobrovoljnost škole** za uključivanje, dakle važno je da postoji **odluka Učiteljskoga vijeća**. Na taj način uključivanje i sudjelovanje u projektu postaje odlukom cijele škole i cijela škola preuzima odgovornost za provođenje predviđenih aktivnosti i sadržaja. Dakle, i u ovome dijelu programa primjenjujemo princip **Odgovor cijele škole**, kao i u osnovnome programu, jer je jedino on istinski učinkovit u prevenciji zlostavljanja (kao što smo obrazložili u Priručniku za osnovni program).

Program zahtijeva određeni stupanj **informatičke opremljenosti** škole. Tri radionice s učenicima te dvije s roditeljima (i učiteljima) predviđaju i rad s računalom, pa bi bilo dobro da škola može osigurati jedno računalo za po dva učenika. Radionice se doduše mogu izvoditi i bez računala jer su osnovne informacije i primjeri s interneta preslikani u PowerPoint prezentacijama, no time se bitno gubi živost i dojmivost informacija.

Školski dio programa **Prekini lanac!** sastavljen je od radionica za učitelje, roditelje i učenike i ponajprije je zamišljen kao poticaj za poučavanje i promišljanje o ponašanju u ovoj novoj vrsti medija. Radionice imaju i edukativni dio vezan za postupke prijavljivanja i identificiranja onih koji čine nasilje (i onih koji trpe). Ako je riječ o odraslim osobama koje uznemiruju ili zlostavljaju djecu, policija, koju ćete obavijestiti, poduzet će daljnje korake, pa će škola biti zadužena samo za podršku učeniku koji je trpio. Međutim kad se dogodi neki oblik elektroničkoga zlostavljanja među vršnjacima i kad se identificiraju oni koji su zlostavljali i oni koji su trpjeli, u odgojnome radu s njima treba primjenjivati sve one protokole i postupke koje smo primjenjivali i dosad u slučajevima izravnog nasilja i zlostavljanja. Zato je ovaj program **integralni dio (nastavak) našeg osnovnog programa Za sigurno i poticajno okruženje u školama**, poznatijeg kao **Stop nasilju među djecom**.

Važno je reagirati i pokazati da nismo ravnodušni u odnosu na to što se djeci događa u životu, niti na nasilje kao pojavu, nego smo im spremni dati podršku kako bi pronašli ispravnije i nenasilne načine komuniciranja.

Sadržaj školskoga programa Prekini lanac!

Program se sastoji od radionica za učitelje, roditelje i učenike koje su oblikom primjerene tematskim učiteljskim vijećima, roditeljskim sastancima i satima razrednih odjela. Postojeće vrijednosti, pravila i posljedice, koji su sastavni dio osnovnog školskog programa i na razini odjela i na razini škole, potrebno je dopuniti novima koji se odnose na elektroničko zlostavljanje. Svim ostalim aktivnostima i koracima u programu također valja dodati temu elektroničkoga zlostavljanja - u okviru redovite nastave (ondje gdje se uklapa u program pojedinog predmeta), slobodnih aktivnosti, vršnjačke podrške (ukoliko je škola bila u mogućnosti organizirati je), suradnje s roditeljima i lokalnom zajednicom.

Radionice za učenike predviđene su za SRO ili u okviru nastave Informatike i dodatnih aktivnosti za one učenike koji ne pohađaju Informatiku i u pravilu traju 45'.

Radionice za roditelje zamišljene su kao tematski roditeljski sastanci. Međutim mogu se realizirati i kao

projektni dan u okviru Dana otvorenih vrata škole na temu sigurnosti na internetu i elektroničkoga nasilja. Ako škola odluči aktivnosti s roditeljima provesti kroz roditeljske sastanke, moguće je spojiti razredne odjele i održati zajedničke sastanke, o čemu odlučuje škola uzevši u obzir mogućnosti škole, organizaciju rada, veličinu razrednih odjela, dosadašnju suradnju s roditeljima i očuvanje kvalitete prezentiranih sadržaja. Predlažemo da odluku o načinu rada s roditeljima škola donese u suradnji s UNICEF-ovim mentorom.

Radionice za učitelje izvodit će se kao tematska učiteljska vijeća, pedagoški dan ili kako već odluči rukovodstvo škole.

Pregled radionica

Predlažemo da se prije početka prve radionice odraslima i djeci prikaže spot **Prekini lanac!** koji se ujesen 2008. prikazivao na televiziji i koji je na CD-u ovoga Priručnika, ako tehničke mogućnosti škole to dopuštaju.

Radionice za učitelje i roditelje:

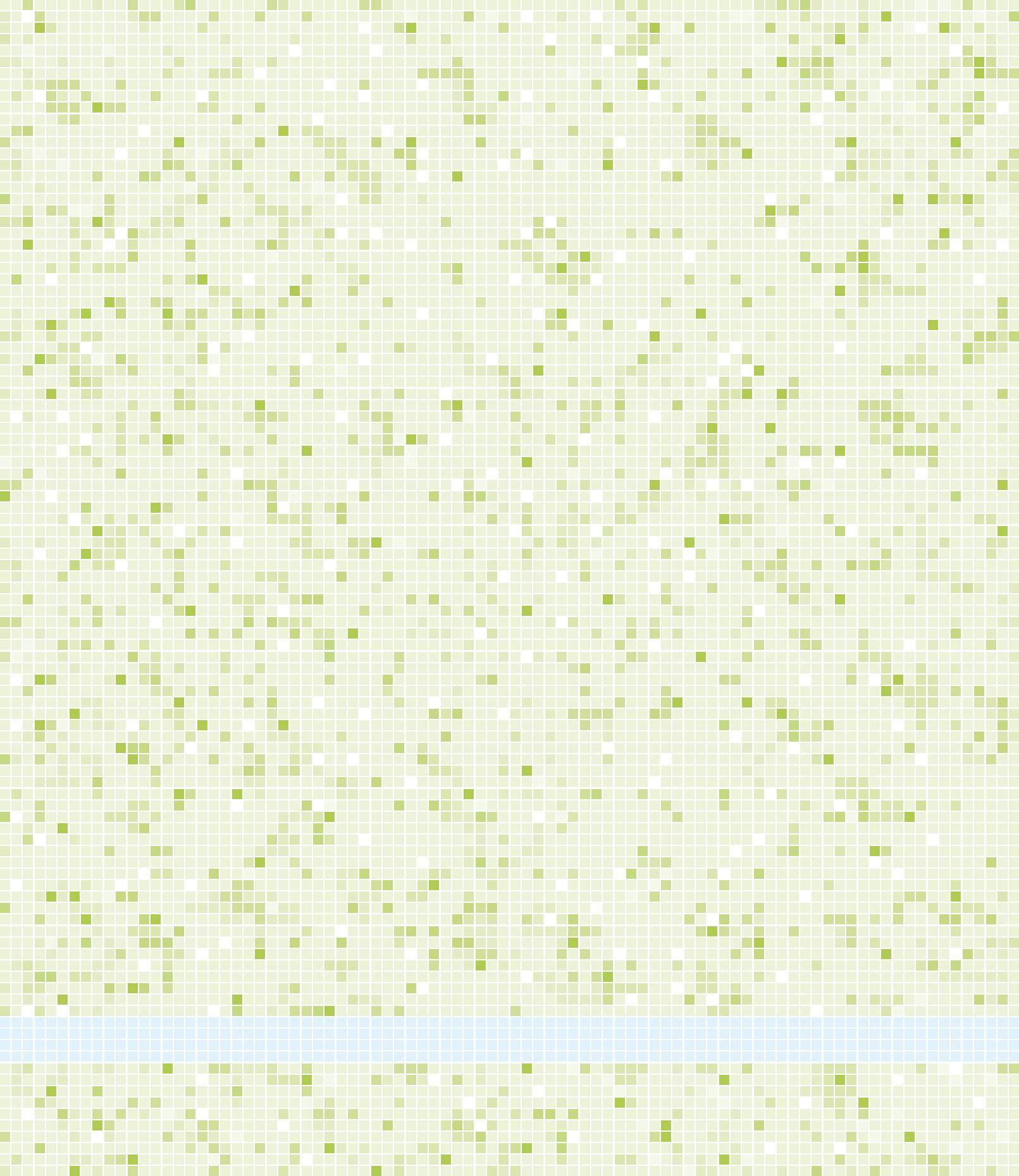
Ciljevi programa	Radionice	Učionica u kojoj se radionica provodi
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Što je internet, kako se njime koristiti i koje mogućnosti nudi. ▪ Prednosti i pozitivne strane interneta. ▪ Zbog čega je internet koristan i važan djeci. 	1. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Upoznavanje s različitim sadržajima na internetu koji su zanimljivi djeci. ▪ Prepoznavanje opasnosti na internetu i mogućnosti zlouporabe interneta. 	2. radionica	Informatička učionica
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kako djecu podučiti sigurnom korištenju interneta. ▪ Mogućnosti tehničke podrške u pružanju zaštite djeci. ▪ Naučiti prepoznavati opasnosti na internetu i mogućnosti zlouporabe interneta. ▪ Upoznavanje s pojmom elektroničkoga zlostavljanja i što tada učiniti (postupak prijavljivanja). 	3. radionica	Odjelna učionica ili informatička učionica

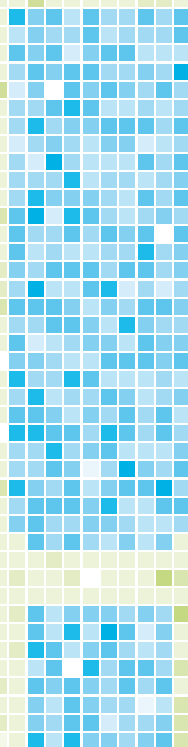
Radionice za učenike:

Ciljevi programa	Razred	Radionice	Učionica u kojoj se radionica provodi
<ul style="list-style-type: none"> Upozoriti na opasnosti zlouporabe mobitela. Podučiti sigurnom korištenju mobitela. 	1. - 3.	1. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti dobre strane i opasnosti kod uporabe mobitela i interneta. 	3. - 4.	2. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Dodati postojećim razrednim vrijednostima, pravilima i posljedicama i ona koja štite od e-zlostavljanja. 	1. - 4.	3. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti vlastito ponašanje i usvojiti sigurno ponašanje u korištenju mobitela. 	3. - 4.	4. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Upoznavanje različitih mogućnosti uporabe interneta. 	5. - 8.	1. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Objasniti kako funkcionira internet i što sve nudi. 	5. - 8.	2. radionica	Informatička učionica
<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti vlastito ponašanje i usvojiti sigurno ponašanje u korištenju interneta. 	5. - 8.	3. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Odrediti pojam e-nasilja, upoznati sa zakonskim posljedicama. 	5. - 8.	4. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Dodati postojećim razrednim vrijednostima, pravilima i posljedicama i ona koja štite od e-zlostavljanja. 	5. - 8.	5. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti prednosti i opasnosti na internetu. Podučiti kako se sigurno koristiti internetom. 	5. - 8.	6. radionica	Informatička učionica
<ul style="list-style-type: none"> Osvijestiti posljedice tračanja i ogovaranja preko mobitela i interneta. 	5. - 8.	7. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Upoznati s pojmom seksualnog zlostavljanja i pedofilije, podučiti kako se zaštititi. 	5. - 8.	8. radionica	Odjelna učionica
<ul style="list-style-type: none"> Upoznati s opasnostima snimanja i objavljivanja fotografija na internetu. 	5. - 8.	9. radionica	Informatička učionica

Organizacija koja se također bavi prevencijom e-zlostavljanja NetSmartz.org prepustila nam je dva od mnogih svojih kratkih edukativnih filmova ("Slijeđenje Tereze" i "Bespovratno") i umetnula titlove na hrvatskom jeziku za naše potrebe. Preporučamo ih u radu s učenicima. Film "Bespovratno" može se obraditi nakon 7. radionice koja govori o tračanju ili 3. radionice koja obrađuje

temu ponašanja na internetu. Film "Slijeđenje Tereze" može se koristiti nakon 6. radionice koja govori o anonimnosti na internetu. Nakon obrade navedenih radionica razrednici mogu pogledati s učenicima filmove i razgovarati o njima povezujući ranije stečena iskustva i znanja. Za ovu aktivnost i raspravu nije potreban cijeli školski sat ili SRO.

Što je važno znati prije nego što krenete u provedbu programa

Opće upute i smjernice za provođenje radionica na temu sigurnog korištenja interneta i elektroničkoga nasilja

Spremnost djece da svoja iskustva iz područja privatnog komuniciranja podijele s odraslima bitno ovisi o tome kako odrasli reagiraju na njihovo ponašanje i na sadržaje kojima se bave.

Školski program **Prekini lanac - program prevencije elektroničkoga zlostavljanja** nastavak je UNICEF-ova osnovnoga programa **Za sigurno i poticajno okruženje u školama - Stop nasilju među djecom**. Svaka osnovna (i srednja) škola koja želi provesti ovaj dio programa **treba prvo provesti osnovni program protiv nasilja** koji traje u svom obveznom dijelu otprilike jednu školsku godinu. Ovo je važno naglasiti zato što se u vrijednostima, pravilima i posljedicama koje se uspostavljaju u svakom odjelu i školi, kao i u protokolu o postupanju u slučajevima elektroničkog zlostavljanja, ovaj program nadovezuje na osnovni, pa su bez njega ove radionice zapravo samo edukacija učitelja, roditelja i učenika o sigurnijem korištenju interneta i mobilnih telefona kao dio primarne prevencije, ali neće biti dovoljno učinkovite u sekundarnoj prevenciji¹ i zaustavljanju nasilja i zlostavljačkoga ponašanja. Zbog toga UNICEF moli sve škole koje su zainteresirane za primjenu ovoga programa da posjete internetsku stranicu **Mreže škola bez nasilja** (<http://skolebeznasilja.unicef.hr>) te da se jave Uredu UNICEF-a za Hrvatsku (info@unicef.hr) kako bi dobile mentora za primjenu prvo osnovnoga programa, pa zatim ovoga posvećenog elektroničkom zlostavljanju.

U nižim razredima zamišljeno je da se najprije obrađuje tema uporabe mobitela, a zatim internet. Razrednici i učitelji mogu sami procijeniti u kojem je razredu najbolje obrađivati pojedine teme. Ako se radi o školi koja je u sredini manje izloženoj suvremenoj tehnologiji, može se u nižim razredima obraditi samo tema uporabe mobitela, a teme vezane uz internet ostaviti za više razrede. U svakom slučaju potrebno je provesti i radionicu u kojoj se dopunjuju odjelne vrijednosti, pravila i posljedice u odnosu na elektroničko nasilje.

1 Starija literatura govori o tri tipa preventivnih intervencija (primarna, sekundarna i tercijarna prevencija) koji su kao termini relativno poznati i prihvaćeni te ih ovdje koristimo (prema Commission on Chronic Illness, 1957.). Međutim, novija literatura govori o intervencijskome spektru (prema Mrazek i Haggerty, 1994.) prema kojem prevencija može biti **univerzalna** (cilja rizične čimbenike u cjelokupnoj populaciji), **selektivna** (cilja na identificirane grupe koje dijele zajedničke rizične čimbenike) te **indicišana** (cilja na mlade koji imaju značajne simptome). U spomenutom intervencijskom spektru sagledavaju se sve intervencije - od preventivnih intervencija do intervencija za odražavanje stanja. U tome spektru, prema mišljenju autora, termin prevencija rezerviran je samo za intervencije koje se pojavljuju prije nego što se problem/poremećaj razvije.

Dakle, minimalno u nižim razredima treba provesti radionicu br. 1. i 3., a prema procjeni učiteljica u 3. i 4. razredu mogu se obraditi i radionice 2. i 4. Iskustva iz pilot-programa pokazuju da je razina iskustva u korištenju mobitela i interneta vrlo različita i unutar odjela iste škole, pa su neke učiteljice bile začuđene "bogatim" iskustvom svojih malih učenika. Već u ovom uzrastu neka su djeca dobila pornografski sadržaj putem mobitela te bila pozivana s nepoznatih brojeva, a u 3. i 4. razredu neka djeca već imaju iskustva u pretraživanju interneta i igranju *online* igrica. Stav je stručnoga tima projekta da je bolje uraniti nego okasnuti s prvim informacijama o sigurnom korištenju elektroničkih tekovina.

Skup od 9 radionica o korištenju mobitela i interneta obvezan je za više razrede i svakako je nužno osigurati u trima od radionica za učenike rad na računalu s pristupom internetu. Svaki će razrednik ocijeniti koliko će radionica obraditi u jednoj školskoj godini. Principi kojih se u toj procjeni valja držati su:

- Procjena motiviranosti učenika kako ne bi došlo do zasićenja ovom temom kod učenika.
- Radije temeljito obraditi građu, pa ako će neka radionica zahtijevati i više od jednog školskog sata, omogućiti to vrijeme, bolje je nego mehanički izvesti radionice. Iskustva pokazuju da su se u nekim odjelima zapodjenule žive rasprave o temi. Kako je osnovni cilj ovoga programa graditi ispravne vrijednosti i pravila ponašanja, tako je raspravljanje o temi najbolja metoda i nju bi vrijedilo njegovati i poticati (a ne kratiti i ubrzavati radi obrade u predviđenome vremenskom roku).

Također, iskustveni dio i rad na računalu s pristupom internetu nuždan je i vrlo važan dio aktivnosti predviđenih u osposobljavanju i **edukaciji učitelja**. Radi toga je nužno provesti radionice na način kako su opisane i planirane, sa svom predviđenom opremom. Naime, učitelji neće biti u mogućnosti izvesti radionice u odjelima s učenicima ako se ne upoznaju s osnovnim informacijama o tome kako izgleda virtualni svijet, a to podrazumijeva da su koristeći se računalom posjetili taj svijet.

Što se roditelja tiče, tu program nije toliko izričit, pa će škola zajedno s UNICEF-ovim mentorom odlučiti kako će provesti senzibilizaciju i edukaciju roditelja, o čemu smo pisali u Uvodu ovoga priručnika.

Radionice će provoditi razrednici, uz tehničku podršku učitelja informatike, školskog knjižničara ili nekog drugog učitelja ili stručnog suradnika koji vlada računalom i internetom kada je takva podrška predviđena u pojedinoj radionici ili kada sam razrednik smatra da mu je ona potrebna. Ako se netko od razrednika osjeća nekompetentnim ili procjenjuje da ne može samostalno provesti neke radionice, neka potraži pomoć školskog koordinatora programa.

S obzirom na to da je ukupan broj predviđenih radionica koje se održavaju u informatičkoj učionici uz podršku i u suradnji s učiteljem informatike značajan, vjerojatno neće biti moguće da u svim takvim radionicama on bude prisutan. Predlažemo uz učitelja informatike uključiti i školske knjižničare, učitelje tehničkog odgoja i druge učitelje i stručne suradnike koji vladaju računalom i korištenjem interneta,

■ Kako je osnovni cilj ovoga programa graditi ispravne vrijednosti i pravila ponašanja, tako je raspravljanje o temi najbolja metoda i nju bi vrijedilo njegovati i poticati.

kao i roditelje i učenike koji su zainteresirani, a pokazuju vještinu, znanje i razumijevanje u korištenju računalom, pretraživanju interneta i korištenju komunikacijskih internetskih usluga. Međutim, uz roditelje i učenike nužno je da radionicu pedagoški vodi učitelj/razrednik jer je on stručnjak za odgoj i obrazovanje i poznaje metodiku rada.

S obzirom na veliku razliku u znanju i iskustvu u korištenju elektroničkih medija, predlažemo školama da osnuju tim djelatnika za pružanje podrške u provođenju programa, potpomognut roditeljima i učenicima koji će biti pri ruci onim učiteljima koji su manje vični temi koju obrađujemo.

Roditelje treba pozvati na prvu radionicu tako da im se u pismenom pozivu najavi tema kojom se škola bavi te pošalje letak za roditelje koji se nalazi na CD-u, tako da svi roditelji (a ne samo oni koji dođu na roditeljski sastanak) budu informirani o novom dijelu programa protiv elektroničkog zlostavljanja koji škola provodi. U dijelu radionica za roditelje također bi bilo preporučljivo da bar jedna radionica

bude izvedena u informatičkoj učionici. Ukoliko škola nije u mogućnosti osigurati provođenje radionica za roditelje na način kako je opisano (radi velikog broja učenika, održavanja nastave u dvije smjene, nedovoljnog broja računala...), moguće je ponuditi ovakvu radionicu uz računala onim roditeljima koji su zainteresirani, pa organizirati održavanje susreta za nekoliko odjela zajedno (uz mogućnost da dva roditelja sjede za jednim računalom). Roditelji koji pokazuju veći interes i znanje u korištenju i razumijevanju suvremene tehnologije, mogu biti uključeni kao grupa podrške onim roditeljima kojima su računala, internet i druge suvremene tehnologije manje bliski i poznati mediji.

U slučajevima kad škola neće moći osigurati održavanje radionica u informatičkoj učionici, izrađene PowerPoint prezentacije, koje su sastavni dio materijala koji UNICEF dostavlja školi, mogu poslužiti kao zamjena. Za njih je potrebno osigurati prijenosno računalo i LCD projektor. U materijalima su i dva kratka filma titlovana na hrvatski jezik za koje također treba ova oprema.

Cilj je ovoga programa da djeca i mladi sami nauče kontrolirati sadržaje koje susreću na internetu, a uloga je učitelja, roditelja i drugih odraslih pomoći im u tome i poučiti ih kako se lakše nositi s neugodnim iskustvima koja ih na tome putu snađu te kako mogu bolje prepoznati opasnosti.

Napomena o ponašanju u radionicama i reakcijama na obrađivane teme

Roditelji i učitelji mogu i trebaju iznositi svoja mišljenja i vrijednosti, ali tako da respektiraju sva iznesena mišljenja i vrijednosti i čuvaju dostojanstvo svih učenika i iznesenih stavova i vrijednosti.

O reakcijama učitelja

Ponašanje djece i mladih u mobilnoj telefoniji i na internetu dio je njihovog privatnog prostora i izbora. S druge strane, roditelji i drugi odgajatelji dužni su ih zaštititi od zlouporabe u elektronskoj komunikaciji. I to na dva načina - tako da ih zaštitimo i naučimo da sami sebe štite od uznemiravanja i povređivanja, ali i da ih zaštitimo od mogućnosti da i oni sami komuniciraju tako da nekog uznemiravaju i povređuju.

Konvencija o pravima djece UN-a jasno i izriječno naglašava oba ova prava. U članku 13. koji glasi: "Dijete ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo mora, neovisno o granicama, uključivati slobodu traženja, primanja i širenja obavijesti i ideja svake vrste, usmeno ili pismeno, tiskom ili umjetničkim oblikovanjem ili kojim drugim sredstvom prema izboru djeteta." - jasno se ističe pravo djece na prikupljanje informacija kao i na izražavanje vlastitih stavova, mišljenja i vrijednosti. S druge strane, u članku 14., Konvencija osim prava na slobodu misli, savjesti i vjere, govori i o njezinim ograničenjima - "Države članice priznat će djetetu pravo na slobodu misli, savjesti i vjere... u skladu s njegovim razvojnim sposobnostima. Sloboda izražavanja vjere ili uvjerenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su zakonom određena i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, zdravlja ili morala ili temeljnih prava i sloboda drugih."

Ove odredbe konvencije jasno pokazuju koliko je osjetljiv prostor u kojem djeluje ovaj program i koliko je zahtjevna zadaća roditelja i učitelja u poučavanju djece u korištenju njihovih prava na slobodu informiranja, mišljenja i uvjerenja uz odgovornost za vlastita ponašanja i njihove posljedice prema sebi samome i prema drugima. Dakle, roditeljima i učiteljima valja u svakome trenutku procijeniti je li neka informacija, ideja ili sadržaj u skladu s razvojnim sposobnostima pojedinoga djeteta, može li je on na primjeren način razumjeti i koristiti se njome, što svakako nije lak i jednostavan posao i bitno je podložan vrijednostima i uvjerenjima samih roditelja i učitelja. Nešto je lakše procijeniti ugrožava li privatnost i uznemiruje li dijete nekoga svojim postupcima, premda smo i ovdje katkad u dilemi.

Ovom prilikom autorice žele upozoriti na jednu nezgrapnost koju često roditelji i učitelji čine, a koja je u području suvremenih tehnologija u ovom našem modernom društvu posebno vidljiva.

U pokušaju da im objasnimo moguće posljedice korištenja modernih komunikacija događa nam se da prekoračujemo granice javne sigurnosti, zdravlja, morala i temeljnih prava i sloboda drugih i vrijednosno sudimo i o sadržajima koji spadaju u pravo izbora, mišljenja i vrijednosti djece. Tako je, na primjer, jedna učiteljica u radionici u kojoj se raspravljalo o tome što je ispravno, a što neispravno činiti na internetu, učenici koja je rekla da “skida” (preuzima) s interneta narodnjačku muziku i “cajke” rekla podosta kritičkim tonom da to nije ispravno jer je takva glazba ružna i nedolična. Zakonito preuzimanje sadržaja s interneta je sasvim legalan i prihvatljiv način njegova korištenja, a rasprava o ukusima i odgajanje ljubavi i razumijevanja za umjetnost eventualno može biti predmet nekog drugog sata, recimo glazbene umjetnosti. Pa i tada, to valja činiti ravnopravnim iznošenjem stavova i vrijednosti, njihovim argumentiranjem, a ne “proglašavanjem” nečijeg mišljenja ili vrijednosti neispravnima (jer to ukida prava i slobodu djece na vlastito mišljenje i izražavanje svoga mišljenja).

Spremnost djece da svoja iskustva iz područja privatnog komuniciranja podijele s odraslima bitno ovisi o tome kako odrasli reaguju na njihovo ponašanje i na sadržaje kojima se bave. Pa će tako i radionice biti toliko učinkovite koliko će učitelji uspjeti poštovati dječja mišljenja i iskustva dok ih poučavaju sigurnijim izborima i ispravnijim ponašanjima u zaštiti temeljnih prava i sloboda njih samih i drugih. Naravno da roditelji i učitelji mogu i trebaju iznositi svoja mišljenja i vrijednosti, ali tako da respektiraju sva iznesena mišljenja i vrijednosti, tako da čuvaju dostojanstvo svih učenika i iznesenih stavova i vrijednosti.

Djeca često na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima, što je očekivano i razumljivo. Ne treba se ljutiti na njih niti ih koriti, nego valja polako, strpljivo i s poštovanjem takvih reakcija nastaviti s radionicom.

O reakcijama i ponašanju učenika

Učitelji u pilot - primjeni upozorili su na to da se učenici često smijulje i zbijaju šale onda kada teme o kojima se raspravlja postanu nelagodne. Djeca se često ponašaju kao da im je smiješno onda kad im je zapravo nelagodno. To se posebno događa pri obradi tema vezanih uz pedofiliju i seksualne sadržaje na internetu ili u SMS porukama, ali se nekada pojavljuje i kad ih se upozorava na druga kršenja prava na privatnost ili nasilje i uznemiravanje, pogotovo ako su i oni već bili vinovnici takvih ponašanja, npr. u temi o tračanju.

Većina roditelja smatra da je dobila korisne informacije i pozdravlja činjenicu da se škola odlučila pozabaviti ovom temom.

Jedna učiteljica rekla nam je da su djeca često na šaljiv i zafrkantski način govorila o ozbiljnim i opasnim stvarima, međutim ona je imala osjećaj da je to njihov način da se nose s tom vrstom stresa, a da su zapravo iskreno i ozbiljno promišljali o tom problemu. Poneki učenici, pogotovo oni informatički napredniji, tvrde npr. u raspravi o anonimnosti na internetu da njihov identitet ne može ustanoviti ni policija, "ni CIA" i na razne druge načine se prave važni, a kako u tome području u pravilu znaju više od svojih učitelja, tako im se to, naravno, i sviđa. Ponekad se bune, negoduju i postavljaju pitanja jer imaju otpor prihvatiti informacije koje im radionice donose - npr. o tome zbog čega ne treba stavljati tuđe fotografije na internet ili osnivati grupe protiv neke osobe. Autorima se čini važnim upozoriti da su sve ove reakcije učenika očekivane i razumljive i da se ne treba ljutiti na njih niti ih koriti kad na ovaj način reagiraju, nego valja polako, strpljivo i s poštovanjem takvih učeničkih reakcija nastaviti sa sadržajima radionice.

O reakcijama i ponašanju roditelja

Kako su roditelji iz škola koje su sudjelovale u pilot - primjeni bili vrlo različiti po svom obrazovanju i zanimanju, od poljoprivrednika do visoko obrazovanih znanstvenika, tako su i iskustva u primjeni radionica s roditeljima vrlo različita. Nekim roditeljima u manjim i ruralnim sredinama količina informacija u radionicama bila je pregolema, neki koji uopće ne znaju kako izgleda internet bili su prestrašeni, dok su nekima koji se i sami koriste suvremenom tehnologijom dijelovi radionica bili prespori ili već poznati. No, većina roditelja smatra da je dobila korisne informacije i pozdravlja činjenicu da se škola odlučila pozabaviti ovom temom. Nije moguće napraviti standardizirane radionice koje će odgovarati svim roditeljima u tako širokom rasponu znanja i iskustva s internetom. Škole će odlučiti kako će provesti radionice s roditeljima o čemu smo pisali u Uvodu. Željeli bismo još upozoriti da su neki roditelji smatrali da škola ulazi u prostor privatnosti djece kad se bavi njihovim ponašanjem u elektroničkim medijima. O razlozima zbog kojih je važno da se baš škola bavi prevencijom elektroničkog uznemiravanja i zlostavljanja govorili smo u Uvodu, a i raspravlja se u 1. radionici za roditelje, pa će tako učitelji imati dobre i valjane argumente u slučaju da roditelji iznesu takav stav.

Napomena o jeziku i pravopisu

Činilo nam se važnim da odrasli usvoje e-žargon (jezik) djece i mladih kako bi lakše mogli s njima razgovarati o njihovim iskustvima na internetu na “njihovu” jeziku.

U radionicama se koristimo jezikom vezanim za elektroničku komunikaciju kojim se koriste učenici. On zapravo predstavlja neku vrstu žargona ili slenga. Gdje god postoji i službeno uvriježen hrvatski naziv za pojedini pojam, koristimo se njim, a u zagradama navodimo engleski naziv ili među djecom i mladima prihvaćen naziv. Kako je jedan od ciljeva ovih radionica učitelje i roditelje potaknuti na razgovor s učenicima/djecom, jer oni imaju mudrost odraslosti, premda djeca znaju o elektroničkim medijima više, tako nam se činilo važnim da odrasli usvoje žargon ili sleng (jezik) djece i mladih kako bi lakše mogli s njima razgovarati na “njihovu” jeziku. Naravno da je taj jezik pun anglizama koji paraju uši svima kojima je do njegovanja hrvatskog jezika, no vjerujemo da će ovo obrazloženje i postupak zadovoljiti oboje - i brigu za hrvatski jezik i podršku djeci koja “hodaju” internetom.

Učitelji vide i prednosti i mane dječjeg korištenja računalom i internetom. S jedne strane žale se na činjenicu da pisanje SMS poruka i dopisivanje na internetu zapravo kvari poznavanje pravopisa i vježbanje lijepog pismenog izražavanja, premda s druge strane čini djecu vičnom brzom pisanju na tipkovnici, brzom čitanju s razumijevanjem, većem stupnju samostalnosti u pronalaženju različitih izvora znanja i informacija. Činjenica je da u pisanju SMS poruka i brzom dopisivanju na internetu (forumima, *chat*-ovima - pričaoicama, socijalizacijskim stranicama) postoji i svojevrsni neformalni “pravopis” koji spontano nastaje. Osnovni motiv i princip takva iskrivljenog pisanja je - što brže i što jeftinije, a to znači sa što manje znakova, odnosno pritisaka na tipku. Princip “što jeftinije” je sasvim opravdan, pogotovo ako uspijemo uspješno prenijeti ono što smo htjeli, to više što roditelji većini djece postavljaju određena pravila i ograničenja oko trošenja bonova za mobitel i megabajta na internetu, pa su oni motivirani za tu sumu novca prenijeti što više poruka. Princip “što brže” je sasvim u skladu sa suvremenim tokovima života. Ako njemu dodamo i razvojno prirodnu potrebu djece u pubertetu i adolescenciji da se okreću vršnjacima i s njima dijele sve što im se događa i što misle i osjećaju, onda je potreba da se što više poruka razmijeni u što manje vremena sasvim razumljiva. Upravo ova mogućnost komuniciranja s velikim brojem ljudi (i onima s kojima su proveli dan u školi i onima na drugome kraju svijeta koje nikad nisu vidjeli) jest ono što e-komunikaciju čini toliko zanimljivom i “napetom” tinejđerima. Generacija danas odraslih ljudi

ovu mogućnost nije imala, međutim, ako uložimo trud i vratimo se onako iskreno u to vrijeme, sjetit ćemo se da smo sate i sate proveli sjedeći na nekom zidiću, u nekom parku ili na uglu nekog trga i pričali i raspravljali unedogled o svemu i svačemu i da smo se onda još kad smo došli kući sjetili nečega što nismo rekli, a svakako smo htjeli. Neki od nas (još malo "odrasliji") sjetit će se i "telefona" koje smo pravili od žice i poklopaca kutija od paste za cipele preko kojih smo tajno razgovarali sa susjedima preko balkona. Gdje bi nam bio kraj da smo imali telefone, mobitele i internet! Zato tinejdersku potrebu da stalno razmjenjuju poruke i svako malo skoknu na internet da vide je li im netko ostavio kakvu poruku ili posjetio njihovu stranicu, profil, treba uzeti kao normalnu razvojnu potrebu, premda je to dio ponašanja koje mi odrasli nemamo u svom iskustvu, pa ga zato možda ne možemo najbolje razumjeti.

Takav način pisanja - što kraće i što brže - rezultira podosta groznim i nakaradnim "pravopisom", ali u ovome suvremenom užurbanom svijetu posvemašnje, površne i brze komunikacije onima koji puno komuniciraju važnije je biti ekonomičan, nego potpuno jasan, nedvosmislen i iscrpan, što se, naravno, može puno bolje postići korištenjem standardnog jezika. Dodajući razne znakove i simbole, mladi su uglavnom uspjeli smisliti jezik koji im je dovoljno kratak i dovoljno razumljiv. Zapravo čvrstih pravila nema, ali postoje trendovi. Općenito se najviše kondenzira tekst SMS poruka, ali je i pisanje na internetu lapidarno. Sve ovo, naravno, vrijedi za privatnu i neposrednu komunikaciju.

Nama, autorima ovoga programa, čini se da je važno da mi odrasli, roditelji i učitelji, znamo da postoje dva pravopisa - jedan standardnoga hrvatskoga jezika kojim se koristimo u formalnoj komunikaciji i u školi, te drugi koji korisnici elektroničkog komuniciranja sami spontano razvijaju u cilju što brže komunikacije

i oba mogu paralelno postojati svaki na svome terenu. A na roditeljima i učiteljima je da dosljedno njeguju njihovo razlikovanje i korištenje svakoga na svome području. Jer borba protiv toga spontano nastajućeg pravopisa elektroničkog dopisivanja već unaprijed je izgubljena bitka.

Ako želite nešto više doznati i naučiti o ovim neformalnim pravilima pisanja u privatnoj i neposrednoj e-komunikaciji, evo osnovnih trendova i primjera:

Neformalni e-pravopis

Osnovni trendovi:

- Ekonomiziranje broja znakova i pritisaka na tipku
- Deformaliziranje poruke
- Ekspandiranje semantičkoga kapaciteta osnovne pisane poruke dodavanjem znakova za emocije
- Reduciranje interpunkcije
- Gube se dijakritički znakovi (kvačice)
- Jezična fuzija - koriste se riječima iz hrvatskog i engleskog jezika ravnopravno

Primjeri za pojedini trend:

Ekonomiziranje teksta - broja znakova i pritisaka na tipku, s ciljem što brže i jeftinije. Osnovni je trend ekonomizirati tekst, prenijeti što opsežniju poruku uz uporabu što manje znakova i tipkanja po tipkovnici. U tom je smislu ovakva vrsta komunikacije često deformalizirana, u njoj nema interpunkcija, dijakritičkih znakova, često ni razmaka između riječi, a nekad ni samoglasnika (naročito u SMS porukama zbog ograničenja jedne poruke na 150 znakova), koriste se inicijalima i kraticama, a ukoliko se na nekom drugom jeziku (najčešće je to engleski) nešto može reći kraće, prijelaz iz hrvatskog jezika u druge je vrlo spontan. Primjer: "bck2zg" = "Vratio sam se u Zagreb."

U pisanju SMS poruka i brzom dopisivanju na internetu postoji svojevrsni neformalni "pravopis" koji spontano nastaje. Princip je "što brže i što jeftinije".

Deformaliziranje poruke - nema uvoda, konvencionalnog obraćanja, potpisa na kraju - ide se ravno "na stvar". Razlog - kad smo *online*, pretvaramo se iz svog neposrednog tjelesnog u "virtualni identitet" (često imamo i drugo ime - nadimak) i s drugim virtualnim identitetima činimo "matricu", umrežimo se u svojevrsno "kolektivno postojanje" u kojem svi ravnopravno sudjeluju sa svim svojim osobinama, interesima, potrebama i sl. putem kojih tu "matricu" oblikujemo i koja povratno oblikuje i nas dovodeći nas u dodir s drugima. To je socijalni prostor u kojem smo svi ravnopravni i nemamo drugih socijalnih uloga koje imamo u neposrednom životu osim te jedne da smo dio mreže.

Osim toga, previše objašnjavanja i formaliziranja nije uvriježeno, nije *cool*, traži se *online* spontanost.

Ekspandiranje semantičkoga kapaciteta osnovne pisane poruke dodavanjem znakova za emocije - "gola" poruka je semantički ograničena, pa onda dobiva na značenju kad joj se dodaju dodatni znakovi i tipografije, jer su "obične" tekstualne poruke, bez dodatnih znakova "skućene" i ne prenose sve aspekte poruke kakve imaju drugi mediji ili izravna komunikacija. Korisnici e-komunikacije su zato smislili neke moguće kompenzacije koje semantički "pojačavaju" poruke: facijalne ekspresije, velika slova, kratice...

Poseban je segment ovih poruka uporaba tzv. "smajlića" (smješka), kombinacije znakova koji podsjećaju na pojedine facijalne ekspresije - a osim gole poruke predstavljaju svojevrsni emocionalni kontekst u kojem se ona piše. Jedna te ista poruka, uz različite vrste "smješka" može imati posve različita značenja - npr. poruka "Čuo sam se s Markom :)" i "Čuo sam se s Markom :(" prenosi nam i vrstu poruke koja je drugačija - u prvom se slučaju očito radi o dobrim, a u drugom o lošim vijestima. Znakovima možemo prenijeti mnoga svoja stanja - namignuti, vrištati, čuditi se, isplaziti jezik... i oni zapravo vrlo kratkom šifrom poruci daju dodatni smisao.

Facijalne ekspresije ili "emotikoni"

"Emotikon" dolazi od engleskog izraza "*emoticons*", što je kombinacija riječi emocija i ikona (engl. *emotion* i *icon*). Pritom je "ikona" uvriježeni naziv za "sličice" koje se nalaze na zaslonima računala.

Evo nekoliko najčešćih emotikona:

:) smješko
 :(plačko
 ;) namigivanje
 :D veliki smijeh
 :p plaženje jezika
 :p.. curi slina
 :o čudim se!
 :@ vrištim!

:-) ekspresije se mogu pisati i "s nosom", ali danas je takvo pisanje već zastarjelo (jer se bez nosa uštedi jedan znak i pritisak tipke ;))

Velika slova - svako pisanje verzalom (sve velikim slovima) znači unošenje dodatnih emocija, na primjer: "ovdje mi je PREDIVNO!!!". U izravnoj e-komunikaciji korištenje verzala znači - vikanje. Zbog "vikanja" se pisanje verzalom ne smatra baš "pristojnim" - bolje se koristiti kurentom (malim slovima).

Najčešće kratice preuzete su iz engleskog jezika, jer su u njemu prvo i nastale:

OMG - *Oh, my god!* (prev. "O moj Bože!")
LOL - *Laying of laugh*
ROFL - *Rolling on floor laughing* (prev. "Valjam se od smijeha")
BR, LP - *Best regards* (prev. "Lijep pozdrav")
Thanks, thnx, tnx, tx - hvala
Bi - *Bye* (prev. "Pozdrav")
BTW - *By the way* (prev. "Usput rečeno") ili *Between* (prev. "Između") - ovisno o kontekstu

Evo primjera kako se dodavanjem tipografskih znakova, kratica i simbola može prenijeti kontekst iz kojeg ishodi neka poruka ili kako korištenjem tih znakova mijenjamo značenje poruke:

- Poruka "vidim ga" prenosi nam što se dogodilo, ali ne i kako se pritom osjećamo.
- ako nam je drago, reći ćemo - vidim ga :)

- ako nam je baš jako drago i važno, reći ćemo - OMG vidim ga :D
- ako smo začuđeni što se netko negdje pojavio - VIDIM GA :o
- ako smo konsternirani i ne možemo izbjeći susret - vidim ga :@

Izbjegavanje interpunkcija također služi kratkoći poruke. Tako se najčešće piše bez zareza i točaka, ako je moguće i bez razmaka (pogotovo u SMS porukama). Primjer: "bok posalji mi skripte @ yahoo sto prije". "Minusi" kako ih mladi najčešće zovu (povlake, tirei) mogu odvajati 2 dijela sadržaja iste poruke, npr. "poslao ono4ono - jesi veceras u booksi?" - ovdje vidimo i korištenje broja 4 koji kad se pročita na engleskom zvuči [for] što znači "za", pa poruka zapravo znači "poslao sam ono za ono". Također, tri točke na kraju nabranjanja (...) svode se na dvije (..)

Izbacivanje dijakritičkih znakova (kvačica) dogodilo se odavno, dok još računalni programi nisu imali inačice za slavenske jezike, nego samo za engleski. Jedno vrijeme smatralo se nepristojnim pisati s kvačicama jer bi programi na vanjskim poslužiteljima (serverima) ili internim računalima te znakove "pročitali" drugačije, pa bi se onda u tekstu umjesto "č" na primjer pojavilo "&#*{", što bi za npr. riječ "češće" izgledalo otprilike ovako "&#*{e*fl}"/§&e" čime bi tekst postao potpuno nečitak. To se i danas ponekad događa. Osim toga mobiteli čak i kad imaju hrvatsku inačicu teksta, dijakritičke znakove imaju obično kao četvrto, peto ili još brojnije tipkanje iste tipke što bitno usporava pisanje. Neki mobiteli i neka osobna računala kojima se koristimo još uvijek nisu programirana za pisanje dijakritičkih znakova. Doduše, ispuštanjem kvačica tekst također može postati nečitak ili promijeniti značenje, pa tako npr. "Željko" postaje "zeljko" i sl. A pitanje sugovornika na *chat*-u (pričaonici) "zuri ti se?" bit će nejasno, jer možda pita žuri li se sugovorniku ili zuri li mu se u

ekran, što su dva potpuno oprečna pitanja. Sugovornik će vjerojatno odgovoriti “ne zhuri mi se” ili “zurim i cekam”. U situacijama kad ispuštanje kvačica može promijeniti značenje koriste se sljedeći znakovi: ž = zh; š = sh; č = ch; ć = cc; dž = dz; (naravno) đ = dj...

Fuzija (stapanje) jezika i govora dogodila se jer se koriste riječi iz hrvatskog i engleskog jezika ravnopravno. Na internetu se susreću i druže ljudi cijelog svijeta, pa je e-inačica engleskog jezika, koja se davno krenula razvijati, često pismo i naše djece kad komuniciraju internacionalno. Osim što i ovaj princip proizlazi iz načela ekonomiziranja, on je nastao i zato što se u prvo vrijeme na internetu komuniciralo u pravilu isključivo engleskim jezikom, pa se postupno prelazilo i na naš jezik. No, neki su se “spretni” izrazi zadržali. Njima se dodao i princip kratkoće, pa ako je na engleskome kraće nego na hrvatskom, u hrvatski se ubacuje dio na engleskome. Da bi bilo kratko, piše se i nepravilno i fonetski (“Kipintač” - Čujemo se još). Evo primjera takve zbrke s jezicima:

Poruka koju ste dobili glasi: “dct”. Takva poruka očito nije ni na jednome jeziku. Treba je pročitati KAO pojedinačna slova na engleskom: “di - si - ti”... ali taj engleski izgovor zatim “razumijemo” KAO da je hrvatski ... i to hrvatski sleng: Di si ti? Tako da kad poruku prebacimo u standard: “dct” = “Gdje si ti?”

Dogodio se spontano i jedan paradoks - ovakvi “novi” načini ophođenja donijeli su i “renesansu” nekih anakronih oblika hrvatskog jezika - npr. aorista. Sve češće se piše npr. “poslah ti poruku” - jer je (opet) kraći oblik od “poslao sam ti poruku”.

Dakle, pravopisna norma u e-komunikaciji nije zadovoljena ni za hrvatski ni za engleski jezik, niti se o njoj brine. Čest prigovor kako “to nije hrvatski” argumentira se s jedne strane korištenjem žargona, a s druge velikim brojem izraza na stranim jezicima, u prvom redu engleskom. Ove su primjedbe točne, jer u velikoj količini internetske i SMS komunikacije zaista postoji otklon od jezične norme, a poruke - ne samo kod osoba školskog uzrasta - mogu biti prava revija loše pismenosti. S druge strane valja ipak upozoriti kako je ovo komunikacija u nastajanju i kako je ona prirodan prostor pravoga govornog eksperimenta. Kada dobijemo kratku poruku “dct :)”, to

zaista nije poruka na hrvatskom, ali ni na engleskom, a mi moramo moći i znati odlučiti i na kojem ćemo je jeziku pročitati, i na kojem ćemo je jeziku shvatiti, i među istim znakovima razlučiti što ćemo doživjeti kao slova, a što kao sliku. Ukratko - da bismo neku poruku i poslali i primili, potrebne su nam i kreativnost i duhovitost i pamet i domišljatost i - u krajnjoj liniji - znanje, pa je zato pitanje "prihvatanje ili odbacivanje ovakve komunikacije?" i šire od pitanja koje je pritom izvučeno u prvi plan - onoga pravopisnoga.

I na kraju - važna napomena: ovo sve nisu nova pravila ili istinski e-pravopis. Komuniciranje na internetu i SMS-om je vrlo individualno. Mnogi se koriste "čistim" pravopisnim standardom jezika u kojem komuniciraju, a kao i u verbalnoj, "životnoj", fizički neposrednoj komunikaciji - od prilike do prilike možemo razgovarati posve različito, od korištenja narječja, žargona, internih kratica poznatih samo uskom krugu ljudi do komuniciranja lijepim, pa čak i kićenim, standardnim hrvatskim jezikom.

U školama u kojima smo proveli pilot-program neki učitelji su nam rekli da su dosta neuki kad je riječ o "hodanju" internetom i da bi rado nešto više naučili o tome. Kako je naš program usmjeren samo i suženo na one informacije o internetu (i mobilnoj telefoniji) koje su na neki način povezane s mogućnostima uznemiravanja i zlostavljanja, tako smo svjesni da program na neki način otvara prozor prema e-komunikaciji, ali je nedovoljno informativan za one kojima je taj prostor nepoznat. Naravno, za sve postoji školica, pa i za korištenje računala, njegovih raznih programa i interneta. Međutim, ako niste toliko čvrsti u odluci da od sebe napravite suvremenog e-komunikatora, ove *web* stranice mogu vam pomoći da se bolje upoznate s načinima komuniciranja i pretraživanja interneta.

Ovo je jedna od rijetkih na hrvatskome jeziku:
<http://www.mob385.com/gsm/kratice.shtml>

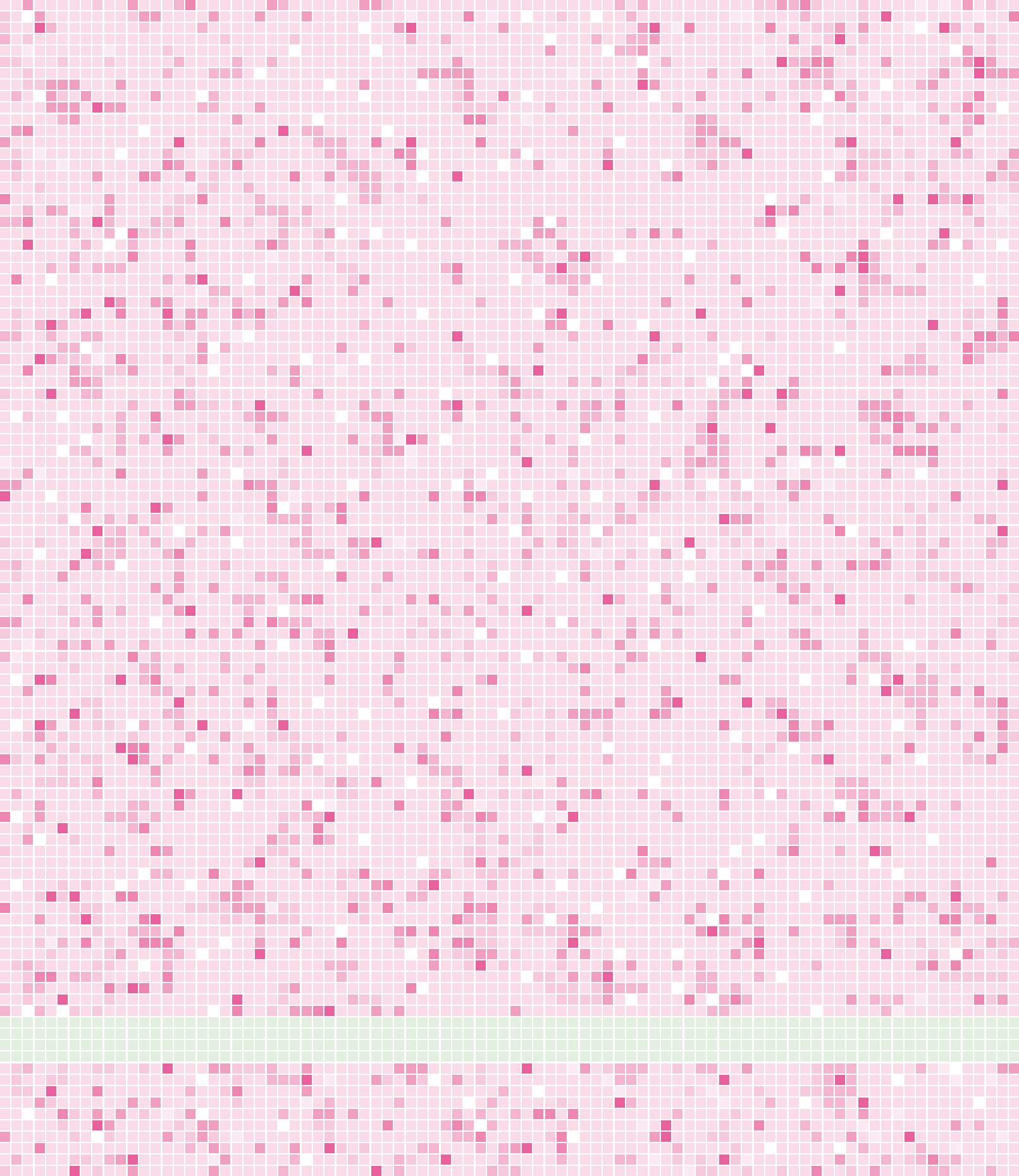
Na engleskom jeziku ih ima, naravno, mnogo više. Prvu svakako preporučujemo, ali svaka donosi ponešto novo i drugačije:

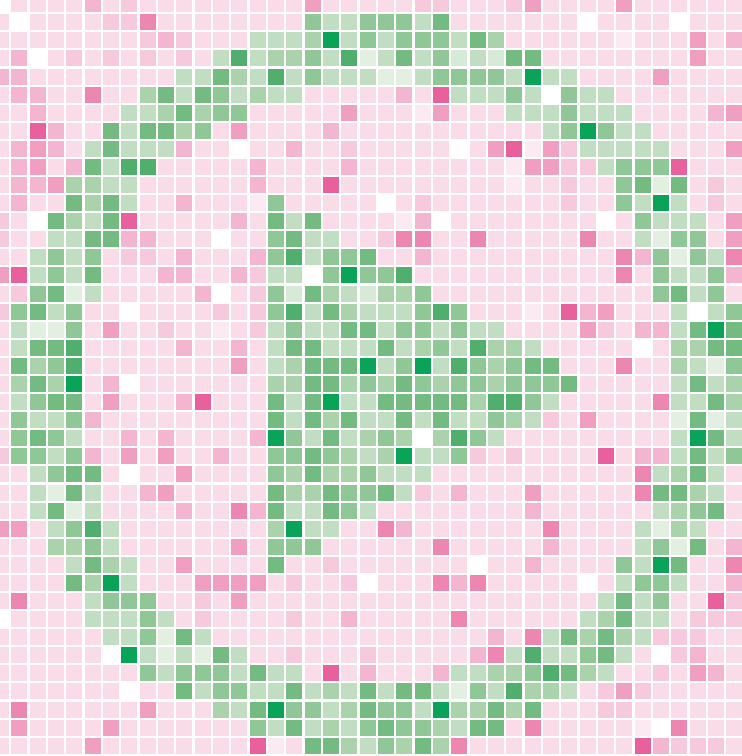
<http://www.newbie.org>

<http://www.windweaver.com>

<http://www.internettutorials.net>

<http://www.pierobon.org/iis>.

Radionice za roditelje

1. radionica za roditelje: Internet

Mi zagovaramo ideju skupine roditelja s različitim iskustvom u poznavanju informatičke tehnologije. Na taj način roditelji imaju priliku učiti jedni od drugih, podijeliti svoja iskustva i vidjeti kako drugi roditelji (koji imaju različito iskustvo) gledaju na fenomen interneta.

Cilj:

- Podučiti roditelje i približiti im što je internet, kako se koristiti njime, koje mogućnosti nudi.
- Upoznati roditelje s prednostima i pozitivnim stranama interneta (s posebnim naglaskom na zabavu i druženje s vršnjacima, upoznavanje novih ljudi).
- Osvijestiti koja su rizična ponašanja i potencijalno opasne situacije s kojima se djeca mogu susreti koristeći se internetom.
- Približiti roditeljima zbog čega je internet koristan i važan djeci.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri formata A3, *flip chart* papiri, markeri, flomasteri, PowerPoint prezentacija i LCD projektor s računalom

Napomena razrednici:

Za svaku aktivnost predvidjeli smo i odredili vrijeme koje nam se činilo potrebnim za izvedbu, međutim, koliko će se vremena potrošiti na određene aktivnosti, tehničke informacije i raspravu, svakako ovisi i o predznanju i iskustvu roditelja o internetu. Također, mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljito raspraviti i dati važnost svim promišljanjima i pitanjima roditelja negoli zadržati predviđenu vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave.

Iskustva u primjeni radionica s roditeljima u pilot - primjeni bila su vrlo različita, što je u značajnoj mjeri bilo određeno iskustvom koje sami roditelji imaju u poznavanju i korištenju informatičke tehnologije. Tako su nekim roditeljima prezentirani sadržaji bili poznati i spori, a nekima prilično nerazumljivi, prebrzi i izazvali su određeni zazor. Nije moguće napraviti standardizirane radionice koje će odgovarati svim roditeljima u tako širokom rasponu znanja i iskustva s internetom. U pilot - primjeni neki su učitelji sugerirali da podijelimo roditelje na one iskusne i spretne i one manje iskusne po pitanju interneta te da način rada, sadržaj i vrijeme prilagodimo pojedinoj skupini, nadajući se da ćemo time bolje zadovoljiti specifične potrebe roditelja. Kao što smo već napisali u uvodnome dijelu priručnika, školi prepuštamo odluku kako će provesti radionice s roditeljima. Mi zagovaramo ideju skupine roditelja s različitim iskustvom u poznavanju i korištenju informatičke tehnologije. Na taj način roditelji imaju priliku učiti jedni od drugih, čuti na koji se način drugi roditelji nose s izazovima koje internet i moderna tehnologija donose, podijeliti svoja iskustva i vidjeti kako drugi roditelji (koji imaju različito iskustvo) gledaju na fenomen interneta i promjene

koje unosi u našu komunikaciju s okolinom, a time i u roditeljstvo. I svakako želimo naglasiti da ovo nije informatički tečaj i nije cilj naučiti roditelje kako se služiti internetom i učiniti ih informatički pismenijima (u doslovnom smislu). Nama je najvažniji cilj "otvoriti prozor" u internetski svijet i potaknuti roditelje na promišljanje, osvještavanje i dijeljenje iskustva kako bi bili veća podrška djeci i osjećali se kompetentnije u svojoj ulozi roditelja.

Poneka učiteljica koja je sudjelovala u pilot - primjeni podijelila je s nama brigu i strah da se neće snaći ako netko od roditelja postavi pitanje na koje neće znati odgovoriti, posebno ono tehničke prirode. Ukoliko imate grupu roditelja koja je šarolika po informatičkom znanju i iskustvu, možete pozvati roditelje da vam pomognu pronaći odgovor, pojasne određeni pojam ili podijele svoje iskustvo i stavove s ostalima.

Željeli bismo još upozoriti da su neki roditelji smatrali da škola ulazi u prostor privatnosti djece kad se bavi njihovim ponašanjem u elektroničkim medijima. Moguće je da će neki roditelji govoriti o tome kako je internet skup. Ovakve reakcije roditelja je važno prepoznati kao obrambeni mehanizam (nešto u stilu "ne vidim, ne čujem, ne znam, pa taj problem i ne postoji"), na koji u konačnici roditelji imaju potpuno pravo, međutim ne dopustite da vas to obeshrabri. Pokažite svoj stav koji govori: "Mi znamo da se događaju problemi u virtualnom svijetu i znamo da je važno govoriti o tome", a u zastupanju toga stava pomoći će vam vaše iskustvo, situacije s kojima se susrećete u svakodnevnom radu s djecom i mladima, rezultati istraživanja i drugo. Roditelji i odrasli često se osjećaju vrlo nemoćno i nekompetentno kada su u pitanju internet, mobiteli i druge suvremene tehnologije. Misle da djeca znaju više o tome i jednim dijelom su u tome u pravu. Iako djeca bolje poznaju tehnologiju i puno su spontanija u njezinu korištenju, roditelji i odrasli posjeduju mudrost i životno iskustvo.

U nastavku iznosimo još nekoliko dobrih i valjanih argumenata i razloga zbog kojih je važno da se škola bavi prevencijom elektroničkog uznemiravanja i zlostavljanja, a koje možete podijeliti s roditeljima.

Ključno je osvijestiti da je zadaća škole uključiti se u odgoj djece za elektroničke medije, a onda i prevenciju elektroničkoga nasilja. Kad su u pitanju elektronički mediji, škola se nalazi u neobičnoj situaciji, jer učenici znaju o tim medijima mnogo više nego njihovi učitelji i roditelji, jednostavno zato što su to mediji dječjeg vremena, a ne vremena odraslih. S druge strane učitelji i roditelji mudriji su, oprezniji i promišljeniji, pa je važno tu mudrost prenijeti na djecu i poučiti ih kako se koristiti elektroničkim medijima i biti sigurni krećući se njima. Dakle, ovdje se radi o potrebi odgoja djece za kretanje novim medijima i otuda zadaća i škole i roditelja da se bave odgojem za medije. Drugi važan razlog zbog kojeg školi pripada zadaća prevencije i brige oko elektroničkog nasilja, bez obzira na to što se ono događa u virtualnom svijetu, leži u činjenici da ta djeca koju oni obrazuju i odgajaju u školi možda čine nasilje ili pasivno sudjeluju u njemu ili trpe nasilje, pa je važno reagirati i pokazati da nismo ravnodušni u odnosu na to što im se događa u životu niti na nasilje kao pojavu, nego smo spremni dati im podršku kako bi pronašli ispravnije i nenasilne načine komuniciranja. Treći razlog leži u činjenici da je granica između virtualnog svijeta, dohvatljivog elektroničkim sredstvima, i fizičkog svijeta vrlo tanka jer se neka komunikacija koja počne u virtualnome svijetu često nastavlja u fizičkom i obrnuto. Dakle, interakcije u virtualnom svijetu utječu i na interakcije i odnose i u realnom svijetu.

Uvod: Razrednica pozdravi roditelje, zahvali im što su se odazvali pozivu i još jednom ponovi obavijest, koja se nalazila u pozivu, kako se škola kao posebni dodatni dio UNICEF-ovih aktivnosti na prevenciji nasilja i zlostavljanja odlučila pozabaviti i uznemiravanjem i nasiljem putem mobitela i

interneta jer je ono u porastu i škola se već susrela s nekoliko takvih slučajeva. Ovdje razrednica može u kratkim crtama ispričati nekoliko stvarnih slučajeva koji su se dogodili među školskom djecom i/ili dodati nekoliko primjera iz ovog Priručnika. Može također dodati kako je UNICEF-ov i stav škole da je bolje spriječiti nego liječiti, pa je program usmjeren na to da djecu i roditelje upozori na specifične mogućnosti uznemirivanja i zlostavljanja suvremenom e-tehnologijom na vrijeme, prije nego što se ono stvarno dogodi. Zatim bi bilo korisno da razrednica u kratkim crtama opiše od kojih se sve koraka sastoji novi program (educiranje učitelja od UNICEF-ova mentora, Priručnik, radionički rad s učenicima nižih i viših razreda, rad s roditeljima, lokalnom zajednicom) te kojim je ritmom i rasporedom ona odlučila raditi s učenicima i s njima - roditeljima. Zatim pozove roditelje na suradnju u smislu mogućnosti da se oni koji su vični e-komunikaciji uključe u školske radionice ili u smislu napisa u lokalnim novinama i emisija na lokalnom radiju/televiziji koje bi popratile školske aktivnosti i zastupale i promicale ideje prevencije ili u smislu povezivanja i umrežavanja s drugim organizacijama koje bi imale takav interes i misiju. Nakon što kratko sasluša prijedloge roditelja i odgovori na eventualna pitanja, prelazi na aktivnosti predviđene u ovoj radionici.

1. AKTIVNOST: Asocijacija na pojam internet

(10 minuta)

Razrednica napiše na veliki papir (ploču) izraz **internet** i zamoli roditelje da kažu koje im asocijacije pobuđuje taj izraz, prvo što im pada na pamet na spomen ovog izraza. Razrednica zapisuje sve asocijacije. Nakon što su sve asocijacije iscrpljene, odnosno kad se javi zasićenje i nema novih asocijacija, razrednica u razgovoru s grupom pokušava posložiti asocijacije prema nekom smislu. U ovom dijelu razrednica može povezati neke od asocijacija s ciljevima programa/ radionica.

2. AKTIVNOST: Prednosti i nedostaci interneta

Rad u malim skupinama

(35 minuta)

Razrednica upita roditelje znaju li za staru poslovicu o vatri koja kaže "Vatra je dobar sluga, a loš gospodar".

Još od pamtivijeka vatra dobro služi ljudima zato što nas može ogrijati, na njoj možemo pripremiti hranu, njome možemo osvjetliti mrak, obraniti se od napada. No ako nismo pažljivi, vatra se može rasplamsati i zapaliti sve što imamo, što nam je vrijedno i u svega nekoliko minuta izbrisati sve što smo dugo gradili.

Pokažite stav:
 “Mi znamo da se događaju problemi u virtualnom svijetu i znamo da je važno govoriti o tome!”.

Nakon toga razrednica može pitati roditelje znaju li još neki sličan primjer iz svakodnevnog života o stvarima koje nam dobro služe, a postaju problem kada “zagospodare” nama, odnosno kada se njima ne služimo na odgovarajući način. Već prema aktivnosti i kreativnosti roditelja, razrednica i sama može ponuditi nekoliko primjera i navesti roditelje da zajedno pronađu prednosti (stvari zbog kojih je taj predmet “dobar sluga”) i nedostatke (stvari zbog kojih je taj predmet “loš gospodar”). Kao primjer mogu se navesti: nož, televizor, kalkulator, mobitel.

Prilikom ove aktivnosti moguće se **koristiti i usporedbom interneta s cestom i prometom**.

Svi znamo da su djeca u prometu posebno ranjiva skupina. Malena su i ne poznaju dobro prometna pravila, često su zaigrana i nepažljiva te su zbog toga izloženi nezgodama. Stoga roditelji kod kuće, kao i učitelji u školi, ulažu puno pažnje kako bi djecu naučili kako se sigurno kretati u prometu, prvo na onome putu od kuće do škole, a zatim i šire na drugim, većim prometnicama. Jedan od načina kako zaštititi dijete u prometu jest da uvijek idete s njim, u najboljem slučaju da ga držite za ruku i štitite. No, i sami znamo da to nije moguće, prije ili kasnije dijete će se morati samo kretati u prometu. Uostalom, ukoliko ga stalno držimo za ruku, dijete nikada neće osjećati samostalnost i povjerenje u sebe da se može samo nositi s prometom. Zato ga samo isprva moramo držati za ruku, a zatim ga naučiti kako da samo sigurno hoda po cestama, onim prometnim, ali i onim životnim. I uporaba interneta jedna je od takvih životnih cesta. Ni tu ne moramo dijete “voditi za ruku” kako bismo se uvjerali u njegovu sigurnost, već ga moramo naučiti kako da se pravilno koristi tehnologijom, na svoje i tuđe zadovoljstvo i korist. Kao i promet, i internet može za djecu biti opasan, ali ako ga se pravilno koristi, te opasnosti svode se na minimum.

Zatim se roditeljima kaže kako je i internet (moderne tehnologije) jedna od takvih stvari koje, ako je ne koristimo pravilno, mogu nam biti na štetu.

Nakon toga roditelji se podijele u tri manje skupine.

- Prva skupina ima zadatak prisjetiti se i raspraviti o svim **prednostima** interneta.
- Druga skupina raspravlja o mogućim **opasnostima** na internetu s kojima se djeca mogu susresti.
- Treća skupina raspravlja o svojim **brigama i strahovima** vezanim uz internet i suvremenu tehnologiju, koja su njihova razmišljanja i pitanja.

Napomena razredniku

Važno je potaknuti roditelje da iznesu što više ideja i stvari koje ih brinu, o kojima razmišljaju, koje ih zbunjuju. Nema točnih i netočnih odgovora i svaka ideja i misao koju iznesu važna je za raspravu i dijeljenje iskustva.

Zamolite roditelje da svoja razmišljanja, pitanja i ideje zapišu na papir te odrede predstavnika koji će prenijeti razmišljanja i zaključke male skupine. Za raspravu i rad u maloj skupini predviđeno je 10 minuta, a nakon toga slijedi izlaganje i rasprava u velikoj.

Smjernice i nadopune razredniku

U nastavku teksta navedeni su odgovori i najčešće reakcije odraslih, za koje se nadamo da mogu pomoći razrednici u pripremi i moderiranju diskusije.

Pomoć voditeljima: Što odrasli najčešće kažu...

Prednosti interneta

- brz, moderan, šaren
- anonimnost, lako dostupan, bezuvjetan
- bez granica, bez odgovornosti, (naizgled) bez posljedica
- oslobađa strah i stres
- poveznica istih interesnih skupina (Facebook), socijalizacija
- razmjena iskustva (o ljubavi, prijateljstvu)
- zadovoljava lažni socijalni život
- slobodniji u izražavanju sebe
- mogućnost lakšeg komuniciranja zbog anonimnosti
- obilje podataka na jednome mjestu, dostupnost i brz pristup informacijama
- dinamičan, multimedijalan
- praćenje trendova, biti "in"
- štedi vrijeme (e-trgovina, plaćanje računa, turističke ponude)
- jednostavnost uporabe, lako dostupan
- sloboda izbora bez ograničenja, smanjenje nadzora odraslih
- zabava, natjecanje, druženje (igrice, muzika)
- edukativan, obogaćuje i olakšava učenje
- dopisno školovanje i učenje
- mogućnost rada od kuće, potiče kreativnost
- nema pravopisne / gramatičke kontrole
- dostupnost sadržaja o kojima mladi ne mogu pitati roditelje
- tajnovit, zabranjen
- ne zahtijeva intelektualni i fizički napor

Potencijalne opasnosti i loše strane interneta

- zlouporaba anonimnosti
- dostupnost neprimjerenih sadržaja (npr. pornografija, nasilje...)
- poticanje mržnje, neprijateljstva
- upitna točnost informacija i pouzdanost izvora
- nekad nejasna granica između stvarnog i virtualnog svijeta, gubitak stvarnog konteksta s ljudima i prijateljima
- gotovi modeli lošeg ponašanja
- širenje i zlouporaba osobnih informacija
- ukida se potreba za odlaskom u knjižnice i korištenjem knjiga
- širenje virusa je lako prenosivo (novčani gubitak)
- smanjen osjećaj odgovornosti (neprimjereni sadržaji)
- neupućenost roditelja oko interneta, a ponekad nemaju vremena pratiti što rade njihova djeca
- razvija se ovisnost o internetu (zdravstveni status je upitan, nedostatak tjelesne aktivnosti)
- trgovanje ljudima, *online* krađe
- razvijanje socijalnih vještina je upitno
- poznanstva preko interneta mogu dovesti do pedofilije
- gubljenje vremena
- kopiranje podataka (ne čitaju, ne istražuju)
- kupnja / kladionice
- e-kupnja - djeca mogu trošiti bez roditeljske kontrole
- opasnosti (anonimnost) u dopisivanju
- letci / *pop-up* - kada te zapamte (bio si jednom tamo)
- Facebook - napadanje / prisilni kontakt
- negativni elementi instalirani u igricama

SVAKA PREDNOST JE UJEDNO I NEDOSTATAK

Strahovi i brige, prepreke

- slaba kontrola radi neznanja ili nedostatka vremena roditelja
- kako cenzurirati neki sadržaj, je li bolje zabraniti ili pustiti
- teško je predvidjeti moguće posljedice ponašanja (npr. zbog manipulacije podacima ili objavljivanja neistina)
- nedostatak znanja o modernoj tehnologiji
- teškoće određivanja granica *online* i *offline* svijeta
- strah od smanjenja sposobnosti verbalnog izražavanja
- strah od zlouporabe podataka
- strah od mogućnosti upoznavanja "sumnjivih" prijatelja
- strah od ovisnosti o internetu / igricama
- otuđenost, zatvorenost (izoliranost)
- povezanost asocijalnog / nasilnog ponašanja: sjedenje na internetu
- površno prijateljstvo (pogrešan subjektivni osjećaj)
- tjelesni razvoj i zdravlje (vid, sjedenje...)
- sve je predosadno u odnosu na internet (adrenalin)
- sve informacije bez filtra i komentara (upitnih vrijednosti)
- gazi nas tehnologija.... ne znamo, a hoćemo ih zaštititi - bespomoćnost
- pravila oko mobitela / interneta

Pitanja za poticanje daljnje rasprave među roditeljima i iznošenja vlastitih iskustava:

- Imaju li računalo kod kuće? Imaju li računalo s pristupom internetu kod kuće?
- Na koji je način internet prisutan u vašoj kući?
- Tko se sve koristi računalom i internetom u vašoj kući?
- Razgovarate li s djecom o tome na koji se način oni koriste internetom i za što?
- Ima li nekih pravila i ograničenja u korištenju računala i interneta? Tko ih postavlja?

Napomena razrednici: Poželjno je podijeliti papiriće roditeljima na koje mogu napisati neka pitanja i stvari koje bi željeli doznati o internetu te ih uzeti na kraju radionice, kako bi mogli pripremiti odgovore na postavljena pitanja i dileme do idućeg susreta. Ako razrednici sami ne znaju odgovoriti na postavljena pitanja, mogu potražiti pomoć učitelja informatike i koordinatora.

**3. AKTIVNOST:
Predavanje o internetu**

(15 minuta)

Razrednica (a ukoliko se ona ne osjeća kompetentnom, onda učiteljica informatike ili neka druga učiteljica) drži kratko predavanje kojemu je cilj roditeljima predstaviti što je to internet, kako funkcionira... Kroz predavanje je važno naglasiti i one aspekte koji su djeci zanimljivi, približiti im radi čega je internet njima važan i koristan.

Napomena: Predavanje uz PowerPoint prezentaciju je jednako i za učitelje i za roditelje.

Pitanja i komentari roditelja

Zahvala za sudjelovanje i poziv na promišljanje o sadržajima koje su čuli i naučili na današnjoj radionici.

2. radionica za roditelje: Pretraživanje (surfanje) internetom

Ovo nije informatički tečaj i nije cilj naučiti roditelje kako se služiti internetom. Nama je najvažniji cilj “otvoriti prozor” u internetski svijet i potaknuti roditelje na promišljanje, osvješćivanje i dijeljenje iskustva kako bi bili veća podrška djeci i osjećali se kompetentnije u svojoj ulozi roditelja.

Cilj:

- Približiti roditeljima virtualni svijet, upoznati ih s pojmovima vezanim uz internet.
- Pružiti roditeljima mogućnost da i sami surfaju i pretražuju internetom.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri, ploča ili pripremljen plakat, računalo s pristupom internetu za svakog polaznika (moguće i dva polaznika na jedno računalo), LCD projektor za projiciranje prateće PowerPoint prezentacije

Napomena razrednici: U provedbi radionice sudjeluje razrednica i učiteljica informatike (ili neka druga učiteljica, stručna suradnica, roditelj ili učenik vičan informatici). Predlažemo da se radionica provede u kabinetu za informatiku. Također, poželjno je osigurati roditeljima rad na računalu tako da uz podršku razrednice ili učiteljice informatike sami pokušaju istražiti neke usluge i mogućnosti interneta. Jedan je od ciljeva ove radionice pružiti im mogućnost da sami iskuse internet.

Ako škola nije u mogućnosti osigurati i provesti radionicu na taj način, u materijalima je pripremljena PowerPoint prezentacija i predavanje u kojem roditelje vodimo kroz internet i različite usluge i mogućnosti koje nudi. U predavanju smo pokušali prikazati što bi roditelji vidjeli da sami sjede za računalom i pretražuju internetom.

Također, ovu radionicu moguće je obraditi na način da se upoznavanje s internetom provede kroz pripremljenu PowerPoint prezentaciju, a zatim škola zainteresiranim roditeljima ponudi dodatnu radionicu kroz koju će sami surfati internetom i iskušavati pojmove koje su učili u kratkom predavanju. Roditelji koji bolje poznaju internet i vještiji su u korištenju mogu biti uključeni kao podrška onima manje vještima.

Za svaku aktivnost predvidjeli smo i odredili vrijeme koje nam se činilo potrebnim za izvedbu, međutim koliko će se vremena potrošiti na određene aktivnosti, tehničke informacije i raspravu svakako ovisi i o predznanju i iskustvu roditelja s internetom. Također, mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljito raspraviti i dati važnost svim promišljanjima i pitanjima roditelja, negoli zadržati predviđenu vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave.

1. AKTIVNOST:

Uvod

(10 minuta)

Razrednica pozdravlja i obraća se roditeljima:

Počeli smo razgovarati o internetu i na prošloj smo radionici pojasnili što je internet, kako funkcionira, tko ga gradi i slično. Na današnjoj radionici otići ćemo još korak dalje u upoznavanju i razumijevanju interneta kao medija.

Pitanja za poticanje diskusije:

- Koje ste termine čuli, a vezani su uz internet i suvremene tehnologije?
- Kojim se terminima koriste vaša djeca kada govore o internetu?
- Koliko vi razumijete te termine? Od svih termina kojima se koriste djeca, što vas najviše zbunjuje?

Razrednica potiče roditelje da iznesu što više ideja i termina, osobito onih koje ne razumiju te sve zapisuje na ploču. Kao poticaj može navesti ove termine: *chat*, forum, preuzimanje (engl. *download*), pretraživanje (surfanje), elektronska pošta (*e-mail*), blog, Facebook, MySpace...

2. AKTIVNOST:

Osnove korištenja interneta

(35 minuta)

Središnji do radionice usmjeren je na iskustveno učenje koje vodi stručnjak iz područja informatike. Važno je osigurati da se znanje prenosi sažeto i jasno te da se roditeljima omogući dovoljno vremena da isprobaju sve što se podučava. U ovome dijelu roditeljima se pokazuju osnove korištenja interneta te im se pokazuje što je to forum, blog, *chat* odnosno pojmovi koji su spomenuti u uvodnome dijelu, bilo iskustveno ili ih vodimo kroz unaprijed pripremljenu PowerPoint prezentaciju.

Od svih pojmova koji su navedeni na prvim slajdovima rastumačiti i pokazati samo one koje su roditelji imenovali kao nerazumljive i/ili zbunjujuće.

3. AKTIVNOST:

Osvrt za kraj

(5 minuta)

Razrednica poziva roditelje da iznesu svoja razmišljanja i reakcije tijekom prezentacije i/ili iskustvenog rada, osvrte na temu te najavljuje iduću radionicu na temu sigurnosti djece na internetu. Ukoliko roditelji nisu imali mogućnost raditi sami na računalu i pretraživati internet, na ovome je mjestu dobro ponuditi vrijeme i mjesto za iskustveni dio za one roditelje koji to žele.

Zahvala za sudjelovanje i najava iduće radionice na temu sigurnog korištenja interneta.

3. radionica za roditelje: Sigurno korištenje interneta - što je važno znati?

Važnije je naučiti djecu kako sigurno “hodati” e-medijima nego ih stalno “voditi za ruku”.

Cilj:

- Podučiti roditelje savjetima i pravilima za sigurno korištenje interneta, usmjeriti ih na koji način pružiti djeci podršku u korištenju interneta kao medija za druženje i komunikaciju.
- Upoznati roditelje s mogućnostima tehničke podrške u pružanju zaštite djeci.
- Upoznati roditelje sa zakonskom regulativom i kazneno-pravnom odgovornosti korisnika interneta, kako odraslih, tako i djece i mladih.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri formata A3, *flip chart* papiri, markeri, flomasteri, letak sa savjetima za roditelje skinutima s *web* stranice kampanje **Prekini lanac!**, 2 PowerPoint prezentacije i računalo s LCD projektorom. Računala s pristupom internetu poželjna su, no ne i nužna. Svakako to uzeti u obzir prilikom pripreme radionice te prilagoditi aktivnosti i potrebne materijale za provedbu radionice

Napomena razredniku:

U provedbi radionice sudjeluje razrednik i učitelj informatike (ili neki drugi učitelj, stručni suradnik, roditelj ili učenik vičan informatici). Predlažemo da se radionica provede u kabinetu za informatiku. Poželjno je osigurati roditeljima rad na računalu te da uz podršku profesora sami pokušaju istražiti neke usluge i mogućnosti interneta. Jedan je od ciljeva ove radionice pružiti im mogućnost da sami iskuse internet.

Ukoliko škola nije u mogućnosti osigurati i provesti radionicu na taj način, u materijalima je pripremljena PowerPoint prezentacija i predavanje u kojem roditeljima prikazujemo mogućnosti tehničke podrške i opcije za praćenje stranica koje su djeca i mladi posjećivali na internetu. U predavanju smo pokušali prikazati što bi roditelji vidjeli da sami sjede za računalom i provode iste radnje.

Povratna informacija učitelja i razrednika koji su sudjelovali u pilot-primjeni kažu da je ova radionica vrlo zahtjevna, bogata informacijama i možda će biti potrebno nešto više vremena za njezinu izvedbu. Koliko će se vremena potrošiti na određene aktivnosti, tehničke informacije i raspravu, svakako ovisi i o predznanju i iskustvu roditelja o internetu. Također, mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljito raspraviti i dati važnost svim promišljanjima i pitanjima roditelja negoli zadržati predviđenu

vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave. Iako u samoj pripremi radionice nismo predvidjeli vrijeme za pauzu, napravite je ukoliko smatrate da je to potrebno ili sami roditelji traže.

1. AKTIVNOST: Podrška u osiguravanju i filtriranju sadržaja kojima su djeca izložena na internetu

Rad u malim skupinama

(25 minuta)

VRLO VAŽNA NAPOMENA RAZREDNIKU:

U razgovoru i tijekom cijele izvedbe radionice važno je ne koristiti se terminima kontrola i zabrana. Moguće je da će i roditelji tražiti savjete kako "kontrolirati" učenike i njihove aktivnosti na internetu i u tome je smislu važno ponavljati kako je njihova zadaća poučiti djecu sigurnom i nenasilnom korištenju interneta (što neće postići kontrolom i zabranama) i usmjeravati ih na takve načine razgovora o ovoj temi s djecom koji osiguravaju poučavanje i potiču promišljanje djece i učenje iz njihovih iskustava.

Cilj je ovoga programa **da djeca i mladi sami nauče kontrolirati sadržaje koje susreću na internetu**, a uloga je učitelja, roditelja i drugih odraslih pomoći im u tome i poučiti ih kako se lakše nositi s neugodnim iskustvima koja ih na tome putu snađu te kako mogu bolje prepoznati opasnosti.

Naime, stroga kontrola, ograničenja i zabrane imaju nekoliko loših strana i samo jednu dobru. Dobro je to što su djeca, dok nisu na internetu, zaštićena i dok ih kontroliramo, možemo neposredno uočiti neprimjerene sadržaje na ekranu računala.

Loše strane su:

1. Zabraniti djeci korištenje interneta štetno je jer je iznimno važno da ovladaju lakim i brzim korištenjem ove tehnologije bez koje nema suvremenog obrazovanja, informiranja pa ni socijalizacije.
2. Ako ih kontroliramo i zabranjujemo, umjesto da ih poučavamo kako se sigurno koristiti, nismo ih sačuvali od svih onih situacija kojima će ipak biti izloženi kada budu na internetu bez naše kontrole (u školi, dok su sami kod kuće, kod prijatelja, u internet-kafićima).
3. Oni odrasli koji zagovaraju pristup kontrole i zabrana zapravo djeci šalju poruku da je (internetski) svijet opasno mjesto i da se oni ne mogu nositi s njime, pa će takva djeca ponijeti i sliku svijeta koja ima samo svoju lošu stranu (naličje, zlouporabu) i sumnju u vlastite sposobnosti i snage, dakle smanjeno samopouzdanje.

Na početku aktivnosti razrednik podsjeti roditelje na priču o prometu i sigurnosti djece (opisana je u 1. radionici za roditelje). Ukoliko je potrebno, ponovno prepriča cijelu metaforu naglašavajući kako je jedna od svrha ovoga programa naučiti djecu da se sigurno koriste internetom i drugim modernim tehnologijama. Razrednik poziva roditelje da podijele svoja iskustva o tome na koji način oni razgovaraju s djecom o internetu, na koji su način podrška djeci na tome području...

Zatim razrednik podijeli roditeljima letak sa savjetima za roditelje te roditelji u malim grupama raspravljaju i komentiraju savjete i smjernice dane u letku. Usmjerava ih da pokušaju pojasniti radi čega je važno svako od navedenih pravila i na koji bi način to objasnili djeci i mladima. Koje im se od ovih pravila i savjeta čini da djeca dobro prihvaćaju? Kod kojih pravila pokazuju najveće protivljenje ili otpor?

Nakon toga vodi se rasprava o onim savjetima prema kojima djeca imaju otpor i onima oko kojih se roditelji u manjim grupama nisu složili.

Važno je reći roditeljima i jasno istaknuti tijekom rasprave da će djeca i mladi sigurno iskazivati otpor i navoditi protuargumente za neke od navedenih savjeta jer imaju drugačiju viziju interneta od nas odraslih i žele biti u svijetu gdje su izvan kontrole odraslih. Otpor će biti veći ako osjete da se učitelji i roditelji boje, da su nesigurni ili misle da im žele zabraniti internet.

Primjer iz roditeljske prakse (preuzet s bloga jednog oca): Otac je razgovarao sa svojom kćeri o mogućnosti da se netko lažno predstavi na nekome *chat*-u, udvara joj se opisujući sebe krivim podacima i šarmirajući je, a da ona to ne prepozna i uvali se u neku nevolju (kaže o sebi više nego što bi inače čovjeku kakav taj zbilja jest, pošalje svoje fotografije, oda neku tajnu i sl.). Kći je, naravno, negirala takvu mogućnost i nadmoćno uvjerala oca kako ona zna prepoznati lažljivce i kako su to priče za malu djecu. Otac je javno kapitulirao, ali kako je znao na kojim se *chat*-ovima ona kreće i kojim se nadimcima koristi, prišao joj je na jednom *chat*-u, lažno se predstavio i kako je znao puno o njoj, lako joj se svidio pišući kako voli istu glazbu, filmove, knjige kao i ona - jednom riječju - srodna duša. Nakon nekog vremena takva druženja otac pod nadimkom zanimljivog i prekrasnog dečka predložio je i susret uživo, na što je djevojka pristala drage volje (i s uzbuđenjem). Kad je došla na dogovoreno mjesto, ugledala je svog rođenog oca. **Naravno da se naljutila i neko vrijeme nije razgovarala s njim, ALI dobro je shvatila poruku!**

Bez obzira na vaša iskustva i stavove, važno je znati da će vaša djeca koristiti informatičku tehnologiju te da je teško, pa i štetno po njihov razvoj zabraniti im korištenje mobitela, računala i interneta.

Kao što djecu učimo kako se nositi s opasnostima na ulici i u svojoj okolini, tako ih valja naučiti kako sigurno koristiti internet i mobitel.

Smjernice o tome kako se može razgovarati s djecom o nadgledanju njihovih aktivnosti i pravilima korištenja interneta i mobitela:

- Razgovarajte s djetetom i pokušajte razumjeti na koje načine i za koje se aktivnosti koristi internetom i mobitelom.
- Ograničite korištenje računala tijekom dana. Dobro je uvesti jasna pravila, primjerice nema računala prije škole, prije spavanja, tijekom obroka ili prije nego što je napravljena zadaća.
- Poučite dijete da ne prosljeđuje niti komentira sadržaje koji mogu nekoga povrijediti.
- Razgovarajte s djetetom o tome kada treba, a kada ne treba čuvati tajnu pred roditeljima, upozorite da s nepoznatim osobama (uključujući i one koje zna putem SMS poruka i interneta) nije dobro imati tajne. Također recite da, kad se osjeća neugodno ili zbunjeno zbog nečeg što je doživjelo, uvijek može razgovarati s Vama.
- Razgovarajte s djetetom o opasnostima interneta i poučite ga da ne ostavlja osobne podatke ni fotografije na internetu te da ne dogovara susrete s nepoznatim ljudima. Ako se dijete jako želi susresti s osobom koju je upoznalo preko interneta, naglasite da to mora biti na javnome mjestu i da nikako ne ide samo. Tražite da na prvi susret povede i vas ili nekoliko prijatelja i prijateljica ili neku drugu odraslu osobu kojoj vjeruje.
- Objasnite djeci i mladima opasnosti slanja vlastitih slika putem interneta, kao i pojam dječje pornografije. Nikad se ne zna što će druga osoba učiniti s fotografijama. Uz malo vještine i s osnovnim grafičkim programima moguće su razne fotomontaže. Objasnite im, da kad jednom pošalju (seksualiziranu) fotografiju, nad njom više nemaju kontrolu, ne znaju što se dalje događa s njom. Naglasite da ne smiju slati svoje fotografije bez dogovora s Vama.
- Umjesto same zabrane djeci i mladima da ne iznose osobne informacije, važno ih je i naučiti kako ograničiti pristup drugih tim informacijama.

2. AKTIVNOST: Upoznavanje mogućnosti tehničke podrške u povećanju sigurnosti na internetu

(25 minuta)

U ovome dijelu radionice roditelji će imati prilike naučiti osnovne postupke instaliranja, preuzimanja sadržaja, naredbe *ignore* i *block*, pronalaženje programa za filtriranje pristupa određenim internetskim stranicama. Ovaj dio radionice vodi stručnjak iz informatike. U tu svrhu pripremljena je PowerPoint prezentacija.

Ako u izvedbi radionice roditelji koriste računala s pristupom internetu, nakon demonstracije stručne osobe može im se dati zadatak da preuzmu savjete za sigurno korištenje interneta sa stranice UNICEF-ove kampanje za sprečavanje elektroničkoga nasilja (www.prekinilanac.org).

Napomena razredniku:

Možemo očekivati različite reakcije roditelja tijekom i nakon ove prezentacije. Neki od njih reći će da već koriste određene zaštitne pakete, dok će neki imati osjećaj panike i brige kako će sve te tehničke stvari naučiti. Na ovome je mjestu važno istaknuti da nam tehničke mogućnosti mogu biti korisne i pomoći nam u stvaranju sigurnijeg virtualnog svijeta, no da nikako ne mogu u potpunosti zaštititi korisnike od mogućih opasnosti i rizika. Upravo zbog toga je vrlo važno da mi odrasli (ponajprije roditelji i učitelji) **RAZGOVARAMO** s djecom o stvarima s kojima se susreću dok su na internetu, kako se tad osjećaju, što čine u određenim situacijama i kako se mogu još bolje štititi i sigurnije hodati virtualnim svijetom.

3. AKTIVNOST: Upoznavanje s kaznenim okvirom i pojmom elektroničkoga nasilja

(10 minuta)

Razrednik održa predavanje s ciljem informiranja roditelja o zakonskoj regulativi i kaznenoj odgovornosti odraslih, ali i djece i mladih. Može iskoristiti pripremljenu PowerPoint prezentaciju.

Razrednica kaže: "Ponekad nasilje i zlostavljanje 'pod okriljem anonimnosti' koju pruža internet ili mobitel sadržava i obilježja kaznenog ili prekršajnog djela. Kada poruke putem mobitela i interneta sadržavaju prijetnje nasiljem, ucjene, uhođenje, napastovanje, dječju pornografiju ili kada prethodni koraci ne daju rezultate, slučaj prijavite policiji."

ŠTO KAŽE KAZNENI ZAKON?

Pravo je svakog pojedinca da se poštuju njegova prava i ne obezvređuje njegovo dostojanstvo. Kažnjiva djela putem modernih tehnologija su: prijetnje, iznude, ucjene, uvrede, klevete, iznošenje osobnih ili obiteljskih prilika, dječja pornografija itd.

Roditelji trebaju razgovarati sa svojom djecom o prednostima i manama korištenja računala, dogovoriti pravila njegovog korištenja i ponašanja na internetu i, kao najvažnije, definirati posljedice kršenja tih pravila.

- **Prijetnja** - često počinitelj prijeti drugom s namjerom da ga ustraši ili uznemiri. Poruke mogu sadržavati prijetnje tjelesnim ozljedama, oduzimanjem slobode ili uništavanjem društvenog položaja, a osoba koja primi takvu poruku uplašena je i uznemirena.
- **Iznuda i ucjena** - uključuju prijetnje s ciljem pribavljanja protupravne koristi, prijetnje da će se otkriti nešto što šteti osobnoj časti ili ugledu ili prisiljavanje osobe da učini nešto na vlastitu štetu.
- **Uvreda** - počinitelj uvrede njom izražava obezvređivanje druge osobe ili nepoštovanje njegova dostojanstva. Uvreda je negativan vrijednosni sud o drugoj osobi, a dodatno na težini dobiva ako je izrečena npr. putem interneta, zbog čega je postala pristupačna većem broju ljudi. Upravo takvom može se smatrati npr. uvreda putem bloga.
- **Kleveta** - klevetu čini osoba koja o drugom iznese ili prenese nešto neistinito što može štetiti njegovoj časti i ugledu. Iznošenje ili prenošenje klevete čini se usmeno ili pismeno, a iznesena tvrdnja mora biti takva da izaziva prijezir okoline i umanjuje ugled osobe u sredini u kojoj živi. Kao i kod uvrede, riječ je o težem obliku kaznena djela ako je kleveta počinjena putem tiska, radija, televizije, interneta, pred više osoba i tako postala pristupačna većem broju ljudi.
- **Iznošenje osobnih ili obiteljskih prilika** - ovo kazneno djelo sastoji se od iznošenja ili prenošenja bilo kakvih sadržaja iz osobnog ili obiteljskog života neke osobe, koji mogu naškoditi njezinoj časti ili ugledu. Razlika između ovoga djela i klevete u tome je što se ovdje prelazi okvir pojedinca i ulazi u njegov obiteljski život. Činjenice koje se iznose mogu se odnositi na bilo koje područje obiteljskoga života, uz napomenu da ono što se iznosi može biti kako istinito, tako i neistinito.
- **Dječja pornografija** - distribucija ili prikazivanje materijala koji sadržava dječju pornografiju protuzakonito je i kažnjivo. Također je zakonom zabranjeno iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba u svrhu stvaranja pornografskog materijala i upoznavanje djece s pornografijom.

KAZNENO-PРАВNA ODGOVORNOST DJECE I MLADIH

(prema Zakonu o sudovima za mladež)

Unatoč brojnim poteškoćama, obveza je policije utvrditi počinitelja kažnjivih djela te prikupiti dokaze za daljnji postupak. Ako se utvrdi počinitelj, realno je očekivati da to mogu biti punoljetne osobe, ali i djeca ili maloljetnici koji se u kaznenom postupku tretiraju na specifičan način.

Djeca su osobe mlađe od 14 godina i nisu kazneno odgovorna, što znači da se dijete ne može kazneno niti prekršajno goniti, ne može ga se tužiti niti kazniti. Međutim, postoje načini zaštite od kriminalne djelatnosti djece kroz mjere obiteljsko-pravne zaštite. To znači da ako se utvrdi da je dijete počinilo kažnjivu radnju, policija će o tome obavijestiti nadležan Centar za socijalnu skrb, koji će provesti postupak i eventualno izreći mjeru obiteljsko-pravne zaštite (npr. nadzor nad izvršenjem roditeljske skrbi). Centar za socijalnu skrb može upozoriti roditelje na propuste i pogreške u djetetovoj skrbi i odgoju, odrediti nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kad su pogreške i propusti u skrbi djeteta učestali i kad je roditeljima potrebna posebna pomoć u odgoju djeteta. U slučaju ozbiljnih ili ponovljenih propusta mogu se izreći i ozbiljnije represivne mjere (oduzimanje roditelju prava da živi sa svojim djetetom i da ga odgaja, upućivanje djeteta u ustanovu za socijalnu skrb, lišenje roditeljske skrbi i sl.) (prema Obiteljskom zakonu).

Mlađi maloljetnici koji su navršili 14, a mlađi su od 16 godina, kazneno su odgovorni. Ako se utvrdi da su počinili kažnjivo djelo, mogu im se izreći odgojne mjere (npr. disciplinske mjere, mjere pojačane brige i nadzora ili zavodske mjere).

Starijim maloljetnicima koji su navršili 16, a mlađi su od 18 godina, uz odgojne mjere može se izreći i kazna maloljetničkog zatvora.

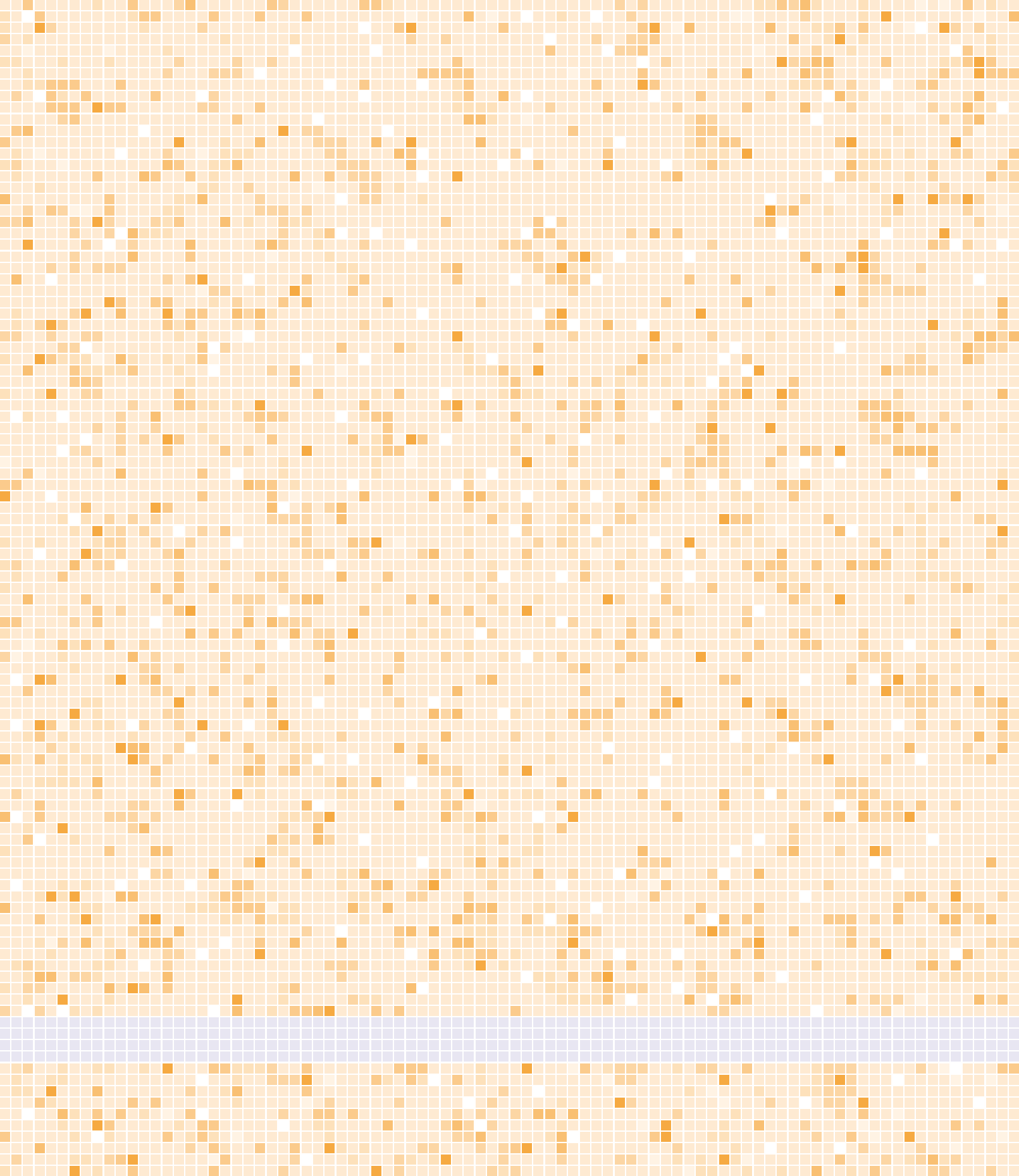
Postupak prema maloljetniku pokreće se na inicijativu Državnog odvjetništva, neovisno o vrsti i težini kaznenog djela te propisanoj kazni, a u pretkaznenome postupku informacije i dokaze o kaznenom djelu prikuplja policija.

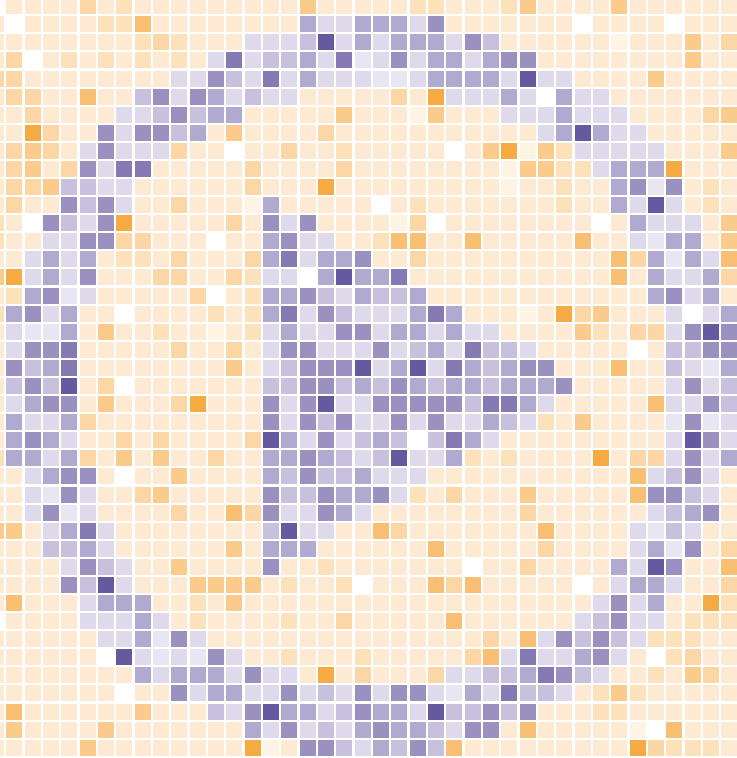
Dakle, svatko tko se koristi mobitelom ili internetom; sudjeluje u *chat* sobama, forumima ili blogovima mora, uz poštovanje uvjeta koje je postavilo uredništvo, biti svjestan i osobne kaznene odgovornosti ako zlouporabljuje tuđe osobne podatke, vrijeđa ili kleveće drugoga, iznosi tuđe osobne ili obiteljske prilike ili stvara i distribuira neprimjeren pornografski materijal.

Kako prijaviti kazneno djelo?

Prijava se upućuje policijskoj upravi, odnosno policijskoj postaji. Nakon prijave, policija će provesti kriminalističku obradu te ako utvrdi postojanje relevantnih elemenata, poslat će izvješće Državnom odvjetništvu ili Centru za socijalnu skrb koje na temelju prikupljenih informacija pokreće daljnji postupak.

I na kraju pitanja i komentari roditelja te zahvala za sudjelovanje.

Radionice za učenike nižih razreda

1. radionica za učenike nižih razreda: Mobiteli

Razred: učenici od 1. do 3. razreda

- Preporuka je da se radionica provodi s drugim i trećim razredom jer su djeca vještija u pisanju i samostalnija u radu u malim skupinama.
- Također su moguće razlike između urbanih i ruralnih sredina s obzirom na dob kada djeca dobivaju mobitel i počinju ga koristiti. Razrednici mogu sami odlučiti s kojim će razredom obraditi ovu temu.

Cilj:

- Upozoriti učenike na moguće opasnosti zlouporabe mobitela (i mobitelom) te ih podučiti pravilima sigurnog korištenja mobitela.
- Usmjeriti ih na podršku roditelja i drugih odraslih u situacijama uznemiravanja i elektroničkoga nasilja putem mobitela.

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: olovka, A4 papir (može i u bojama), bijeli papir, bojice

Napomena razrednici:

Pri grupiranju učenika treba voditi računa da u grupi budu učenici koji imaju i oni koji nemaju mobitel (izmiješati ih).

Moguće je da će učenici tijekom aktivnosti i diskusija biti usmjereniji na pozitivna iskustva, prednosti i stvari koje se njima sviđaju kod mobitela. I to je važno podržati. No važno je i početi razgovor o opasnostima i imenovati rizična ponašanja, upravo radi toga da podučimo učenike da ih znaju prepoznati i zaštititi se ako se nađu u takvoj ili sličnoj situaciji. Razgovor o opasnostima i rizičnim ponašanjima sam po sebi kod većine djece neće potaknuti znatizelju niti će ih usmjeriti u "negativnome smjeru". (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Uvodu je Priručnika)

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima u velikoj skupini na temu koliko i na koji način oni koriste mobitel

(10 minuta)

Uvodna rečenica: "Danas ćemo razgovarati o mobitelu. Gotovo svi odrasli koriste mobitel, a i sve više djece ima ili želi imati mobitel. Razgovarat ćemo o tome kada koristimo mobitel, kada nam može biti vrlo koristan, ali i o nekim opasnostima i lošim stvarima koje nam se mogu dogoditi putem mobitela."

U nastavku razrednica postavlja predložena pitanja i potiče učenike da što više iznose svoja iskustva i razmišljanja.

Pitanja za poticanje razgovora:

- U kojim situacijama koristite mobitel? Koga najčešće zovete?
- Koje funkcije mobitela uglavnom koristite (poziv, SMS poruke, fotoaparati i kamera, za igranje igrica...)
- Čije brojeve imate u mobitelu?
- Imate li i kakva pravila pri korištenju mobitela? Tko određuje ta pravila?

2. AKTIVNOST: Kroz rad u malim skupinama učenici diskutiraju o pozitivnim i negativnim iskustvima u korištenju mobitela

(20 minuta)

Dvije skupine učenika bave se prednostima mobitela i radi čega je dobro imati mobitel, dok druge dvije raspravljaju o tome što nije u redu raditi kad imaš mobitel i što može biti opasno.

Zajednička uputa glasi:

“Sada ćemo se podijeliti u 4 male skupine i svaka će dobiti svoj zadatak o kojem ćete unutar svoje skupine razgovarati. Tijekom razgovora važno je da svatko od vas kaže što misli, a ako želite, možete podijeliti i neko svoje iskustvo. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član vaše male skupine, kojeg izaberete, iznijet će cijelom razredu ideje i odgovore koje ste napisali. Za razgovor u maloj skupini imate 10 minuta.”

Odgovore učenika razrednik upisuje na ploču ili na za to predviđen plakat.

Razrednica u diskusiji i iznošenju odgovora potiče učenike da iznesu što više svojih ideja, pozitivnih strana mobitela i mogućih opasnosti, a tek kad učenici iscrpe svoje ideje, upotpunjava odgovorima danim u smjernicama i dopunama za razrednike.

Situacije kada je dobro imati mobitel,
kada mobitel pomaže?

+

Što može biti opasno kada koristiš mobitel,
na što moraš paziti?

-

Smjernice i nadopune razredniku

U diskusiji je važno:

- Usmjeriti učenike na važne brojeve (policija, hitna pomoć, vatrogasci, roditelji, drugi članovi obitelji...). Važno im je napomenuti da mogu nazvati hitnu pomoć, policiju i vatrogasce čak i ako nemaju kuni na mobitelu.
- Istaknuti mogućnost komunikacije s ljudima koje volimo i kada nismo kod kuće.
- Pomaže i olakšava druženje s drugima.
- Lakše možemo nekoga dobiti kada ga trebamo.
- Možemo pozvati pomoć ako smo na putu.

Kod opasnosti razrednik upoznaje djecu s pojmom elektroničkoga nasilja i pojašnjava ga, navodi primjere pojedinih oblika elektroničkoga nasilja te ističe da slanje uznemirujućih poruka, vrijeđanje i slanje ružnih komentara o drugima putem SMS poruka ili poziva nije prihvatljivo i da time možemo povrijediti druge.

Definiranje elektroničkoga nasilja i zlostavljanja:

“Svi smo se složili da je mobitel vrlo korisno sredstvo komunikacije i naveli ste puno primjera kada nam mobitel pomaže. Međutim, ponekad djeca, ali i odrasli, koristeći ovaj uređaj vrijeđaju i uznemiruju druge. U njihovim rukama mobitel se pretvara u moćno oružje. Neki to rade nepromišljeno, neki iz “fore” i zabave, neki s namjerom da povrijede ili osramote. Pa tako neki šalju uznemirujuće i prijeteće poruke, nagovaraju na odbacivanje i mržnju, objavljuju tajne i neistine o drugima. Neki potiču druge da daju neugodne komentare o onima koje ne vole jer ih žele osramotiti pred što većim brojem ljudi. Sve ovo može se dogoditi putem poziva ili SMS poruke na mobitelu, a naziva se **elektroničko nasilje**, a ako se ponavlja i traje kroz neko vrijeme, onda možemo govoriti i o **zlostavljanju**.”

3. AKTIVNOST: Crtanje

(15 minuta)

Uputa za učenike: "Nacrtaj/napiši što ti može pomoći da se osjećaš sigurnim dok koristiš mobitel, kako se možeš zaštititi od nekih neugodnih stvari. Kada to uradiš, onda navedi bar tri osobe kojima se možeš obratiti ako te netko uznemirava putem mobitela."

Napomena razrednici: Razrednica može odlučiti hoće li koristiti crtež ili pisanje u ovoj aktivnosti ovisno o dobi učenika ili pojedinom razrednom odjelu. Također, razrednik može sam procijeniti je li pogodnije da učenici izvode ovu aktivnost samostalno, u parovima ili u malim skupinama. Na kraju aktivnosti učenici lijepe svoje uratke (crteže ili pisane odgovore) na plakat ili na pano u odjelu.

Razrednik poziva učenike da iznesu što više svojih odgovora i pravila koja će im pomoći da se osjećaju sigurnima kada koriste mobitel, izdvoje osobe kojima se mogu obratiti ako dožive elektroničko nasilje. Razrednica upotpunjava samo ona pravila koja učenici nisu naveli.

Smjernice i nadopune razredniku:

1. U redu je prekinuti razgovor radi kojeg se osjećaš loše ili neugodno.
2. Ne šalji zlonamjerne SMS ili *e-mail* poruke. Prije nego što klikneš "Pošalji" zapitaj se kako bi se ti osjećao da primiš tu poruku.
3. Nemoj prosljeđivati poruke koje vrijeđaju i uznemiruju druge. Pažljivo pročitaj SMS i *e-mail* poruku prije negoli je prosljediš dalje.
4. Pitaj roditelje prije nego što daš svoj broj mobitela drugima.
5. Nemoj davati svoj broj mobitela osobama koje ne poznaješ i koje tvoji roditelji ne poznaju.
6. Ne snimaj i ne prosljeđuj fotografije i snimke koje druge mogu dovesti u neugodnu situaciju, osramotiti ih ili izložiti ismijavanju i vrijeđanju drugih.

Zahvala učenicima za sudjelovanje.

2. radionica za učenike nižih razreda: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobitela

Razred: učenici 3. i 4. razreda

Cilj: osvijestiti dobre strane i opasnosti prilikom uporabe mobitela i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: loptica, radni listić

Napomena razredniku:

Ukoliko je prije obrađena radionica na temu Mobiteli, u okviru ove radionice može se obraditi i razgovarati samo o internetu. Moguće je da će učenici tijekom aktivnosti i diskusija biti usmjereniji na pozitivna iskustva, prednosti i stvari koje se njima sviđaju kod mobitela i interneta. I to je važno podržati. No važno je i početi razgovor o opasnostima i imenovati rizična ponašanja, upravo radi toga da podučimo učenike da ih znaju prepoznati i zaštititi se ako se nađu u takvoj ili sličnoj situaciji. Razgovor o opasnostima i rizičnim ponašanjima sam po sebi kod većine djece neće potaknuti znatizelju niti će ih usmjeriti u "negativnome smjeru". (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Uvodu je Priručnika.)

1. AKTIVNOST: Zagrijavanje - loptica šeće

(10 minuta)

Sjednite ukруг. Objasnite učenicima da ćete vi početi krug, izgovorit ćete riječ "internet" i dobaciti lopticu nekom učeniku. Njegov je zadatak reći ono što mu prvo padne na pamet vezano uz tu riječ. Taj učenik dobaci lopticu nekom drugom, a njegov je zadatak isti. Loptica šeće sve dok se ne izredaju svi učenici ili se ne iscrpe sve ideje. Kad loptica ponovno dođe do vas, ponovite krug, ali ovaj put počnite s riječi "mobitel".

2. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima

(10 minuta)

Razrednica kaže: "U ovoj igri doznali smo s čime sve povezujemo internet, čuli smo različite zanimljive ideje. Sada me zanima:

- Znete li se služiti internetom? Ako da, tko vas je naučio ili vam pokazao?
- Je li netko od roditelja uz vas kad idete na internet?
- Kako često posjećujete internetske stranice? Koje su vaše omiljene stranice?
- Služite li se mobitelom? Za što ga koristite?"

3. AKTIVNOST: Rad u malim skupinama

(25 minuta)

Podijelite radne listiće malim skupinama (3 - 5 učenika). Zadatak je učenika da zajednički napišu odgovore na radne listiće. Skupina neka odredi učenika/cu koji će zapisivati njihove primjere i učenika/cu koji će prezentirati uradak. Za rad u malim skupinama imaju 10 minuta. Na kraju napravite zajednički plakat na temu "Što učiniti kada te netko povrijedi putem mobitela ili interneta".

Nakon rada u malim skupinama slijedi razgovor s učenicima, prezentiranje njihovih odgovora i izrada zajedničkoga plakata.

Na kraju zahvala učenicima za sudjelovanje na radionici.

Radni listić

Je li vam se ikada dogodilo,
bilo preko interneta ili mobitela,
nešto lijepo, nešto stvarno super?

Ima li nešto što vas je
povrijedilo putem:
MOBITELA?
INTERNETA?

Što biste mogli učiniti
kad bi vas netko povrijedio
putem mobitela ili interneta?

3. radionica za učenike nižih razreda: Vrijednosti, pravila i posljedice

Razred: učenici od 1. do 4. razreda

Cilj: dodati postojećim odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama koja se tiču vršnjačkog zlostavljanja one vrijednosti, pravila koja će štititi i od elektroničkoga zlostavljanja i odrediti posljedice za kršenje navedenih vrijednosti i pravila

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: plakat/i s postojećim odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama i veliki papiri za izradu novih plakata

Uvodne napomene:

U sklopu osnovnog UNICEF-ova programa za prevenciju vršnjačkog zlostavljanja [Za sigurno i poticajno okruženje u školama](#) (poznatijeg kao [Stop nasilju među djecom](#)) vaš razredni odjel na početku svake školske godine dogovara vlastite vrijednosti, pravila i posljedice. Tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice iz svih razrednih odjela objedinjuju se u školske vrijednosti, pravila i posljedice.

Predlažemo da prije provedbe sljedeće radionice u priručniku projekta [Za sigurno i poticajno okruženje u školama](#), koji se nalazi u školskoj knjižnici, a vjerojatno ga ima i koordinatorica programa u školi, pročitate upute za provođenje radionica o donošenju vrijednosti, pravila, i posljedica u razrednom odjelu (Pregrad i sur., 2007., 45-65), a ovdje ćemo vas ukratko podsjetiti na najvažnije elemente, kao i one za koje smo u praksi zamijetili da ih razrednici ne provode tako da one daju svoj najbolji rezultat u prevenciji zlostavljanja. Naime, uspjeh u smanjenju nasilničkoga ponašanja bitno ovisi o tome kako su uspostavljene odjelne vrijednosti, pravila i posljedice, pa bi bilo važno da se one uspostavljaju upravo onako kako su opisane jer je šteta da razrednici ulože trud u ovaj korak u programu, a da on ne da očekivane rezultate.

1. Svi učenici aktivno sudjeluju

- Vrlo je važno da učenici sami raspravljaju o pojavi vršnjačkoga zlostavljanja, kako onog općeg, tako i elektroničkoga, te oblikuju vlastite vrijednosti, pravila i posljedice u svome razrednom odjelu.
- Učitelj je u tome procesu samo medijator koji vodi raspravu, postavlja pitanja i potiče učenike.
- Zajedničko dogovaranje zahtijeva više vremena, no tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice neće biti nametnute izvana, nego su plod zajedničkog izbora i odluke.
- Učenici će više poštivati one vrijednosti i pravila koja im **nije** netko odredio, a da ih nije ni pitao, nego su sami odredili vlastite vrijednosti i pravila. Uostalom, i nama odraslima lakše je držati se odluka i izbora koje smo sami donijeli i učinili nego onih koje nam je netko nametnuo izvana.

2. Imenovanje vrijednosti

- Učenici nabrajaju one vrijednosti prema kojima se žele ponašati, a kojih će se nastojati pridržavati kako bi spriječili zlostavljačko ponašanje i kako bi se u razrednom odjelu svi osjećali sigurno i ugodno.
- Uvijek najprije definiramo vrijednosti koje želimo, zatim pravila kojima ćemo osigurati da te vrijednosti živimo te posljedice za nepridržavanje dogovorenih pravila.
- Primjeri vrijednosti: "U razredu nam je važna sigurnost i međusobno poštovanje" ili "Svi smo različiti, ali imamo jednaka prava".
- Ukoliko učenici predlože vrijednost poput "Budimo svi prijatelji", podsjetite ih da svatko sam sebi bira prijatelje. Ne moramo svi biti prijatelji, ali ne smijemo ismijavati i povređivati one koji nam nisu prijatelji i koji nam se ne sviđaju. Uostalom, prijateljstvo nije lijek protiv nasilja, jer ono se često i događa među prijateljima, u obitelji, nego je lijek protiv nasilja poštovati drugoga!

3. Imenovanje/smišljanje pravila

- Pravilima definiramo točno određena ponašanja koja nikako ne želimo u odjelu te ponašanja koja će pomoći u sprečavanju nasilja.
- Ova pravila kojima učenici reguliraju svoje međusobne odnose nikako ne smijemo pomiješati s pravilima i odredbama Statuta, kućnog reda ili ostalim pravilima školske i razredne discipline. Ona su naravno važna i svaka ih škola donosi, a učenicima postaju obveza onda kad oni postanu dijelom škole. Škola u svojim aktima i pravilnicima definira i način na koji će se te odredbe poštovati, kao i posljedice ukoliko se one ne poštuju. Međutim, u ovome programu mi govorimo o sasvim drugačijim vrijednostima, pravilima i posljedicama - onima koje učenici SAMI određuju kao način reguliranja njihovih međusobnih odnosa. Sam čin i proces njihova donošenja odgojni je postupak i potiče kod učenika razvoj osobne odgovornosti za vlastito ponašanje. Zbog toga je nužno da razrednici vode i moderiraju ovaj proces.
- Pravila trebaju biti jasna i jednoznačna. Prije kakvih petnaestak godina počelo se inzistirati na afirmativnim pravilima koja u ovome našem programu nisu uvijek dobra jer nisu dovoljno određena kad je ukidanje određenih ponašanja u pitanju. Bolje je imati pravilo koje je jasno i razumljivo svima npr. "Ne želimo da nam se netko ruga kada pogriješimo" umjesto pravila koje nije u potpunosti jasno npr. "Imamo pravo pogriješiti, a da nam se nitko ne ruga".
- Od puno pravila koja djeca predlože, zajedno sumirajte 4-5 najvažnijih pravila koja će učenici i odjelni učitelji lako pamtili.
- Previše pravila zbunjuje jer tko bi pamtio 15-20 pravila i njih je lako "slučajno zaboraviti".

4. Odabiranje/dogovaranje posljedica

- Svaki učitelj koji dođe u razredni odjel poziva se na odjelna pravila, dakle poštovanje pravila i pozivanje na njih kada je neko prekršeno, posao je svakog učitelja, a ne samo razrednika ili stručne službe.
  - Primjeri pravila: “Ne želimo širiti lažne glasine” ili “Nećemo prosljeđivati povređujuće poruke”.
  - Među odjelnim pravilima **ne trebaju** se nalaziti ona koja: reguliraju odnose između učitelja i učenika (npr. “Trebamo slušati učiteljicu” ili “Poštujemo učitelje i pozorno slušamo na satu”), propisuju obveze učenika (npr. “Redovito pišemo zadaću” ili “Nećemo prepisivati zadaću s interneta”), govore o “kulturnom” ponašanju (npr. “Odijevamo se pristojno”) te ostala pravila koja su već propisana školskim kućnim redom (npr. “Ne koristimo mobitel tijekom sata”).
-
- Posljedice trebaju biti povezane s prekršenim pravilom. Dakle, ako je dijete nešto potrgalo, treba popraviti, ako je povrijedilo nečije osjećaje, treba učiniti da se ta druga osoba osjeća dobro i sl.
  - Posljedice se moraju moći ostvariti; ne zadavati zadatke/obveze koje će učenik teško ispuniti.
  - Posljedice trebaju pomoći u promjeni ponašanja u željenome smjeru u skladu s odjelnim vrijednostima. One bi trebale predstavljati ponašanja koja su poželjna.
  - Posljedice na dugi rok vježbaju samokontrolu kako bi učenici uvidjeli dobit pridržavanja pravila u smislu boljih međusobnih odnosa, većem osjećaju sigurnosti, zaštićenosti u odjelu itd.
  - Primjeri prihvatljivih posljedica: “Pomagati dežurnom učitelju” ili “Nacrtati crtež ili napisati čestitku osobi koju sam povrijedio” ili “Jedan dan biti redar umjesto pravoga redara”.
  - Izbjegavajte posljedice poput “Razgovor s učiteljicom ili psihologinjom” ili “Pozvati roditelje u školu” ili “Ići na razgovor k ravnateljici”. Jer neće valjda djeca biti nasilna kako bi zaslužila razgovor s učiteljicom ili psihologom. Također, pozivanje roditelja u školu normalan je dio suradnje s roditeljima i uobičajena aktivnost svakog razrednika te nije dobro suradnju s roditeljima proglašavati “kaznom”.
  - U nastavku ćemo još kratko navesti i neke druge primjere koji u ovome programu nisu prihvatljivi.

5. Što nije prihvatljivo i što svakako trebamo izbjegavati?

- Ponekad su djeca sklona davati drakonske kazne (npr. napisati 100 puta oprost, napraviti 50 sklekova, ne ići na mali i veliki odmor, nositi nekomu torbu cijeli tjedan i sl.). Takve su posljedice zapravo kazne koje ponižavaju dijete. Pokušajte potaknuti učenike da ne smišljaju kazne, nego da budu duhoviti i dosjete se posljedica koje NE ponižavaju.
- Prilikom obilazaka mnogih škola, nailazili smo na pravilo "nećemo tužakati jedni druge" ili "ne budi tužibaba". Jedan od ciljeva UNICEF-ova programa jest da je uvijek važno reagirati na nasilje (jer prešutjeti ili ne reagirati na nasilje zapravo je slaganje i podržavanje nasilja), a djeci savjetujemo da neprimjerena ponašanja odraslima prijave (jer jedino tako zaštitna mreža može zaista funkcionirati). Dakle, ovakvo pravilo je neprihvatljivo i ako ga djeca predlože, podsjetimo ih da prijaviti nasilje nije tužakanje, nego trud uložen u očuvanje zajedničkih vrijednosti i pravila!
- Često se među posljedicama nalazi isprika, koja u pravilu nije učinkovita (učenik se ispriča, a zapravo to ne misli). Poticanje učenika koji zlostavlja na prisilnu ispriku poticanje je na dvoličnost i neki oblik nasilja nad onim kako se učenik koji zlostavlja osjeća. Učenici koji se pak povremeno nasilno ponašaju lakše se ispričaju. Stoga, ne prisiljavajte učenike na ispriku, ako učenici sami predlažu ispriku kao posljedicu, upozorite ih na moguću neiskrenost i zatražite neka smisle neke druge posljedice, a ako netko izrekne ispriku, neka ona bude izrečena spontano i iskreno.

Obnavljanje vrijednosti (ponovno uspostavljanje vrijednosti)

Svatko tko krši pravila i time narušava dogovorene vrijednosti može učiniti nešto čime će ponovno uspostaviti ugroženu vrijednost ili na neki način povratiti narušene odnose i učiniti ih boljima. Obnavljanje vrijednosti pristup je discipliniranju koji podrazumijeva da ljudi (a osobito djeca) čine pogreške i to se ne da sasvim izbjeći, međutim pitanje je što učinimo nakon što pogriješimo. Usmjeravanjem učenika da popravi pogrešku, potičemo ga da preuzme odgovornost za vlastito ponašanje i pozitivno riješi problem.

Ključno je da razrednik razgovara s učenikom o vrijednosti koja je narušena i pravilu koje je prekršeno te traži popravljane pogreške. Važno je da učenik sam bira i odlučuje kako će pogrešku popraviti (dakle, samostalno osmišljava što će učiniti kako bi obnovio vrijednosti koje su narušene), a s njegovom odlukom treba se složiti i učenik koji je trpio nasilje.

Posljedice elektroničkog zlostavljanja mogu biti i ozbiljnije od onih prouzročenih vršnjačkim zlostavljanjem u stvarnim situacijama. Publika je mnogo šira od one na školskom igralištu ili u razredu. A tu postoji i snaga pisane riječi.

Dobre su osobine ovakva pristupa slijedeće - onaj učenik koji je trpio smatra prikladnim način popravljivanja pogreške, dok onaj učenik koji popravljiva grešku mora uložiti dodatni napor u smjeru pozitivnog ponašanja. Osim toga, ovakav pristup ne kritizira, ne ponižava učenika koji je bio nasilan i nema ljutnje ni kod razrednika ni kod učenika.

Iznimno je važno da kad uočite zlostavljanje (ili nasilje), djelujete odmah i zaustavite zlostavljačko (ili nasilno) ponašanje. Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, imenujte zlostavljačko ponašanje i pozovite se na odjelna ili školska pravila (npr. "Nazivanje pogrdnim imenima je nasilje i protivi se našim odjelnim (ili školskim) pravilima!"). Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, primijenite neku od dogovorenih posljedica. Ukoliko učenik ponavlja prekršaje i kontinuirano krši pravila, razgovarajte s učenikom o vrijednostima koje su narušene. Tražite od učenika da samostalno osmisli način kako će obnoviti vrijednosti i na taj način popraviti pogrešku, a procijenite i potrebu razgovora s roditeljima. Ako učenik ozbiljno krši pravila, važno je razgovarati s roditeljima te uključiti učenika u dodatne programe. Kod teškog kršenja pravila i kontinuirane zlouporabe moći, škola je dužna reagirati prema aktima škole te prijaviti zlostavljačko ponašanje drugim službama (centru za socijalnu skrb, policiji).

S obzirom na to da se razrednici često žale da im je teško provoditi ovakvu vrstu discipliniranja obnavljanjem vrijednosti, predlažemo da pročitate što smo o tome napisali u osnovnome Priručniku i literaturi na našem jeziku:

- pogledajte str. 63 - 65 Priručnika projekta [Za sigurno i poticajno okruženje u školama](#) (Pregrad i sur., 2007.)
- te na CD-u koji prati spomenuti priručnik, pročitate 60 najčešćih pitanja o restituciji
- pročitate knjigu Diane Gossen, Restitucija - preobrazba školske discipline, Alineja, Zagreb, 1994.

Napomena: Ovakav pristup prevenciji zlostavljanja i odgajanju djece temelji se na humanističkoj orijentaciji i naslanja se na Glasserovu teoriju. Međutim, za potrebe provedbe ovoga programa smatramo da ne treba širiti temu u smjeru realitetne terapije niti miješati s drugim teorijama i pristupima.

1. AKTIVNOST: Dodajmo vrijednosti i pravila

(15 minuta)

Razrednik podsjeća učenike na plakat/e s odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama.

Podsjetimo se: U našem razrednom odjelu dogovorili smo ove vrijednosti (razrednik čita s plakata vrijednosti... Npr. "Vjerujemo da svatko ima pravo biti siguran u školi"). Složili smo se da nitko nema pravo namjerno povređivati drugu osobu.

Dogovorili smo i naša odjelna pravila. Izabrali smo ponašati se u skladu s pravilima koja svakog od nas čuvaju od nasilja. To su pravila koja smo mi sami izabrali i odredili da su nam važna. Prisjetimo se naših dosadašnjih pravila... (Proći s učenicima kroz postojeća pravila.)

Koja od postojećih pravila možemo primijeniti i na korištenje interneta i mobitela? Obuhvaća li ovaj plakat vrijednosti i ponašanja i dok se družimo i radimo na internetu?

Neka učenici daju prijedloge za dopunu vrijednosti i pravila (dopuniti postojeće ili dati prijedlog za potpuno novu vrijednost i pravilo). Zapisujte sve njihove ideje bez procjenjivanja. Nakon toga prođite kroza sve prijedloge zajedno s učenicima i odaberite one prijedloge oko kojih se svi slažete. Za svaku vrijednost i pravilo provjerite slažu li se svi oko toga i ukoliko je potrebno, dodatno pojasnite i obrazložite što smo mislili pod nekom točkom.

2. AKTIVNOST: Razgovor na temu posljedica

(15 minuta)

Razrednik kaže: "U našem svakodnevnom životu posve prirodno slijede posljedice za sve naše postupke. Nekada posljedice osjetimo odmah (npr. kada bismo stavili ruku u vrelu vodu, opekli bismo se), a nekada posljedice nisu vidljive odmah, ali to ne znači da ih neće biti (kao npr. kad nas tek poslije uhvate u laži). Ovo su bili primjeri za loše posljedice, no postoje i dobre posljedice (npr. kada pomognemo prijatelju u nevolji, pa sljedeći put on ili možda netko drugi pomogne nama). Možete li se sjetiti još nekih primjera kada ste osjetili posljedicu, bez obzira na to je li posljedica bila ugodna ili neugodna? Potaknite učenike da daju primjere.

Mi vjerujemo da svatko ima pravo na pogrešku, ali i da na pogreškama trebamo učiti, kako ih ne bismo ponavljali. Vjerujemo da većinu pogrešnih postupaka ili odluka možemo ispraviti i da možemo učiniti nešto čime ćemo ponovno uspostaviti naše vrijednosti i vratiti odnos s osobom koju smo povrijedili u još bolje stanje."

Razmislite: Što bi netko tko je povrijedio ili prijetio drugomu preko interneta ili mobitela mogao učiniti da popravi pogrešku? Pokušajte se prisjetiti što više različitih načina na koje bismo popravili pogrešku. Što sve možemo učiniti nakon što nekoga povrijedimo?

Posljedice koje učenici osmisle i oko kojih se slože napišite na plakat jer ćete se vi kao razrednik, svi učenici te ostali učitelji na njih pozivati kod lakših kršenja pravila.

3. AKTIVNOST: Izrada plakata s vrijednostima, pravilima i posljedicama

(15 minuta)

Zajednički napravite nove ili dopunite postojeće plakate s vrijednostima, pravilima i posljedicama koje će štititi od elektroničkoga zlostavljanja. U izradu plakata uključite učenike, neka oni zajedno dopišu i uredite plakate. Jasno odvojite plakat s vrijednostima od onih ponašanja koja učenici više NE žele u svome razredu, (pravila) i plakata s posljedicama u slučaju kršenja dogovorenih pravila.

Napomena razredniku:

Izabrane vrijednosti, pravila i posljedice trebaju biti stavljene na vidljivo mjesto u učionici kako bi se i učenici i učitelji lako i brzo mogli pozvati na njih u situacijama u kojima netko od učenika krši pravilo. U nekim školama učenici u predmetnoj nastavi mijenjaju učionice tijekom dana i često se nalaze u učionici na kojoj izvještene vrijednosti, pravila i posljedice nisu njihove odjelne vrijednosti, pravila i posljedice. Predlažemo da u tome slučaju imeniku priložite prepisane odjelne vrijednosti, pravila i posljedice kako bi se svaki učitelj mogao pozvati na njih, dok su djeci ona uglavnom poznata.

Vrijednosti, pravila i posljedice svih razrednih odjela koordinacijski će odbor uz pomoć zainteresiranih učenika i roditelja objediniti u školske vrijednosti, pravila i posljedice te se ona u formi velikoga plakata postavljaju u školski ulazni prostor. I u ovome slučaju, vrijednosti, pravila i posljedice trebale bi biti sumirane tako da se izaberu ona najvažnija i najčešća (6-8).

I na kraju slijedi zahvala učenicima za sudjelovanje.

4. radionica za učenike nižih razreda: Pravila sigurne vožnje internetom i mobitelom

Razred: učenici 3. i 4. razreda

Cilj: osvijestiti svoje ponašanje i usvojiti sigurno ponašanje

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: olovke i papirići, papir A3 za plakat ili ploča, letci sa savjetima za djecu i mlade izrađeni u okviru kampanje [Prekini lanac!](#)

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima

(10 minuta)

Razrednik kroz nekoliko potpitanja poziva učenike da se prisjete tema ranijih razgovora o internetu: "U zadnje dvije/tri radionice puno smo govorili o pozitivnim i zabavnim stvarima koje nam mobiteli i internet omogućuju, ali i stvarima na koje treba pripaziti kako bi internet i mobiteli i dalje bili sigurni i zabavni."

Podsjetimo se, koje su pozitivne strane interneta i mobitela?

Koje su moguće opasnosti kojima možemo biti izloženi?

Što je elektroničko nasilje?

Kako se osjeća osoba koja primi neku povređujuću poruku ili prijjetnju putem mobitela ili interneta?

Razrednica sažima i nadopunjuje odgovore učenika:

"Internetom i mobitelom možemo se koristiti na mnogo različitih, korisnih i zabavnih načina. No, može se dogoditi i da mobitelom stigne poruka ili poziv (tekst, videoporuka, fotografija) zbog čega se osjećamo neugodno ili osjećamo strah zbog prijjetnje. Kad se to dogodi jedanput, onda je netko **bio nasilan prema nama**, no kad više puta od iste osobe ili grupe primimo takvu poruku kojoj je cilj bio uvrijediti, zaprijetiti, ili nanijeti nam štetu, kažemo da se radi o **zlostavljanju putem mobitela ili interneta**. Takve poruke možemo dobiti od nekog nama poznatog, od svojih vršnjaka, prijatelja ili poznanika, ali i od odraslih osoba."

2. AKTIVNOST: Rasprava s učenicima o sigurnosti na internetu

(20 minuta)

"U sljedećem dijelu ove aktivnosti razgovarat ćemo o stvarima na koje treba paziti dok smo na internetu i mobitelu i što je važno znati da bismo bili sigurni i zabavljali se. U idućih nekoliko minuta neka svatko za sebe razmisli i prisjeti se svojih pravila i stvari koje čini dok je na internetu/mobitelu, a koje mu pomažu da se osjeća sigurnim. **Što možete učiniti kako biste bili sigurni na internetu i mobitelu?** Zatim ćemo zajedno ispisati sve vaše savjete i pravila sigurnosti na plakat (ili ploču). Kad iznosite pravilo ili savjet, objasnite svima radi čega je važno pridržavati se tih savjeta".

Podsjetnik za sigurno korištenje mobitela i interneta

Napomena razredniku: Važno je poticati učenike da sami kažu što više pravila i savjeta koji im pomažu da se osjećaju sigurno. Tek kad iscrpe svoje ideje, razrednica dopunjava pravilima i savjetima navedenima u podsjetniku. Na kraju aktivnosti razrednica može podijeliti učenicima letke sa savjetima za djecu izrađene u okviru kampanje **Prekini lanac!**.

- Pažljivo odlučite komu dati broj mobitela i svoju *e-mail* adresu.
- U redu je prekinuti razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećate loše ili neugodno.
- Oprezno koristite *chat* uslugu preko mobitela i na internetu.
- Ne odgovarajte na poruku s nepoznatog broja ili *e-mail* adrese niti s poznatog ako se zbog sadržaja poruke osjećate loše ili neugodno.
- Nemojte slati fotografije ili videozapise drugih ljudi bez njihova dopuštenja, kao ni sadržaje koji mogu uvrijediti druge ljude.
- Razgovarajte s roditeljima ili nekom drugom odraslom osobom kad se pojavi problem, kako se ne bi pogoršao.
- Ako vam netko pošalje zlonamjernu ili prijeteću poruku putem mobitela (SMS) ili elektroničke pošte (*e-mail*), nemojte odgovoriti. Pokažite je odrasloj osobi kojoj vjerujete.
- Budite pažljivi kada šaljete SMS i *chat* poruke drugima. Nemoj slati ili prosljeđivati poruke koje mogu druge dovesti u neugodnu situaciju, osramotiti ih ili izložiti ismijavanju i vrijeđanju drugih.
- Nemojte u ljutnji učiniti nešto što možete požaliti. Prije nego što pritisnete pošalji, upitajte se kako biste se vi osjećali kada biste dobili tu poruku i može li ona uvrijediti ili na bilo koji način naštetiti osobi kojoj šaljete. Oprez, jer i šala može uvrijediti.
- Zaštitite sebe lozinkom i pazite komu je dajete jer oni koji se predstavljaju kao prijatelji u nekom trenutku mogu postati neprijatelji.
- Ne navodite osobne informacije, brojeve telefona i mobitela, svoju adresu, ime škole u koju idete, mjesta gdje izlazite osobama koje ne poznajete uživo. Kada pišete o sebi, pišite što općenitije. Sve što napišete i objavite u SMS poruci ili na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi i više ne možete kontrolirati kako će drugi iskoristiti podatke o vama.

- Ne šalžite i ne objavljujte svoje fotografije i fotografije svojih prijatelja putem mobitela i interneta. Jednom kada pošaljete ili objavite fotografiju, nad njom više nemate kontrolu, ne znate što se dalje događa s njom. Uz malo vještine i s osnovnim grafičkim programima moguće su razne fotomontaže.
- Neki odrasli i vršnjaci lažno se predstavljaju i pretvaraju se da su prijatelji jer ih zanimaju slike seksualnog sadržaja ili imaju seksualne želje i namjere. Upravo radi toga budite oprezni, ne samo s informacijama i fotografijama koje dijelite, nego i pri upoznavanju internetskih prijatelja. Podsjetite se da je sve ono što znate o tome "prijatelju" samo ono što vam je ta osoba rekla te da ništa od toga ne mora biti istina.
- Ako želite uživo upoznati svog internetskog prijatelja, dogovorite prvi susret na javnome mjestu, gdje ima dosta ljudi. Nikako ne idite sami, već povedite nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu osobu kojoj vjerujete.
- Pomozite djeci koja doživljavaju zlostavljanje putem SMS poruka i interneta tako da im jasno kažete da nije u redu to što im se događa i da vidite da im je teško. Nemojte prikrivati nasilje i odmah obavijestite odrasle o tome što se događa.
- Čuvajte sebe i druge! Sve što vrijedi za čuvanje podataka o vama, vrijedi i za čuvanje tuđih.

3. AKTIVNOST: Podržavajuće poruke

(15 minuta)

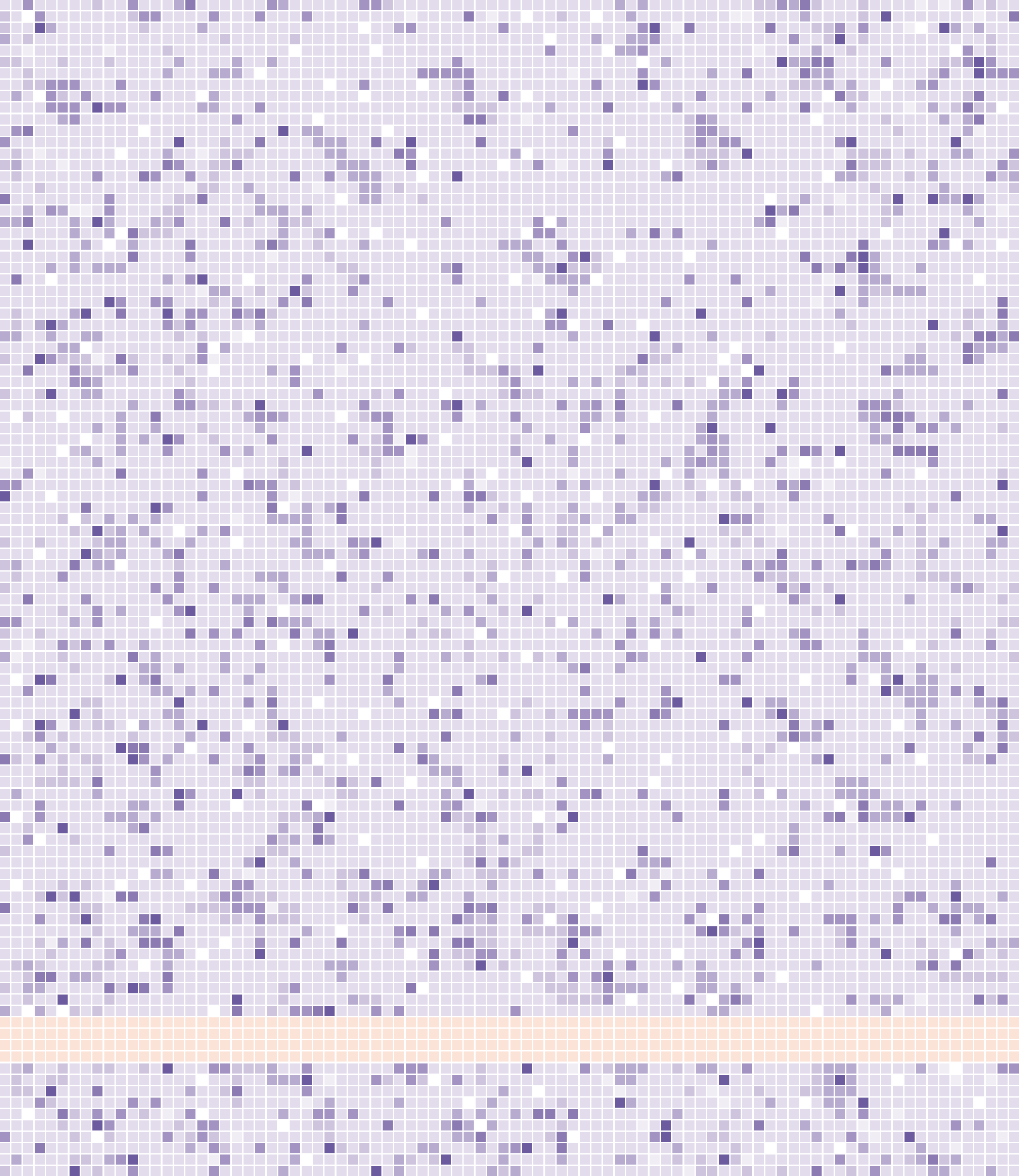
Razrednik podijeli učenicima papiriće.

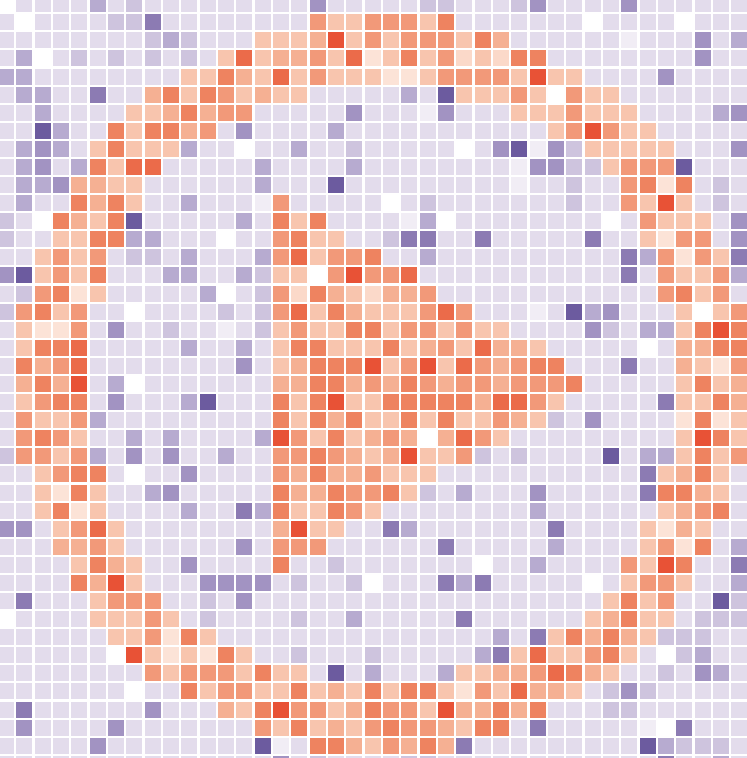
Uputa za učenike: "Svatko neka na papirić napiše neku lijepu poruku. To može biti i nešto što biste vi željeli da drugi napišu vama, možda poruka podrške ili ohrabrenja. Kada napišete poruku, ubacite je u vrećicu/kutiju."

Zatim sve papiriće skupite u vrećicu ili kutiju, promiješajte i neka svaki učenik izvuče jednu od tih poruka. Nakon što svatko naglas pročita izvučenu poruku, možete ih nalijepiti na zajednički, razredni plakat "Poruke podrške" koji ćete staviti na vidljivo mjesto u učionici.

I na kraju slijedi zahvala učenicima za sudjelovanje.

Radionice za učenike viših razreda

1. radionica za učenike viših razreda: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobitela

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti različite mogućnosti uporabe mobitela i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: prazni papirići, ploča i kreda ili unaprijed pripremljen plakat

1. AKTIVNOST: Asocijacije na temu internet i mobitel

(10 minuta)

“Danas ćemo razgovarati o različitim temama vezanim uz internet i mobitel. Što vam sve pada na pamet kada kažemo internet? A što vam pada na pamet kada kažemo riječ mobitel?”

Napomena razrednici: Razrednica zapisuje sve ideje i asocijacije učenika na ploču ili na unaprijed pripremljen plakat koji može izgledati kao donji crtež. Tek nakon što učenici iscrpe asocijacije vezane uz pojam internet, prijedite na pojam mobitel.

Ova je aktivnost svojevrsna igra asocijacija - svaki je odgovor točan i dobar, pa čak i ako nam se čini neobičnim i nepovezanim. Cilj je uvesti učenike u temu i vidjeti koliko široko područje mogućih značenja ovi pojmovi zauzimaju kod djece.

INTERNET

MOBITEL

2. AKTIVNOST: Razgovor o prednostima i rizičnim aktivnostima na internetu

(15 minuta)

Razrednik daje uputu za nastavak aktivnosti: “Sada ćemo zajedno provjeriti što smo zapisali tako da vaše ideje i asocijacije razvrstamo u dvije skupine: prvu skupinu čine prednosti, korisne i zabavne stvari povezane s internetom i mobitelom, a drugu skupinu čine one stvari koje mogu biti opasne ili rizične.”

1. KORISNO ili ZABAVNO

- Npr. igranje
- Druženje i razgovor

2. OPASNO ili RIZIČNO

- Npr. širenje tračeva i laži
- Dugotrajno igranje igrice ili igranje igrice pod satom

Napomena razredniku: Prilikom iznošenja asocijacija na pojam internet i mobitel mogu se pojaviti vrlo različite ideje i pojmovi, poput bon, VIP, modem, spajanje računala i slično. Imajte na umu da ne moraju svi izneseni pojmovi nužno biti razvrstani niti posebno prokomentirani, pa takve pojmove jednostavno nemojte upisati ni pod jednu od kategorija, već se usmjerite na one ideje i aktivnosti koje se mogu staviti u kontekst korisnoga ponašanja i rizika, odnosno opasnosti.

Razrednica zaokružuje aktivnosti: "Važno je znati da su internet i mobitel, unatoč svim svojim mogućnostima, ipak samo alati. Istodobno, ono što predstavlja prednost i korist, ponekad može za nekoga biti opasnost i neugodno iskustvo. Ovisno o tome kako ih odrasli i djeca rabe, takve će biti i posljedice. Žele li upotpuniti znanje, doznati novosti, dopisivati se i zabavljati s vršnjacima i razvijati svoju kreativnost, neizmjereno će im pomoći. Nažalost, postoje korisnici koji žele povrijediti ili zlouporabiti druge. U njihovim se rukama internet i mobitel može pretvoriti u moćno oružje."

3. AKTIVNOST: SMS poruka

za učenike 7. i 8. razreda:

Poruka na internetu

(10 minuta)

Uputa za učenike: "Zamislite da pišete SMS poruku osobi s vaše lijeve strane. Uzmite papirić i napišite je. Napisanu poruku ubacite u vrećicu."

Napomena razrednici: Vjerojatno će vas netko od učenika pitati kakvu poruku pišu ili o čemu pišu poruku. Zbog daljnjeg tijeka vježbe važno je da učenici sami spontano odaberu kakvu će poruku napisati. Bit će u početku malo zbunjeni, ali će na kraju ipak napisati poruku. Odgovorite im neka napišu što god žele. Važno je da ni vi ni učenici ne iznosite primjere i ne dajete daljnje smjernice za poruku jer na taj način utječemo na druge učenike i instruiramo ih. Dovoljno je reći i ponoviti koliko god puta treba - napišite poruku kakvu želite.

Razrednica daje uputu za nastavak aktivnosti:

“Sada će svaki učenik izvući jednu poruku i pročitati je naglas pred cijelim razredom, a zatim ćemo odrediti je li ta poruka zabavna i podržavajuća, je li povređujuća ili neutralna prema svome sadržaju/ karakteru i u kontekstu međuljudskih odnosa. Pritom je važno ne pogađati tko je napisao poruku ni komu je ta poruka napisana. To je jedna obična poruka u eteru. Ovo je rasprava o vrstama poruka i načinu izražavanja misli i osjećaja, a ne procjena učenika!”

Sve poruke procjenjuju se jedna za drugom. Ne dopustite da učenici pogađaju tko je napisao koju poruku, niti da naglas govore da je to njihova poruka. Poruke se razvrstavaju i upisuju u jedan od tri predviđena stupca na ploči ili plakatu. Svakako pri procjeni i komentiranju napisanih poruka termine “podržavajuće” i “povređujuće” promatrajte u kontekstu međuljudskih odnosa i što te poruke čine odnosima među učenicima, odnosno ljudima.

Nakon što su sve poruke razvrstane po stupcima, razgovaramo s učenicima o njima, o motivima za pisanje baš takve poruke te učinku na primatelja i odnosu s njim. Slijede pitanja za poticanje diskusije:

- Kojih poruka ima više?
- Kakve osjećaje poruke izražavaju?
- Govore li poruke češće o onome što misli i osjeća autor poruke ili o osobinama onih o kojima se u poruci govori?

- Kakav učinak na primatelja imaju poruke u svakome od tri stupca?
- Što me je tjeralo da napišem povređujuću poruku?
- Mogu li napisati poruku istoga smisla, a da nije povređujuća?

Napomena razredniku

- Vjerojatno će se dogoditi da učenici neke poruke koje su zapravo povređujuće proglase zabavnima. Tu bi mogle spadati poruke koje prepričavaju neku smiješnu situaciju, gdje je neko dijete bilo izloženo ili se radi o šali na nečiji račun. Razrednik će u tom slučaju reći zbog čega smatra da je ta poruka, iako zabavna, zapravo povređujuća (kriterij na koji se vrijedi pozvati jest kako se osjeća onaj o kome poruka govori ili onaj komu poruka stiže) te objasniti da ponekad dobra i smiješna “fora”, nije toliko smiješna svima. Nakon dodatne rasprave o takvoj poruci, ukoliko se učenici slože da je povređujuća, razrednik će je tako i svrstati. Ako učenici i dalje tvrde da je ona zabavna, razrednik je može upisati u stupac zabavna i u stupac povređujuća jer je ona i jedno i drugo.
- U okviru ove aktivnosti, kada procjenjujete karakter poruka koje su učenici napisali i usmjeravate njihova ponašanja, naglasak je na međuljudskim odnosima i ideji očuvanja odjelnih i školskih vrijednosti, čuvanja odnosa i poštovanja sebe i drugih. Vrlo vjerojatno će učenici napisati poneku poruku tipa “Dat ćeš mi da prepisem zadaću?”.

Izgled ploče ili plakata

Zabavna i podržavajuća poruka

Neutralna poruka

Uznemirujuća i povređujuća poruka

U redu je reći da ova poruka uključuje neka nepoželjna ponašanja u školskom okruženju jer se očekuje da svaki učenik sam piše svoju zadaću, no pokušajte ne inzistirati dalje na tome jer cilj ove vježbe u našem programu nije usmjeren na razvijanje radnih navika. Važno je osvrnuti se na ton poruke i što ona čini osobi koja je primi.

- Također će neke od poruka koje će učenici napisati vjerojatno uključivati izražavanje emocija, kako onih ugodnih poput “Sviđaš mi se” i “Volim se družiti s tobom”, do onih koje izražavaju ljutnju, razočaranje, bijes ili dosadu. Tako će možda napisati poruku tipa “Ne mogu van ☹. Onaj iz matematike davi me s produžnom.” Kod ovakvih poruka prisjetite se da se radi o mislima i osjećajima koji su osobni. Misli i osjećaje svi imamo i oni se ne daju kontrolirati jer nam dolaze spontano. Ono što je moguće kontrolirati jest način na koji izražavamo misli i osjećaje - dakle ponašanje. Kontrola ponašanja je iznimno važna odgojna zadaća, a ova je radionica jedan od načina osvješćivanja razlike između misli i osjećaja s jedne strane i ponašanja koje utječe na odnose, s druge strane. U konačnici, svatko ima pravo na osjećaje i misli i one su važan dio našeg integriteta. I kada nas netko uvjerava da se ne bismo trebali tako osjećati ili nemamo pravo na taj osjećaj, javlja se otpor ili nastaje sukob, koji će učenici u odjelu sigurno izraziti ismijavanjem, zafrkancijom, možda čak i svađom i vrijeđanjem. Tijekom rasprave nikako nemojte vrednovati osjećaje i pokušavati kontrolirati osjećaje i misli učenika, već se usmjerite na raspravu o načinima njihova iskazivanja na način koji nije povređujući za druge i ne kvari odnos. Na ovome se mjestu može naglasiti razlika između načina izražavanja osjećaja i poruka u kojima se jadam prijateljici ili tražim podršku npr. jer mi je dosadno na satu (pa napišem nešto tipa “Umrijet ću od dosade. Profa iz kemije nas zlostavlja tim formulama.”) i onih poruka u kojima proširimo trač o osobi, prijetimo ili je optužimo za zlostavljanje zbog toga što je nama dosadno ili nešto ne volimo (npr. “Koza glupa, misli da su te formule najbitnija stvar u životu” ili

“Ako se ne ugasi, polomit ću joj obje noge”, “Profa iz kemije nikad nas ničemu ne nauči, a traži puno. Trebamo je prijaviti. Šalji dalje.”)

- I još jedna važna napomena razredniku o pitanju (ne)pravopisnog načina na koji djeca pišu poruke. O postojanju svojevrsnog neformalnog pravopisa e-komunikacije bilo je riječi u Općim uputama (str. 22-27) i u uvodnim radionicama za učitelje. Ovdje će taj pravopis posebno doći do izražaja jer će učenici čitati poruke, a razrednik će ih morati napisati na ploču u njihovu izvornom obliku. Smatramo da je važno da razrednik na početku prokomentira razliku u pravopisu standardnog hrvatskog jezika i uvriježenog neformalnog načina e-pisanja kojem je cilj što manje znakova, kao i to da je škola mjesto na kojem uče pravopis standardnoga jezika, ali kako je ovaj sat posvećen načinu pisanja SMS poruka, tako će se učitelj u pisanju na ploču i raspravi iznimno pridržavati neformalnog e-standarda (kao svojevrsnog narječja virtualne regije naše zemlje).
- Može se dogoditi da će netko u svojoj poruci imenovati neko dijete ili učitelja (imenom i/ili prezimenom) i napisati neku uvredu (npr. “Marko smrdi. Šalji dalje.”). U tome slučaju izrazito je važno da razrednik imenuje takvu poruku i ponašanje **nasiljem i kaže da je upravo ovakva poruka primjer povređujuće poruke** te da će nakon završetka radionice razgovarati o tome što se dogodilo.

Razrednica zaokružuje raspravu:

“Aktivnosti na internetu i mobitelu mogu biti “super”, ali ako ih zlorabimo, mogu postati uznemirujuće i povređujuće za nas ili za druge. **Zato budite oprezni i igrajte fair play!** Razmislite prije nego što pošaljete ili prosljedite poruku drugima. Svatko ima pravo na osjećaje i misli. One su važan dio nas (našeg integriteta), dolaze spontano i dobro ih je iskazati na način koji nije povređujući za druge i ne kvari odnos, a u našim odjelnim vrijednostima rekli smo da nam je važno zadržati dobre odnose.”

I na kraju slijedi zahvala učenicima za sudjelovanje.

2. radionica za učenike viših razreda: Upoznajmo internet

Razred: učenici viših razreda

Cilj: objasniti učenicima na koji način funkcionira i što je to zapravo internet, što sve nudi te ih upoznati s određenim uslugama koje mogu naći na internetu

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: pripremljeno predavanje o internetu, računala s pristupom internetu. U priloženim materijalima nalaze se dvije verzije pripadajuće PowerPoint prezentacije, jedna koja je namijenjena učenicima 5. i 6. razreda i druga namijenjena učenicima 7. i 8. razreda

Napomena razredniku:

U provedbi radionice sudjeluje učitelj informatike ili neki drugi učitelj, stručni suradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo razrednika. Predlažemo da se radionica provede u okviru nastave informatike. Ukoliko nije moguće osigurati računalo za svakog učenika, učenici mogu raditi u paru.

Učitelj informatike vodi učenike kroz određene aktivnosti prateći pripremljenu PowerPoint prezentaciju.

Moguće je da će učenici, posebno oni koji su informatički napredniji i oni koji se svakodnevno koriste internetom i drugom modernom tehnologijom, tijekom radionica iskazivati negodovanje, početi zbijati šale, komentirati da to sve znaju i slično. Ponekad se bune, negoduju i postavljaju pitanja jer možda imaju otpor prihvatiti informacije koje im radionice donose. Čini nam se važnim upozoriti da su sve ove reakcije učenika očekivane i razumljive - u konačnici, već nekoliko generacija djece i mladih od rođenja su okruženi računalima, internetom i videoigrama i sigurno imaju zavidno znanje i iskustvo u njihovu korištenju. Na ovome mjestu potičemo vas da ne prijedete olako preko njihovih komentara, posebno onih kako o tome sve znaju. Pozovite ih neka vam ispričaju što znaju, kakvo iskustvo imaju u korištenju usluge o kojoj govorite, provjerite njihove ideje o tome kako internet i određena mjesta/usluge funkcioniraju, pozovite ih da razmijene iskustvo i podijele "fore" i mogućnosti određene usluge koju su upoznali. I svakako slušajte što vam govore i korigirajte nerealistične i netočne ideje o tome kako internet funkcionira, (još jednom) naglasite prednosti i moguće načine zlouporabe usluga. I imajte na umu da učenici u razrednim odjelima vrlo vjerojatno imaju različito iskustvo i nisu jednako spretni u korištenju interneta, mobitela i drugih modernih tehnologija. (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Općenitim je uputama u Priručniku.)

1. AKTIVNOST: Uvod u temu

(5 minuta)

Učiteljica najavljuje temu:

“Složili smo se oko toga da internet i mobitel možemo iskoristiti na mnogo korisnih i zabavnih načina, ali i da postoje različite opasnosti ako nismo oprezni u njihovu korištenju. Sada ćemo kratko porazgovarati o korisnoj uporabi interneta i mobitela za razgovor preko foruma, *chat room*-a i bloga.”

2. AKTIVNOST: Upoznavanje i pretraživanje interneta uz pripremljeno predavanje i prezentaciju

(40 minuta)

Tijekom predavanja učitelj može ovakvim pitanjima poticati razgovor s učenicima o njihovim iskustvima na internetu i servisima koje oni posjećuju.

Razgovor s učenicima i pitanja za poticanje diskusije

- Zna li što je “forum”?
- Jeste li ikada posjetili stranice nekoga foruma?
- Ako jeste, koje su to bile stranice i koje teme?
- Što mislite, tko sve može vidjeti to što piše na forumu?
- Što je to “*chat room*”?
- Jeste li ikada posjetili te stranice preko interneta ili mobitela?
- S kime ste se dopisivali, s prijateljima ili nepoznatim osobama?
- Što je blog?
- Imate li svoj blog?
- Posjećujete li tuđe blogove? Zašto?

Napomena učitelju informatike

Pričekajte odgovore učenika i nadovežite se na njih sljedećim kratkim dodatnim objašnjenjima i njihovim prikazima u priloženoj PowerPoint prezentaciji.

- **Forumi ili stranice za diskusiju** su stranice na kojima korisnici daju svoje mišljenje o nekoj temi ili traže mišljenje i savjet drugih. Postoje forumi o mnogim temama, kao što su politika, zdravlje, sport, glazba, škole, pomoć oko računala i sl. Sve ono što piše na forumu je trajno, tako da je to moguće vidjeti, pročitati i komentirati unutar nekoliko mjeseci pa i godina.
- **Chat room ili “soba za razgovor”**. Na tim stranicama korisnici mogu međusobno razgovarati, ali se mogu i izdvojiti i slati privatne poruke koje drugi neće vidjeti. Sadržaji tih poruka brišu se kad se veza prekine.

- **Blog je "internetski dnevnik"**. To su stranice na kojima korisnici jednostavno i besplatno pišu, komentiraju teme, izvještavaju o događajima na kojima su sudjelovali ili objavljuju vlastite umjetničke radove (priče, pjesme, crteže, fotografije i sl.) Na blogu često upisuju i svoje komentare, a mogu i izravno komunicirati s autorom. Iako se smatraju nekim oblikom dnevnika, sve što je napisano na blogu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi.
- **Mjesta za druženje:** Facebook, MySpace, Twitter, Trosjed - mjesta su za druženje na internetu, gdje svatko tko se upiše, dobiva priliku vođenja svojevrsnog *online* multimedijskog "dnevnika u natuknicama" - da ukratko bilježi što se s njim događa, prikazuje filmiće i emitira glazbu koju je sam snimio ili koji mu se jednostavno sviđaju, dopisuje se s prijateljima, učlanjuje se u interesne grupe i ulazi u interakciju s drugima na još mnogo načina.
- **E-mail** je mogućnost komunikacije s jednim ili više korisnika na način da im pišemo izravno i da tu poruku ne može pročitati nitko drugi osim onih na čije smo adrese poruku poslali. To je svojevrсно pisanje pisama koji putuju elektroničkim putem umjesto da ih poštar raznosi.

U ovome dijelu ujedno je važno naglasiti pravila ponašanja na ovim mjestima na internetu te upoznati učenike s osnovnim mogućnostima zaštite. U pripremljenoj prezentaciji izdvojili smo korištenje nadimka i nedavanje osobnih podataka te funkcije *Ignore*, *Block*, *Print Screen*, kao i spremanje uznemirujućih poruka i materijala u računalo.

I na kraju slijedi zahvala učenicima za sudjelovanje.

Djeca koja ne usvoje dobro i spretno korištenje suvremenom tehnologijom neće moći ravnopravno i učinkovito sudjelovati u radnom i socijalnom životu u odrasloj dobi. Zabrana korištenja interneta i mobitela ne predstavlja učinkoviti način zaštite djece.

3. radionica za učenike viših razreda: Pazi semafor! (Ja na internetu)

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti svoje ponašanje na internetu i mobitelu

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: Upitnik o ponašanju na internetu, izradene kartice situacija

1. AKTIVNOST: Upitnik o ponašanju na internetu

(20 minuta)

Razrednica uvodno kaže: "Sada ćemo malo razmišljati o ovome: Kad voziš internetom ili SMS-aš mobitelom, voziš li kroz zeleno, žuto ili crveno svjetlo? Svatko od vas neka pročita tvrdnju i iskreno odgovori tako da uz broj tvrdnje (ili na posebnome papiru uz redni broj) upiše broj od 0 do 3, gdje brojevi znače:

0 - nikad   1 - samo jedanput   2 - rijetko   3 - često

Nitko neće tražiti da pročitate svoj rezultat, zato budite iskreni prema sebi."

1. Na *chat-u*, blogu, forumu ili na mobitelu predstavio/la sam se kao da sam netko drugi (netko tko stvarno postoji i koga poznaješ).
2. Koristio/la sam se tuđim nadimkom na *chat-u*, forumu, blogu, preko ICQ-a i MySpace-a i sl. ili na mobitelu.
3. S tuđe *e-mail* adrese ili mobitela poslao/la sam uznemirujuće poruke prijateljima.
4. S tuđe adrese postavio sam neprimjerene poruke na blog, *chat* ili forum.
5. Koristio/la sam se *e-mail* adresom koja izgleda isto kao adresa nekoga koga poznajem.
6. Prijetio/la sam nekomu putem interneta ili mobitela.
7. Putem interneta ili mobitela (namjerno, u ljutnji, u šali ili onako bez razmišljanja) poslao/la sam poruku koja može drugoga posramiti.
8. Putem interneta ili mobitela poslao/la sam tuđu sliku ili informaciju o nekome bez njegova/njezina znanja.
9. Objavio/la sam privatne podatke ili neistine o nekome preko interneta ili *chat-a* na mobitelu.
10. Tračao/la sam nekoga preko *chat-a*, bloga ili foruma.
11. Napravio/la sam stranicu na internetu ili blogu na tuđe ime bez znanja te osobe.

12. Putem interneta ili mobitela poslao/la sam grube ili zastrašujuće poruke nekome, makar samo u šali.
13. Koristio/la sam proste riječi i grub rječnik *online* ili preko mobitela.
14. Putem interneta ili mobitela pisao/la sam ružne stvari ili laži o nekome.
15. Putem interneta napravio/la sam anketu u kojoj sam pitao/la o nekim stvarima ili osobinama neke osobe.
16. Sudjelovao/la sam u anketi preko interneta u kojoj sam glasovao npr. za "najružniju", "najljepšu", "najmršaviju", "najdeblju", "najpopularniju" i sl. osobu.
17. Na svojoj stranici imao/la sam anketu koja je mogla nekoga povrijediti.
18. Prenio/la sam informaciju dobivenu putem interneta ili mobitela koja bi mogla drugu osobu povrijediti ili posramiti, makar i u šali.
19. Stavio/la sam oglas izazovnog sadržaja u ime žrtve, s njezinim brojem mobitela ili adresom.

Sada neka svatko zbroji svoj rezultat i usporedi ga s ovom tablicom.

Razrednica pročitaj komentar uz pojedinu kategoriju:

0 - 9 bodova ■■■■■

Čestitamo, prolaziš kroz zeleno! Samo tako nastavi! Znaš se ponašati na internetu i mobitelu.

10 - 18 bodova ■■■■■

Pozor, žuto! Vjerojatno nisi napravio/la ništa strašno, ali imaj na umu - i šale mogu boljeti!

> 19 bodova ■■■■■

Uzbuna! Prošao/la si kroz crveno! Prekršio/la si mnogo internetskih zabrana. Tvoje su aktivnosti opasne, pogrešne i kažnjive! Preusmjeri svoje ponašanje. Razmisli o tome kako čak i mali ili nepromišljeni klik tvoga miša ili SMS može prouzročiti nemjerljivu štetu i bol kod drugoga i kažnjiva su djela.

2. AKTIVNOST: Problemne situacije

Rad u malim skupinama

(10 minuta)

Napomena razredniku:

Moguće je da će se razviti življa rasprava među učenicima i da će iznositi različita iskustva i podijeljene stavove. Također, u određenim problemskim situacijama učenicima će možda trebati više vremena kako bi uočili bit opisane situacije i dileme. Radi svega navedenog, u nekim odjelima bit će potrebna dva školska sata za izvedbu radionice. Mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljito raspraviti problemsku situaciju i dati važnost svim promišljanjima učenika nego zadržati predviđenu vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave.

Moguće je da će se djeca zafrkavati tijekom radionice i predviđenih aktivnosti. Važno je prisjetiti se (i znati) da djeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. To je zapravo njihov način kojim se nose s neugodnim temama. Ponekad se bune, negoduju i postavljaju pitanja jer imaju otpor prihvatiti informacije koje im radionice donose - npr. o tome zbog čega ne treba stavljati tuđe fotografije na internet ili osnivati grupe protiv neke osobe. Čini nam se važnim upozoriti da su sve ove reakcije učenika očekivane i razumljive i da se ne treba ljutiti na njih niti ih koriti kad na ovaj način reagiraju, nego polako, strpljivo i s poštovanjem takvih učeničkih reakcija nastaviti sa sadržajima radionice.

Razrednik podijeli učenike u male skupine po 4 učenika (broj skupina ovisi o veličini odjela).

Svaka skupina dobije dvije kartice s problemskom situacijom. Neke skupine mogu imati i isto pitanje. Učenici imaju zadatak procijeniti ponašanje opisano na kartici i objasniti svoj odgovor. Jedan član skupine predstaviti će zajednička rješenja i odgovore.

Pitanja na koja učenici odgovaraju i koja im pomažu u raspravi:

1. Procijeni situaciju i ponašanje mlade osobe opisano na kartici. Je li to ponašanje u redu ili je opasno i zašto? Pri procjeni uzmite u obzir namjeru i moguće posljedice za tu osobu ili druge uključene u problem. Kako se osjećaju pojedini likovi u priči?
2. Što bi bilo pametno učiniti u toj situaciji? Ako ste doživjeli nešto slično, što ste tada napravili? Ima li nešto što biste promijenili u svojoj reakciji?

Radni listić: Kartice s problemskim situacijama

Marko se koristio tvojim nadimkom tako da su drugi pomislili da im ti šalješ poruke.

Ana ima izrađen svoj profil na MySpace-u i dodala je slike svog razreda u njega te objavila imena svojih prijatelja iz razreda.

Marko je na svome blogu napravio anketu u kojoj se spominje i tvoje ime i sada mnogi glasuju za ili protiv tebe.

Petar je jako ljubomoran na Marka jer hoda s Anom iz 8.c koja je najpopularnija cura na školi i u koju je Petar već dugo zaljubljen. Počeo je drugima u razredu slati poruke da je Marko glup, da se ružno oblači, da je kukavica. Na blogu koji redovito piše pozvao je druge da se ne druže s Markom jer on nije pravi prijatelj.

Filip želi u svoj profil staviti link za skidanje muzike koju on voli.

Petra je bez razmišljanja objavila na internetu sliku svoje prijateljice s jednog tulumu i navela podatke o njoj. Njezina prijateljica sada prima neugodne i neprimjerene poruke od nepoznatih osoba.

Sanji su njezine prijateljice jako važne i često ih spominje na svome blogu. S prijateljicama je razgovarala o tome i zajedno su se dogovorile da će za svaku od njih koristiti nadimak.

Smjernice i nadopune razrednici:

U tablici na str. 77 naveli smo moguće učeničke odgovore. Važno je prvo potaknuti učenike da izlože svoj uradak i odgovore koje su smislili. Tek nakon što učenici iscrpe svoje odgovore, razrednik nadopunjava onim tvrdnjama koje su u priručniku, a nisu ih učenici rekli.

Završni razgovor s učenicima

“U prethodnoj smo vježbi kroz nekoliko problemskih situacija razgovarali o pojedinim ponašanjima na internetu i o njihovu učinku na sigurnost korisnika, kao i što možemo napraviti kad netko “vozi kroz crveno”. Što smo naučili iz prethodne vježbe?”
Razrednik potiče učenike da iznesu svoja razmišljanja i osvrte na prethodnu vježbu.

Smjernice i nadopune za razrednika

- Prije nego što napišeš poruku, priču ili objaviš fotografiju, zapitaj se hoćeš li time nekoga povrijediti. Nemoj raditi drugima ono što ne bi htio da drugi čine tebi.
- Čuvaj sebe i druge! Sve što vrijedi za čuvanje podataka o tebi, vrijedi i za čuvanje tuđih.
- Sve što objavimo na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi. Jednom kad nešto objavimo na internetu nemamo više kontrolu tko će vidjeti taj sadržaj i na koji će ga način iskoristiti.
- I u svijetu mobitela i interneta poštuju pravila ponašanja kao i u svakodnevnome životu.

I na kraju slijedi zahvala učenicima za sudjelovanje na radionici.

OPIS PROBLEMSKE SITUACIJE	Odgovor učenika
<p>Marko se koristio tvojim nadimkom tako da su drugi pomislili da im ti šalješ poruke.</p>	<p>Takvo ponašanje nije u redu i može narušiti tvoje prijateljstvo i odnose s drugima. Netko je zlorabio tvoje ime. Promijeni nadimak i lozinku na svom blogu, u elektroničkoj pošti (<i>e-mail</i>) i na drugim mjestima, razgovaraj s prijateljima i objasni im situaciju. U slučaju većih problema ili ako se takva ponašanja nastave, obrati se odrasloj osobi kojoj vjeruješ.</p>
<p>Ana ima izrađen svoj profil na MySpace-u i dodala je slike svog razreda u njega te objavila imena svojih prijatelja iz razreda.</p>	<p>To nije u redu. Ne može to sama odlučiti, već se svaki prijatelj iz razreda mora složiti s tim. Sve što objavimo na internetu postaje dostupno velikom broju ljudi. Objavlivanjem fotografija svojih prijatelja zadiremo i u njihovu privatnost i izlažemo ih očima drugih, a time otvaramo mogućnost da drugi te fotografije i podatke koriste dalje kako je njih volja. Npr. kao da izađeš na korzo/špicu u kupaćem kostimu, a da to i ne znaš. Radi toga je važno da i oni odluče žele li to.</p>
<p>Marko je na svom blogu napravio anketu u kojoj se spominje i tvoje ime i sada mnogi glasuju za ili protiv tebe.</p>	<p>Takvo ponašanje nije u redu jer Marko na taj način navodi i potiče korisnike da procjenjuju i na različite načine obilježavaju određenu djecu. Takva ponašanja često imaju cilj osramotiti nekoga pred većim brojem ljudi ili ga dovesti u neugodan položaj. U toj situaciji važno je kontaktirati administratora i zatražiti da se taj sadržaj makne. Ostali mogu izraziti svoje neodobravanje na način da ne potpisuju i komentiraju takve sadržaje.</p>
<p>Petar je jako ljubomoran na Marka jer hoda s Anom iz 8.c koja je najpopularnija cura na školi i u koju je Petar već dugo zaljubljen. Počeo je drugima u razredu slati poruke da je Marko glup, da se ružno oblači, da je kukavica. Na blogu koji redovito piše pozvao je druge da se ne druže s Markom jer on nije pravi prijatelj.</p>	<p>Iako je Petar povrijeđen i ljubomoran, njegovo ponašanje nije u redu. Svatko od nas ima pravo na svoje osjećaje i misli i važno je da ih pokažemo na način koji nije povređujući za druge ljude. Svatko od nas može odlučiti što će učiniti kada takve informacije pročita (ili čuje). Ispravno bi bilo ne reagirati na Petrove zahtjeve, ne širiti tračeve o Marku koje ste pročitali. U redu je reći Petru da ne odobravate njegovo ponašanje. Ili obratiti se odrasloj osobi za savjet.</p>
<p>Filip želi u svoj profil staviti link za skidanje muzike koju on voli.</p>	<p>To je u redu, bez obzira na vrstu glazbe koju Filip sluša. Svatko ima pravo slušati ono što želi. Ovim ponašanjem ne ugrožava druge ni sebe. U ovoj situaciji jedino je pitanje je li glazba skinuta s interneta na legalan ili nelegalan način. Skidanje, kopiranje i distribuiranje sadržaja za koji nemamo dozvolu prekršaj je jer time kršimo autorska prava.</p>
<p>Petra je bez razmišljanja objavila na internetu sliku svoje prijateljice s jednog tuluma i navela je podatke o njoj. Njezina prijateljica sada prima neugodne i neprijemljive poruke od nepoznatih osoba.</p>	<p>To nije u redu. Iako vjerojatno Petra to nije napravila u lošoj namjeri, trebala je pitati prijateljicu smije li objaviti tu fotografiju. Važno je znati da ono što objavimo na internetu vide prijatelji s kojima želimo nešto podijeliti, ali i svi drugi koji možda nemaju uvijek iskrene i prijateljske namjere. Petra mora skinuti te slike i podatke sa svoga profila. Prijateljica svakako ne bi trebala odgovarati na poruke, a može i promijeniti broj telefona ili nadimak kojim se koristi na internetu.</p>
<p>Sanji su njezine prijateljice jako važne i često ih spominje na svome blogu. S prijateljicama je razgovarala o tome i zajedno su se dogovorile da će za svaku od njih koristiti nadimak.</p>	<p>To je u redu jer koristi nadimke i na taj način štiti identitet svojih prijateljica. Super je što je Sanja razgovarala s prijateljicama o svojoj želji i potrebi da piše o njima i pitala ih što one o tome misle. Poželjno je da i dalje s prijateljicama razgovara o kojim će stvarima i događajima u kojima i one sudjeluju pisati na internetu i provjeriti slažu li se one s time.</p>

4. radionica za učenike viših razreda: Elektroničko zlostavljanje, što je to?

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti ima li razlike između vršnjačkog nasilja (općenito) i nasilja preko interneta ili mobitela, definirati pojam elektroničkoga nasilja, osvijestiti moguće zakonske posljedice u slučaju elektroničkoga nasilja te istaknuti odgovornost djece i mladih u situacijama elektroničkoga nasilja

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: ploča i kreda

Napomena: Po želji razrednik se može koristiti LCD projektorom s pripremljenom prezentacijom o zakonskoj regulativi (koji je korišten i u radionicama za učitelje i roditelje).

1. AKTIVNOST: Razgovor na temu: definiranje elektroničkoga nasilja

(25 minuta)

1. Sada vas pozivam da se zajedno prisjetimo na što sve mislimo kad govorimo o nasilju među vršnjacima? ... (Kad učenici spomenu neku od vrsta zlostavljanja, npr. "Kad netko nekog udara", na ploču napišite samo **fizičko zlostavljanje - povređuje tijelo**, za verbalno nasilje napišite **verbalno nasilje - povređuje riječima** i **psihičko nasilje - povređuje osjećaje**. Tako ćete dobiti 3 stupca.)
2. Vratimo se još malo na situacije koje smo komentirali, kamo biste svrstali takve situacije nasilja preko interneta ili mobitela? (Upišite u stupce **verbalno** i **psihičko**.)
3. Kad vam na školskom hodniku netko dobaci riječi kojima vas povrijedi, što mislite tko je sve to mogao čuti?
4. A kada na blogu netko napiše riječi kojima vas povređuje, tko je sve to mogao pročitati?
5. Ima li razlike u broju ljudi koji su svjedočili ili bili uključeni u situaciju na školskom hodniku i u broju ljudi koji su pročitali ili se uključili u vrijeđanje preko bloga?
6. Kada bi postojala vaga koja bi to mogla izvagati, što mislite, kakva je šteta u obje situacije?
7. Možete li se u situaciji na hodniku odmah obraniti riječima i možda odmah zaustaviti cijelu stvar? A u situaciji na blogu, ako ne znate tko je osoba koja vas vrijeđa, možete li se obraniti?

Podsjetnik

Razrednica sažima i zaokružuje dosadašnju raspravu:

“Situacije o kojima smo do sada razgovarali, a tiču se nasilnog ponašanja putem interneta ili mobitela, možemo uvrstiti u situacije elektroničkoga zlostavljanja. Elektroničko nasilje je povređivanje putem interneta i mobilnih telefona. Nasilni prema nekome djetetu mogu biti vršnjaci, ali i odrasli u korištenju suvremenom tehnologijom.”

Nabrojiti ćemo sve situacije koje ubrajamo u elektroničko nasilje:

1. **Šalješ i širiš** nasilne i uvredljive komentare, uznemirujuće, okrutne, zlobne ili prijeteće poruke, uznemirujuće slike, viruse na *e-mail* ili mobitel, pornografiju, seksualne sadržaje i neželjenu poštu.
2. **Lažno se predstavljáš** kao netko drugi (njegovim nadimkom ili imenom).
3. **“Provaljuješ”** u tuđe *e-mail* adrese, ukradeš ili promijeniš lozinku za *e-mail* ili nadimak na *chat*-u i preko njih šalješ zlobne i neugodne sadržaje drugima.
4. **Napadaš privatnost** druge osobe tako da objavljuješ privatne podatke ili neistine o nekom ili njegove fotografije.
5. **Kreiraš internetsku stranicu** (priče, crteže, slike ili šale na račun vršnjaka) ili blog na nečije ime, bez njegova znanja.
6. **Postavljaš internetske ankete o nekome** tako da stavljaš tuđe fotografije i tražiš da ih procjenjuju ili da glasuju za osobu koja je npr. najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi.
7. **Potičješ grupnu mržnju** tako da na popularnoj stranici tražiš da navedu osobu koju najviše mrze i da o njoj napišu nekoliko riječi, pritom je tvoj cilj osramotiti žrtvu pred što većim brojem ljudi.
8. **Napadaš nekoga preko treće osobe** tako da npr. s tuđe *e-mail* adrese šalješ uznemirujuće poruke prijateljima, ostavljaš neprimjerene poruke na blogu, *chat*-u ili forumu, a oni koji prime poruku misle da to radi ta osoba.
9. **Staviš oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve** s njezinim brojem mobitela ili adresom.
10. **Tračáš** npr. na blogu ili preko mobitela i tako drugomu narušavaš ugled.

Pitanje za daljnju raspravu s učenicima: Po čemu se elektroničko nasilje razlikuje od vršnjačkog nasilja u neposrednom odnosu?

Smjernice za razrednike:

- Može biti prisutno 24 sata, svih 7 dana u tjednu (24/7).
- Dijete je izloženo nasilju i uznemirivanju kod kuće i na drugim mjestima koja su prije bila sigurna za njega.
- Publika i svjedoci mogu biti mnogobrojni i brzo se povećavaju.
- Djeca i mladi koji se ponašaju nasilno mogu ostati anonimni. Ova činjenica može izazvati snažan osjećaj straha, izloženosti i nezaštićenosti kod onih koji su doživjeli elektroničko zlostavljanje, dok onomu koji se ponaša nasilno može biti poticaj za nastavak zlostavljanja.
- Elektroničko zlostavljanje može biti prisutno među vršnjacima, ali mete mogu biti i odrasli, kao na primjer profesori i učitelji.
- Bez fizičkog kontakta sa žrtvom i publikom, djeca i mladi teže vide i razumiju štetu koju njihove riječi mogu nanijeti. Ponekad i poruke koje se šalju iz šale mogu povrijediti, premda nisu imale namjeru zlostavljati nekoga.

2. AKTIVNOST: Razgovor na temu: Upoznavanje zakonskog okvira i posljedica

(20 minuta)

Objasnite i prokomentirajte s učenicima svaku od točki. U tu svrhu možete iskoristiti pripremljenu prezentaciju ukoliko želite.

Napomena razredniku:

Vrlo često djeca i mladi misle da mogu proći nekažnjeno kada se ponašaju nasilno ili krše neke zakone upravo zato što su djeca ili još nisu punoljetni. Kada govorimo o internetu, takav stav može biti pojačan snažnim i vrlo prisutnim mitom kako internet pruža anonimnost iza koje se korisnici mogu sakriti i činiti što god žele. Ovim kratkim informativnim predavanjem želimo djeci i mladima pokazati da je nasilno ponašanje i u ovome mediju istovjetno svim oblicima nasilja i zlostavljanja koja vidimo i doživljavamo u stvarnom, opipljivom svijetu i da takvo ponašanje nije u redu. I u suštini svatko od nas može biti anonimna na internetu sve dok nas netko ne prijavi i tada se pokreće postupak kojim se može utvrditi tko je počinitelj. Bez obzira na to što djeca nisu kazneno odgovorna, društvo reagira na nasilna dječja ponašanja. U tom smislu i škola reagira na nasilna ponašanja djece (i onda kada ne spadaju u domenu kaznenih djela) te se u svom postupanju i reakcijama rukovodi **Protokolom o postupanju u slučajevima vršnjačkoga nasilja**.

Moguće je da će se djeca zafrkavati tijekom vježbe. Važno je prisjetiti se (i znati) da djeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. Ponekad se bune, negoduju i pružaju otpor jer im je zapravo teško “odustati” od prednosti anonimnosti. Takva je reakcija očekivana jer ovdje radimo na promjeni stavova. (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Općim je uputama Priručnika.)

Podsjetnik

Kad se služimo računalom i posjećujemo internetske stranice, trebamo znati:

- Kad je netko prijavljen policiji zbog ponašanja na internetskim stranicama, administrator stranice i poslužitelj (provider) obvezni su policiji dati sve potrebne podatke kako bi se otkrilo tko je ta osoba.
- Prava i slobode djeteta zaštićena su Konvencijom o pravima djeteta koja štiti i od zlouporaba na internetu. Prema članku 16. “Dijete neće biti podvrgnuto samovoljnom i nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, obitelj, dom ili dopisivanje niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled”, a prema stavku 2. istoga članka: “Dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada”.
- **Da je uvreda** (prema Kaznenom zakonu) - obezvredivanje druge osobe ili nepoštovanje njezina dostojanstva. Uvreda je teža ako je izrečena putem novina, radija, TV-a ili interneta jer je tada s njom upoznat veći broj ljudi.
- **Da je kleveta** (prema Kaznenome zakonu) kad netko o drugome kaže ili proneše nešto neistinito što može štetiti časti ili ugledu te osobe, a teža je kleveta kad je dostupna većem broju osoba.
- **Da je** (prema Kaznenome zakonu) **zabranjeno iznošenje podataka o osobi ili o njezinoj obitelji** koji mogu naštetiti njezinoj časti ili ugledu. Pravo je svakog pojedinca da ga se poštuje i ne obezvreduje njegovo dostojanstvo.
- Svatko tko je korisnik bloga mora poštovati uvjete koje je postavilo uredništvo i biti svjestan osobne kaznene odgovornosti ako zlonamjerno iznosi tuđe osobne podatke, vrijeđa, kleveće ili iznosi tuđe osobne ili obiteljske prilike.

Zakonske posljedice za dijete koje prekrši zakon

Pitanje za učenike: “Što mislite, mogu li se djeca ponašati nasilno i povređivati druge putem interneta ili mobitela, a da za to budu nekažnjena?”.

Razrednik potiče djecu da iznesu što više svojih razmišljanja i argumenata za svoje stavove. Zatim ih kroz predavanje upoznaje sa zakonskim posljedicama koje se odnose na djecu.

Djeca (ispod 14 god.) - kada dijete počini kažnjivu radnju, policija o tome mora obavijestiti Centar za socijalnu skrb, koji će provesti postupak i eventualno izreći mjeru obiteljsko-pravne zaštite (npr. nadzor nad provođenjem roditeljskoga prava).

Centar za socijalnu skrb može upozoriti roditelje na propuste i pogreške u skrbi i odgoju djeteta, odrediti nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kad su pogreške i propusti u skrbi djeteta učestali i kad je roditeljima potrebna posebna pomoć u odgoju djeteta. U slučaju ozbiljnih ili opetovanih propusta mogu se izreći i ozbiljnije represivnije mjere (oduzimanje prava roditelju da živi sa svojim djetetom i da ga odgaja, upućivanje djeteta u ustanovu za socijalnu skrb, lišenje roditeljske skrbi i sl.).

Mladim maloljetnicima (14 - 16 god.) mogu se izreći sljedeće odgojne mjere:

- sudski ukor,
- posebne obveze,
- upućivanje u centar za odgoj,
- pojačana briga i nadzor,
- pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi,
- upućivanje u odgojnu ustanovu,
- upućivanje u odgojni zavod,
- upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu.

Prve 3 mjere (sudski ukor, posebne obveze i upućivanje u centar za odgoj) mjere su upozorenja, kojima se nastoji utjecati na maloljetnikovu ličnost i ponašanje. Sud može maloljetniku izreći posebne obveze poput one da se ispriča oštećeniku, popravi ili nadoknadi štetu, uključi u pojedinačni ili grupni rad u savjetovalištu za mlade itd.

Ostale mjere izriču se kada je potrebno poduzeti trajnije i intenzivnije odgojne mjere ili mjere liječenja uz odvajanje maloljetnika od dotadašnje sredine.

Starijim maloljetnicima (16 - 18 god.), uz odgojne mjere, može se izreći i kazna maloljetničkog zatvora (lišenje slobode u slučaju počinjenja kaznenog djela za koje je zakonom predviđena kazna od 5 ili više godina zatvora).

Nakon što tijekom predavanja upoznate učenike sa zakonskim posljedicama pozovite učenike da komentiraju i iznesu svoje uvide i razmišljanja. Jesu li već čuli da je neko dijete stvarno bilo ispitivano i procesuirano? Naglasite da pravila i zakoni koji vrijede u stvarnome životu, vrijede i u elektroničkoj komunikaciji. Naše ponašanje u virtualnome prostoru također je STVARNO i važno je uvijek imati na umu da vrijede jednaka pravila. Svatko od nas odgovoran je za vlastito ponašanje te sukladno godinama može snositi i kaznenu odgovornost. Dakle, ni nasilje putem mobitela i interneta, kao ni ovo u školi, ne moramo šutke trpjeti, nismo ga "zaslužili" niti smo mi za njega krivi ili odgovorni. Njega također treba prijaviti, kao i svako drugo jer su oni koji čine nasilje jednako odgovorni i moguće ih je otkriti, čak i kad su anonimni (a o tome u jednoj od idućih radionica).

Na kraju zahvalite učenicima na sudjelovanju u radionici.

Mnogi misle kako elektroničko nasilje može proći nekažnjeno i kako ni odrasli a ni djeca, ne mogu učiniti ništa kako bi se to spriječilo. Međutim...

5. radionica za učenike viših razreda: Vrijednosti, pravila i posljedice

Sljedeća radionica provodi se nakon 4. radionice u kojoj se obrađuje tema elektroničkog zlostavljanja na kojoj razrednici pojašnjavaju razlike između vršnjačkoga nasilja (općenito) i nasilja preko interneta ili mobitela.

Razred: učenici viših razreda

Cilj: postojećim odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama koje se tiču vršnjačkoga zlostavljanja dodati one vrijednosti i pravila koja će štititi i od elektroničkoga zlostavljanja te odrediti posljedice za kršenje navedenih vrijednosti i posljedica

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: plakati s postojećim odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama i veliki papiri za izradu novih plakata

Uvodne napomene:

U sklopu osnovnog UNICEF-ovog programa za prevenciju vršnjačkoga zlostavljanja **Za sigurno i poticajno okruženje u školama** (poznatijeg kao **Stop nasilju među djecom**) vaš razredni odjel na početku svake školske godine dogovara vlastite vrijednosti, pravila i posljedice. Tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice iz svih razrednih odjela objedinjuju se u školske vrijednosti, pravila i posljedice.

Predlažemo da prije provedbe sljedeće radionice u priručniku projekta **Za sigurno i poticajno okruženje u školama**, koji se nalazi u školskoj knjižnici, a vjerojatno ga ima i koordinatorica programa u školi, pročitate upute za provođenje radionica o donošenju vrijednosti, pravila, i posljedica u razrednom odjelu (Pregrad i sur., 2007., 45-65), a ovdje ćemo vas ukratko podsjetiti na najvažnije elemente, kao i one za koje smo u praksi zamijetili da ih razrednici ne provode tako da one daju svoj najbolji rezultat u prevenciji zlostavljanja. Naime, uspjeh u smanjenju nasilničkog ponašanja bitno ovisi o tome kako su uspostavljene odjelne vrijednosti, pravila i posljedice, pa bi bilo važno da se one uspostavljaju upravo onako kako su opisane jer je šteta da razrednici ulože trud u ovaj korak u programu, a da on ne da očekivane rezultate.

1. Svi učenici aktivno sudjeluju

- Vrlo je važno da učenici sami raspravljaju o pojavi vršnjačkoga zlostavljanja, kako onog općeg, tako i elektroničkog, te oblikuju vlastite vrijednosti, pravila i posljedice u svome razrednom odjelu.
- Učitelj je u tom procesu samo medijator koji vodi raspravu, postavlja pitanja i potiče učenike.
- Zajedničko dogovaranje zahtijeva više vremena, no tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice neće biti nametnute izvana, nego su plod zajedničkog izbora i odluke.
- Učenici će više poštivati one vrijednosti i pravila koja im **nije** netko odredio, a da ih nije ni pitao, nego su sami odredili vlastite vrijednosti i pravila. Uostalom, i nama odraslima lakše je držati se odluka i izbora koje smo sami donijeli i učinili nego onih koje nam je netko nametnuo izvana.

2. Imenovanje vrijednosti

- Učenici nabrajaju one vrijednosti po kojima se žele ponašati, a kojih će se nastojati pridržavati kako bi spriječili zlostavljačko ponašanje i kako bi se u razrednom odjelu svi osjećali sigurno i ugodno.
- Uvijek najprije definiramo vrijednosti koje želimo, zatim pravila kojima ćemo osigurati da te vrijednosti živimo te posljedice za nepridržavanje dogovorenih pravila.
- Primjeri vrijednosti: "U razredu nam je važna sigurnost i međusobno poštovanje" ili "Svi smo različiti, ali imamo jednaka prava".
- Ukoliko učenici predlože vrijednost poput "Budimo svi prijatelji", podsjetite ih da svatko sam sebi bira prijatelje. Ne moramo svi biti prijatelji, ali ne smijemo ismijavati i povređivati one koji nam nisu prijatelji i koji nam se ne sviđaju. Uostalom, prijateljstvo nije lijek protiv nasilja jer se ono često i događa među prijateljima, u obitelji, nego je lijek protiv nasilja poštovanje drugoga!

3. Imenovanje/smišljanje pravila

- Pravilima definiramo točno određena ponašanja koja nikako ne želimo u odjelu te ponašanja koja će pomoći u sprečavanju nasilja.
- Ova pravila kojima učenici reguliraju svoje međusobne odnose nikako ne smijemo pomiješati s pravilima i odredbama Statuta, kućnog reda ili ostalim pravilima školske i razredne discipline. Ona su naravno važna i svaka ih škola donosi, a učenicima postaju obveza onda kad oni postanu dijelom škole. Škola u svojim aktima i pravilnicima definira i način na koji će se te odredbe poštovati, kao i posljedice ukoliko se one ne poštuju. Međutim, u ovom programu mi govorimo o sasvim drugačijim vrijednostima, pravilima i posljedicama - onima koje učenici SAMI određuju kao način reguliranja njihovih međusobnih odnosa.

Sam čin i proces njihova donošenja je odgojni postupak i potiče kod učenika razvoj osobne odgovornosti za vlastito ponašanje.

Zbog toga je nužno da razrednici vode i moderiraju ovaj proces.

- Pravila trebaju biti jasna i jednoznačna. Prije nekih petnaestak godina počelo se inzistirati na afirmativnim pravilima koja u ovom našem programu nisu uvijek dobra, jer nisu dovoljno određena kad je ukidanje određenih ponašanja u pitanju. Bolje je imati pravilo koje je jasno i razumljivo svima, npr. “Ne želimo da nam se netko ruga kada pogriješimo” umjesto pravila koje nije u potpunosti jasno, npr. “Imamo pravo pogriješiti, a da nam se nitko ne ruga”.
- Od puno pravila koja djeca predlože, zajedno sumirajte 4-5 najvažnijih pravila koja će učenici i odjelni učitelji lako pamtili.
- Previše pravila zbunjuje, jer tko bi pamtio 15-20 pravila, i njih je lako “slučajno zaboraviti”.
- Svaki učitelj koji dođe u razredni odjel poziva se na odjelna pravila, dakle poštovanje pravila i pozivanje na njih kada je neko prekršeno, posao je svakog učitelja, a ne samo razrednika ili stručne službe.
- Primjeri pravila: “Ne želimo širiti lažne glasine” ili “Nećemo prosljeđivati povređujuće poruke”.
- Među odjelnim pravilima **ne trebaju se** nalaziti ona koja: reguliraju odnose između učitelja i učenika (npr. “Trebamo slušati učiteljicu” ili “Poštujemo učitelje i pozorno slušamo na satu”), propisuju obveze učenika (npr. “Redovito pišemo zadaću” ili “Nećemo prepisivati zadaću s interneta”), govore o “kulturnom” ponašanju (npr. “Odijevamo se pristojno”) te ostala pravila koja su već propisana školskim kućnim redom (npr. “Ne koristimo se mobitelom tijekom sata”).

4. Odabiranje/dogovaranje posljedica

- Posljedice trebaju biti povezane s prekršenim pravilom. Dakle, ako je dijete nešto potrgalo, treba popraviti, ako je povrijedilo nečije osjećaje, treba učiniti da se ta druga osoba osjeća dobro i sl.
- Posljedice se moraju moći ostvariti; ne zadavati zadatke/obveze koje će učenik teško ispuniti.
- Posljedice trebaju pomoći u promjeni ponašanja u željenom smjeru u skladu s odjelnim vrijednostima. One bi trebale predstavljati ponašanja koja su poželjna.
- Posljedice na dugi rok vježbaju samokontrolu kako bi učenici uvidjeli dobrobit pridržavanja pravila u smislu boljih međusobnih odnosa, većem osjećaju sigurnosti i zaštićenosti u odjelu, itd.
- Primjeri prihvatljivih posljedica: “Pomagati dežurnom učitelju” ili “Nacrtati crtež ili napisati čestitku osobi koju sam povrijedio” ili “Jedan dan biti redar umjesto pravoga redara”.

5. Što nije prihvatljivo i što svakako trebamo izbjegavati?

- Izbjegavajte posljedice poput “Razgovor s učiteljicom ili psihologinjom” ili “Pozvati roditelje u školu” ili “Ići na razgovor k ravnateljici”. Jer neće valjda djeca biti nasilna kako bi zaslužila razgovor s učiteljicom ili psihologom. Također, pozivanje roditelja u školu normalan je dio suradnje s roditeljima i uobičajena aktivnost svakog razrednika te nije dobro suradnju s roditeljima proglašavati “kaznom”.
- U nastavku ćemo još kratko navesti i neke druge primjere koji u ovome programu nisu prihvatljivi.
- Ponekad su djeca sklona davati drakonske kazne (npr. napisati 100 puta oprost, napraviti 50 sklekova, ne ići na mali i veliki odmor, nositi nekomu torbu cijeli tjedan i sl.). Takve su posljedice zapravo kazne koje ponižavaju dijete. Pokušajte potaknuti učenike da ne smišljaju kazne, nego da budu duhoviti i dosjete se posljedica koje NE ponižavaju.
- Prilikom obilazaka mnogih škola, nailazili smo na pravilo “nećemo tužakati jedni druge” ili “ne budi tužibaba”. Jedan od ciljeva UNICEF-ova programa jest da je uvijek važno reagirati na nasilje (jer prešutjeti ili ne reagirati na nasilje zapravo je slaganje i podržavanje nasilja), a djeci savjetujemo da neprimjerena ponašanja odraslima prijave (jer jedino tako zaštitna mreža može zaista funkcionirati). Dakle, ovakvo je pravilo neprihvatljivo i ukoliko ga djeca predlože, podsjetimo ih da prijaviti nasilje nije tužakanje, nego trud uložen u očuvanje zajedničkih vrijednosti i pravila.
- Često se među posljedicama nalazi isprika, koja u pravilu nije učinkovita (učenik se ispriča, a zapravo to ne misli). Poticanje učenika koji zlostavlja na prisilnu ispriku jest poticanje na dvoličnost i neki oblik nasilja nad onim kako se učenik koji zlostavlja osjeća. Učenici koji se pak povremeno nasilno ponašaju lakše se ispričaju. Stoga, ne prisiljavajte učenike na ispriku, ako učenici sami predlažu ispriku kao posljedicu, upozorite ih na moguću neiskrenost i zatražite neka smisle neke druge posljedice, a ako netko izrekne ispriku, neka ona bude izrečena spontano i iskreno.

Obnavljanje vrijednosti (ponovno uspostavljanje vrijednosti)

Svatko tko krši pravila i time narušava dogovorene vrijednosti može učiniti nešto čime će ponovno uspostaviti ugroženu vrijednost ili na neki način povratiti narušene odnose i učiniti ih boljima. Obnavljanje vrijednosti pristup je discipliniranju koji podrazumijeva da ljudi (a osobito djeca) čine pogreške i to se ne da sasvim izbjeći, međutim pitanje je što učinimo nakon što pogriješimo. Usmjeravanjem učenika da popravi pogrešku, potičemo ga da preuzme odgovornost za vlastito ponašanje i pozitivno riješi problem.

Ključno je da razrednik razgovara s učenicom o vrijednosti koja je narušena i pravilu koje je prekršeno te traži popravljane pogreške. Važno je da učenik sam bira i odlučuje kako će pogrešku popraviti (dakle, samostalno osmišljava što će učiniti kako bi obnovio vrijednosti koje su narušene), a s njegovom odlukom treba se složiti i učenik koji je trpio nasilje. Dobre su osobine ovakva pristupa da učenik koji je trpio način popravljane pogreške smatra prikladnim, da učenik koji popravljaju grešku mora uložiti napor u smjeru pozitivnog ponašanja. Osim toga ovakav pristup ne kritizira, ne ponižava učenika koji je bio nasilan i nema ljutnje ni kod razrednika ni kod učenika.

Iznimno je važno da kad uočite zlostavljanje (ili nasilje), djelujete odmah i zaustavite zlostavljačko (ili nasilno) ponašanje. Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, imenujte zlostavljačko ponašanje i pozovite se na odjelna ili školska pravila (npr. "Nazivanje pogrdnim imenima je nasilje i protivno je našim odjelnim (ili školskim) pravilima!"). Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, primijenite neku od dogovorenih posljedica. Ukoliko učenik ponavlja prekršaje i kontinuirano krši pravila, razgovarajte s učenicom o vrijednostima koje su narušene. Tražite od učenika da samostalno osmisli način kako će obnoviti vrijednosti i na taj način popraviti pogrešku, a procijenite i potrebu razgovora s roditeljima. Ukoliko učenik ozbiljno krši pravila, važno je razgovarati s roditeljima te uključiti učenika u dodatne programe. Kod teškog kršenja pravila i kontinuirane zlouporabe moći, škola je dužna reagirati prema aktima škole te prijaviti zlostavljačko ponašanje drugim službama (centru za socijalnu skrb, policiji).

S obzirom na to da se razrednici često žale da im je teško provoditi ovakvu vrstu discipliniranja obnavljanjem vrijednosti, predlažemo da pročitate što smo o tome napisali u osnovnome Priručniku i literaturi na našem jeziku:

- pogledajte str. 63 - 65 Priručnika projekta **Za sigurno i poticajno okruženje u školama** (Pregrad i sur., 2007.)
- te na CD-u koji prati spomenuti Priručnik, pročitatajte 60 najčešćih pitanja o restituciji
- pročitatajte knjigu Diane Gossen, Restitucija - Preobrazba školske discipline, Alineja, Zagreb, 1994.

Napomena: Ovakav pristup prevenciji zlostavljanja i odgajanju djece temelji se na humanističkoj orijentaciji i naslanja se na Glasserovu teoriju. Međutim, za potrebe provedbe ovoga programa smatramo da ne treba širiti temu u smjeru realitetne terapije niti miješati s drugim teorijama i pristupima.

1. AKTIVNOST: Dodajmo vrijednosti i pravila

(15 minuta)

Razrednik podsjeća učenike na plakat/e s odjelnim vrijednostima, pravilima i posljedicama.

Podsjetimo se: **U našem razrednom odjelu dogovorili smo ove vrijednosti** (razrednik čita s plakata vrijednosti... npr. "Vjerujemo da svatko ima pravo biti siguran u školi"). **Složili smo se da nitko nema pravo namjerno povređivati drugu osobu.**

Dogovorili smo i naša odjelna pravila. Izabrali smo ponašati se u skladu s pravilima koja svakog od nas čuvaju od nasilja. To su pravila koja smo mi sami izabrali i odredili da su nam važna. Prisjetimo se naših dosadašnjih pravila... (Proći s učenicima kroz postojeća pravila.)

Koja od postojećih pravila možemo primijeniti i na korištenje interneta i mobitela? Obuhvaća li ovaj plakat vrijednosti i ponašanja i dok se družimo i radimo na internetu?

Neka učenici daju prijedloge za dopunu vrijednosti i pravila (dopuniti postojeće ili dati prijedlog za potpuno novu vrijednost i pravilo). Zapisujte sve njihove ideje bez procjenjivanja. Nakon toga prođite kroza sve prijedloge zajedno s učenicima i odaberite one prijedloge oko kojih se svi slažete. Za svaku vrijednost i pravilo provjerite slažu li se svi oko toga i ukoliko je potrebno, dodatno pojasnite i obrazložite što smo mislili pod nekom točkom.

2. AKTIVNOST: Razgovor na temu posljedica

(15 minuta)

Razrednik kaže: **"U našem svakodnevnom životu posve prirodno slijede posljedice za sve naše postupke. Nekada posljedice osjetimo odmah (npr. kada bismo stavili ruku u vrelu vodu, opekli bismo se), a nekada posljedice nisu vidljive odmah, ali to ne znači da ih neće biti (kao npr. kad nas tek poslije uhvate u laži). Ovo su bili primjeri za loše posljedice, no postoje i dobre posljedice (npr. kada pomognemo prijatelju u nevolji, pa sljedeći put on ili možda netko drugi pomogne nama). Možete li se sjetiti još nekih primjera kada ste osjetili posljedicu, bez obzira na to je li posljedica bila ugodna ili neugodna? Potaknite učenike da daju primjere.**

Mi vjerujemo da svatko ima pravo na pogrešku, ali i da na pogreškama trebamo učiti kako ih ne bismo ponavljali. Vjerujemo da većinu pogrešnih postupaka ili odluka možemo ispraviti i da možemo učiniti nešto čime ćemo ponovno uspostaviti naše vrijednosti i vratiti odnos s osobom koju smo povrijedili u još bolje stanje."

Promislite: **Što bi netko tko je povrijedio ili prijetio drugomu preko interneta ili mobitela mogao učiniti da popravi pogrešku?** Pokušajte se prisjetiti što više različitih načina na koje bismo popravili pogrešku. Što sve možemo učiniti nakon što nekoga povrijedimo?

Posljedice koje učenici osmisle i oko kojih se slože napišite na plakat, jer ćete se vi kao razrednik, svi učenici te ostali učitelji na njih pozivati kod lakših kršenja pravila.

3. AKTIVNOST: Izrada plakata s vrijednostima, pravilima i posljedicama

(15 minuta)

Zajednički napravite nove ili dopunite postojeće plakate s vrijednostima, pravilima i posljedicama koje će štititi od elektroničkoga zlostavljanja. U izradu plakata uključite učenike, neka oni zajedno dopišu i uredite plakate. Jasno odvojite plakat s vrijednostima od onih ponašanja koja učenici više NE žele u svome razredu, (pravila) i plakata s posljedicama u slučaju kršenja dogovorenih pravila.

Napomena razredniku:

Izabrane vrijednosti, pravila i posljedice trebaju biti stavljene na vidljivo mjesto u učionici kako bi se i učenici i učitelji lako i brzo mogli pozvati na njih u situacijama u kojima netko od učenika krši pravilo. U nekim školama učenici u predmetnoj nastavi mijenjaju učionice tijekom dana i često se nalaze u učionici na kojoj izvještene vrijednosti, pravila i posljedice nisu njihove odjelne vrijednosti, pravila i posljedice. Predlažemo da u tome slučaju imeniku priložite prepisane odjelne vrijednosti, pravila i posljedice kako bi se svaki učitelj mogao pozvati na njih, dok su djeci ona uglavnom poznata.

Vrijednosti, pravila i posljedice svih razrednih odjela koordinacijski će odbor uz pomoć zainteresiranih učenika i roditelja objediniti u školske vrijednosti, pravila i posljedice te se ona u formi velikoga plakata postavljaju u školski ulazni prostor. I u ovome slučaju, vrijednosti, pravila i posljedice trebale bi biti sumirane tako da se izaberu ona najvažnija i najčešća (6-8).

6. radionica za učenike viših razreda: Opasnosti na internetu i sigurno korištenje interneta - anonimnost

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti prednosti i moguće opasnosti s kojima se mogu susresti na internetu, podučiti učenike savjetima kako se sigurno koristiti internetom

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: ploča ili veliki papir za plakat, papir i olovka, računalo s pristupom internetu, prema potrebi letci sa savjetima za djecu i mlade izrađeni u okviru kampanje **Prekini lanac!**, radni listići iz 2. Aktivnosti

Napomena razredniku:

Ukoliko je razredniku potrebna dodatna informatička podrška, u provedbi može sudjelovati učitelj informatike ili neki drugi učitelj, stručni suradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo razrednika.

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima - asocijacije o opasnostima na internetu

(5 minuta)

Razrednik postavlja predloženo pitanje i potiče učenike na iznošenje svojih razmišljanja, ideja i iskustava.

- Koje su moguće opasnosti i neugodne stvari na koje možete naići dok pretražujete sadržaje na internetu ili se družite s drugima?
- Kakve sadržaje ili mogućnosti na internetu doživljavate uznemirujućima i zastrašujućima?

Razrednica ispisuje odgovore učenika na ploču ili plakat pripremljen u tu svrhu te potiče učenike da iznesu što više različitih ideja. Tek nakon što učenici iscrpe svoje ideje, razrednica upotpunjava i upozorava na moguće opasnosti koje su navedene u smjernicama i nadopunama.

Smjernice i nadopune razredniku:

- oblici elektroničkoga nasilja i zlostavljanja o kojima smo razgovarali u prethodnim radionicama;
- poticanje mržnje i vrijeđanje na internetu;
- nasilni sadržaji i prikazi razaranja (tučnjave, eksplozije, bombardiranja, smaknuća, ubojstva, uništavanje imovine...);
- mogućnost krađe putem *online* kupovine i nagradnih igara;
- zavođenje i seksualno namamljivanje, dječja pornografija;
- *online* igrice za odrasle koje mogu biti neprimjerene vašoj dobi;
- *online* kockanje;
- anonimnost na internetu može biti zlorabljena.

2. AKTIVNOST: Rad u malim skupinama

(20 minuta)

Napomena razredniku:

Razrednik određuje broj malih skupina ovisno o broju učenika u odjelu. Predlažemo da u svakoj skupini bude 3-5 učenika. Također predlažemo da unutar male skupine rasporedite djecu koja imaju različite stavove i iskustva u internetskom svijetu i ovakvom obliku komuniciranja s drugima jer to može doprinijeti konstruktivnijoj raspravi.

Moguće je da će se djeca zafrkavati tijekom vježbe. Važno je prisjetiti se (i znati) da djeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. Ponekad se bune, negoduju i pružaju otpor jer im je zapravo teško "odustati" od prednosti anonimnosti. Takva je reakcija očekivana jer ovdje radimo na promjeni stavova. (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Općim je uputama Priručnika.)

Uputa za učenike:

"U sljedećoj aktivnosti razgovarat ćemo o pojmu anonimnosti. Što znači pojam anonimnost?" Razrednik provjerava poznaju li djeca značenje pojma anonimnost.

Razrednica dalje nastavlja: "Često kažemo da internet nudi prostor da se sakrijemo i slobodno govorimo o različitim temama, problemima i interesima. Anonimnost nekad može biti jako dobra i korisna, no neki korisnici zlorabe ovu prednost da bi povrijedili druge ili ostvarili neke u javnosti neprihvatljive želje i potrebe.

Sada ćemo se podijeliti u male skupine i svaka će skupina dobiti svoj radni listić sa zadacima. Unutar svoje skupine razgovarat ćete o pojmu anonimnosti - što to znači, kad je ona dobra, a kada postaje nedostatak ili problem. Raspravljat ćete o mogućim teškoćama koje možete iskusiti radi objavljivanja podataka o sebi. Važno je svoje odgovore obrazložiti.

Tijekom razgovora važno je da svatko od vas kaže što misli, a ako želite, možete podijeliti i neko svoje iskustvo. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član vaše male skupine, kojeg izaberete, iznijet će cijelom odjelu ideje i odgovore koje ste zapisali. Za rad u maloj skupini imate 10 minuta."

Radni listić

ANONIMNOST NA INTERNETU znači...**Pozitivno i poželjno u anonimnosti****Nedostaci i neugodno u anonimnosti**

Objavljivanje podataka o sebi na internetu - moguće opasnosti i radi čega?

Koje je podatke o sebi poželjno dati, a koje nije?

Što mislite, možete li biti potpuno anonimni na internetu? Pojasnite svoj odgovor.

Smjernice i nadopune razrednici:

Svaka skupina iznosi svoje odgovore na jedno pitanje u radnim listićima. Tek kada svaka grupa da svoje odgovore na to pitanje i zaključi se rasprava o njemu, prelazi se na novo pitanje u radnom listiću. Prilikom izlaganja odgovora i ideja važno je rotirati skupine tako da svaka skupina jedanput prva iznosi svoje odgovore.

U donjoj tablici naveli smo moguće odgovore učenika. Važno je najprije potaknuti učenike da izlože svoj uradak i odgovore koje su smislili. Tek nakon što učenici iscrpe svoje odgovore, razrednik nadopunjava s onim tvrdnjama koje su u priručniku, a nisu ih učenici izrekli.

Zakruživanje rasprave i napomena razredniku:

Ovdje se može podsjetiti i na kaznenu odgovornost o kojoj se govorilo na prethodnoj radionici.

Što razrednik može reći:

“Podsjetimo se da ponekad nasilje i zlostavljanje “pod okriljem anonimnosti” koju pruža internet ili mobitel sadržavaju i obilježja kaznenog ili prekršajnog djela. Kada poruke putem mobitela i interneta sadržavaju prijetnje nasiljem, ucjene, uhođenje, napastovanje, dječju pornografiju ili kada prethodni koraci ne daju rezultate, slučaj prijavite policiji. Preko IP adrese, koju ima svako računalo i koju policija može zatražiti, može se pronaći korisnik koji je počinio prekršaj ili kazneno djelo. Svatko tko koristi mobitel ili internet; sudjeluje u *chat* sobama, forumima ili blogovima mora, uz poštovanje uvjeta koje je postavilo uredništvo, biti svjestan i osobne kaznene odgovornosti ako zlouporabljuje tuđe osobne podatke, vrijeđa ili kleveće drugog, iznosi tuđe osobne ili obiteljske prilike ili stvara i distribuira neprimjeren pornografski materijal. I djeca i stariji maloljetnici također imaju kaznenu odgovornost i u tome se postupku s njima postupa na specifičan način, a sam postupak pokreće Državno odvjetništvo.”

ANONIMNOST NA INTERNETU znači...

To znači da korisnici međusobno ne znaju tko je tko u stvarnome životu, ne znaju imena ni prezimena, adresu, broj telefona. Jedni o drugima znaju samo ono što se iznese na internetu. To također znači da svoj pravi identitet skrivaju iza nadimka i mogu se predstavljati kako hoće i prišiti si razne osobine.

Pozitivno i poželjno u anonimnosti

- Omogućuje ljudima da budu otvoreni i podijele s drugima stvari koje bi im bilo neugodno izreći nekome tko ih poznaje.
- Lakše je zatražiti pomoć u rješavanju nekog problema.
- Mladi i odrasli mogu izreći svoje mišljenje o nekoj temi, bez straha da će biti prepoznati i da će zbog toga imati neugodnosti.
- Mogu iskusiti različite vrste komunikacije iz različitih uloga, što pridonosi bogatstvu socijalnog iskustva, empatiji i socijalnom sazrijevanju.

Nedostaci i neugodno u anonimnosti

- Anonimnost može biti i otvorena pozivnica svima koji žele zlouporabiti takav način komunikacije (npr. ocrnjivati nekoga, širiti tračeve...).
- Nisu svi korisnici interneta dobronamjerni, a od nekih se mogu doživjeti i velike neugodnosti (kao na primjer varanje, namamljivanje).
- Netko na *chat*-u, forumu ili blogu može vrijeđati, prijetiti i/ili pisati o drugima stvari koje nisu istinite ili koje su privatne i tajne.
- Često je to netko koga poznajemo, možda prijatelj iz razreda s kojim smo se posvađali ili netko iz društva tko je ljubomoran. Ta osoba može misliti da, ako se koristi nadimkom i nitko ne zna kako se zove, može činiti što želi, pa i gnjaviti druge.

Objavlivanje podataka o sebi na internetu - moguće opasnosti i radi čega?

- Sve što napišeš i objaviš na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi.
- Ako objavljuješ informacije o sebi i svojoj obitelji, to može navesti osobe s lošim namjerama da pokušaju uspostaviti kontakt s tobom ili tvojom obitelji.
- Iskrenim objavljivanjem nekih osobnih podataka, mišljenja i osjećaja u svome blogu otvaraš mogućnost da ti se drugi zbog toga rugaju, namagarče te ili na neki drugi način povrijede. Osobna mišljenja i osjećaje vrijedi podijeliti s prijateljima, ali ne uvijek i s javnosti.
- Kada pišeš blog na kojem iznosiš svoje iskustvo, stavove i razmišljanja, i drugima daš mogućnost da komentiraju i reagiraju na sadržaj koji iznosiš, postoji mogućnost da sadržaj tvoga bloga postane povod za neku neželjenu raspravu u govoru mržnje. Ili ti se jednostavno neće svidjeti reakcije i komentari drugih.

Koje je podatke o sebi poželjno dati, a koje nije?

- Zaštititi sebe lozinkom i pazi komu je daješ jer prijatelji u nekome trenutku mogu postati neprijatelji.
- Ne navodi osobne informacije, brojeve telefona i mobitela, adresu gdje živiš, ime škole u koju ideš, mjesta gdje izlaziš osobama koje ne poznaješ uživo. Kada pišeš o sebi, piši što općenitije. Sve što napišeš i objaviš u ili na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi i više ne možeš kontrolirati kako će drugi iskoristiti podatke o tebi.
- Ne stavljaš na internet ništa što ne bi volio da vide tvoji prijatelji i poznanici, čak ni u *e-mail* odnosno SMS poruku.
- Ne spominji u blogu nikakva imena, adrese, brojeve telefona, školu, *e-mail* adrese i slične informacije. To su upravo informacije koje traže odrasli sa seksualnim namjerama prema djeci, stoga ih izbjegavaj. U zamjenu, možeš koristiti nadimak, no pripazi da ne podsjeća na tvoje ili nečije pravo ime.
- Ne navodi u blogu ni informacije o bilo kome koga poznaješ, kako ne bi mogućeg pedofila naveli da, iako vi niste zainteresirani za "čavrljanje" s njim, možda vaša prijateljica jest.
- Čuvaj sebe i druge! Sve što vrijedi za čuvanje podataka o tebi, vrijedi i za čuvanje tuđih.

Što mislite, možete li biti potpuno anonimni na internetu? Pojasnite svoj odgovor.

Jedan od najraširenijih mitova koji se vezuju uz internet - da se radi o anonimnom mediju i - ako se na nekoj stranici registriramo pod nadimkom, uvijek možemo upotrijebiti nadimak koji nam je upravo pao na pamet: Banana, Barakuda, B745 i možemo mirno raditi sve što nam padne na pamet i nitko nam nikad neće ući u trag. Ipak, nije baš tako. Svako računalo na svijetu posjeduje tzv. IP adresu (Internet Protocol Address), kombinaciju brojeva koji ostaju zabilježeni na serveru koji smo posjetili. Isto kao što automobil ima registracijski broj po kojem se može pronaći vlasnik vozila. Putem IP-adrese moguće je prepoznati računalo koje je pristupilo nekoj stranici, s kojeg je poslan post na forum ili *chat*, poslan *e-mail*. Dobri poznavatelji tehnologije mogu promijeniti IP adresu svojeg računala, no to nije garancija da se neće moći identificirati, iako teže nego da je nisu promijenili.

IP adresa pohranjena je na serveru na kojem se nalazi stranica koju posjećujemo. Ona je na raspolaganju *web masteru* stranice (osoba zadužena za osiguravanje stranice), koji ju je obvezan dati policiji na zahtjev. No valja imati na umu da *web master* također može iskoristiti našu adresu za svrhe svoje firme (oglašavanje i sl.) ili osobno. Putem IP-adrese možemo rekonstruirati navike osobe koja se koristi računalom.

S druge strane, postoje i tzv. *cookies* - maleni programski "paketići" koje server koji posjećujemo šalje u naše računalo te on ostaje pohranjen u našem računalu, štoviše, naše ga računalo šalje natrag serveru svaki put kada pristupimo nekoj stranici koja je smještena na tome serveru. *Cookie* je zapravo alat trajne komunikacije koja se zbiva između servera i računala, o kojoj mi u pravilu pojma nemamo - osim što nas je prilikom prvog posjeta serveru pretraživač možda "pitao" dozvoljavamo li komunikaciju *cookies*-ima. Veliki pretraživači poput Googlea *cookie*-je čuvaju doslovno desetljećima i pitanje *cookie*-ja jedno je od značajnih pitanja u diskusiji o privatnosti na internetu.

3. AKTIVNOST: Rad u malim skupinama

(15 minuta)

Razrednica određuje broj malih skupina ovisno o broju učenika u odjelu. Predložimo 3-5 učenika unutar svake skupine.

Uputa za učenike:

“Otiđite na stranicu www.prekinilanac.org i proučite savjete i pravila za djecu i mlade o sigurnom korištenju interneta. Zatim napišite mlađoj sestri ili bratu, ili djetetu mlađem od vas do kojeg vam je stalo, *e-mail* u kojem ćete ih poučiti na što treba paziti na internetu i što je važno znati da bi bili sigurni zabavljajući se na internetu. Objasnite i radi čega je važno pridržavati se vaših savjeta.”

Napomena razredniku:

- Ukoliko se u radionici ne koristite računalom s pristupom internetu, učenicima se mogu podijeliti leci sa savjetima za djecu i mlade izrađeni za potrebe kampanje **Prekini lanac!**.
- Svaka skupina pročita svoj *e-mail* pred razredom.

4. AKTIVNOST: “Ugooglaj se!”

(5 minuta)

- Svaka učenica upiše svoje ime u “Google”.
- Pojasnite učenicima da je ovo dobar način kako mogu provjeriti je li netko pisao o njima, a da oni to možda do sada nisu znali te ih uputiti da to čine s vremena na vrijeme.

I na kraju zahvala učenicima za sudjelovanje.

7. radionica za učenike viših razreda: Tračanje i širenje glasina - Šu, šu, svi već šuščaju o tom...

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti posljedice tračanja i ogovaranja preko mobitela i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: radni listići iz 2. Aktivnosti, ploča ili pripremljen plakat za pisanje odgovora

Napomena razrednici:

Tema tračanja i širenja glasina vrlo je interesantna i moguće je da će učenici imati različita iskustva i podijeljene stavove. Može pokrenuti razgovor i o međusobnim odnosima unutar odjela, posebno ukoliko se radi o manje složnim i problematičnijim odjelima. U nekim odjelima bit će potrebna dva školska sata za izvedbu radionice. Mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena za razgovor unutar pojedinih aktivnosti nego zadržati predviđenu vremensku strukturu.

- Moguće je da će se djeca zafrkavati tijekom vježbe. Važno je prisjetiti se (i znati) da djeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. Nekada slično reaguju i onda kad ih se upozorava na druga kršenja prava na privatnost ili nasilje i uznemiravanje, pogotovo ako su i oni već bili vinovnici takvih ponašanja, npr. u temi o tračanju. To je zapravo njihov način da se nose s neugodnim stvarima. (Podrobnije obrazloženje ovakva pristupa u Općim je uputama Priručnika.)
- Tijekom izvođenja radionice imajte na umu da povelik broj djece ima neka povređujuća iskustva i moguće je da će ih podijeliti ili htjeti prokomentirati u odjelu. Važno je da ta iskustva djeca ispričaju. Ukoliko se slična situacija dogodi u vašem razrednom odjelu, dajte priliku učeniku da kaže koliko želi te eventualno možete postaviti potpitanje o tome kako se učenik osjećao tad i što je učinio. Važno je da ostali učenici slušaju priču strpljivo i s poštovanjem, i bez vrednovanja i dodatnih poučavanja. Važno je pokazati suosjećanje, pohvaliti za hrabrost te podržati reakcije i ponašanja koja doprinose sigurnosti djeteta. Osim toga, jako je važno prisjetiti se i uspostaviti pravilo da svatko u razredu govori u svoje ime i onoliko koliko želi sam reći. Ukoliko netko od djece počne govoriti o iskustvima djeteta iz razreda, važno je prekinuti ga i podsjetiti na dogovoreno pravilo.
- Postoji uvriježen stav da ženski spol ogovara i trača drugačije od muškog. Kako biste pridonijeli kvaliteti radionice i raspravama unutar predviđenih aktivnosti, ali i ravnomjernom trajanju aktivnosti u malim skupinama, predlažemo da učenike podijelite podjednako po spolu, stavovima ili iskustvima o tračanju (ukoliko to možete procijeniti i dovoljno poznajete učenike).

1. AKTIVNOST: Uvod u temu

(10 minuta)

Razrednica traži učenika - dobrovoljca koji će naglas pročitati priču razrednom odjelu, a zatim će je svi zajedno prokomentirati i raspravljati. Za poticanje rasprave razrednik se koristi dolje predloženim pitanjima.

“Ljudi, jeste li čuli, Maja je doznala od prijateljice iz 7.b, koja je čula od prijateljice na hodniku, da je na satu matematike pronašla papir na kojem je pisalo da Ivan voli Mateju, onu glupu, napudranu plavušu, s velikim nosom iz 6.a.”

Razgovor s učenicima

- Koliko je vremena trebalo da se priča proširi po razredu?
- Sada zamislite da je ta poruka objavljena na internetu ili da je poslana mobitelom na više adresa. Koliko bi je ljudi moglo vidjeti?
- Što je za vas trač?
- Što mislite kako počinje većina tračeva?
- Što je za vas ogovaranje i što mislite o njemu?
- Jeste li se ikada našli u situaciji da pročitate poruku ili priču o nekome koga poznajete, a da niste bili sigurni je li to istina ili nije? Je li ikada takva poruka bila napisana o vama?

Razrednik zaokružuje raspravu okvirno ovim riječima:

“Tračevi i ogovaranja kao da su svuda oko nas. Neki su bezopasni (npr. “Čula sam da će svi koji danas nemaju zadaće dobiti jedinicu”), ali ima i onih koji su opasni, koji povređuju osobu, grupu, prijatelje (npr. kad se o nekome napiše ili ispriča “sočna” ili “šokantna” priča, neki detalj iz neke situacije koji bi osobu mogao posramiti ili nešto privatno o osobi o čemu ona ne govori drugima). Bez obzira na to je li priča o nekom istinita ili izmišljena, ogovaranje može jaaakooo povrijediti! Širenje tračeva je oblik **NASILJA!** A ako netko stalno trača istu osobu i pokušava joj na taj način nauditi ili je povrijediti, tada tračanje postaje **ZLOSTAVLJANJE.**”

2. AKTIVNOST: Rad u malim skupinama

(10 minuta)

Razrednik podijeli učenike u male skupine (predložimo 3-5 učenika u skupini). Svaka skupina dobije jedan problem o kojem raspravlja i pitanja za promišljanje. Ako razredni odjel ima veći broj učenika, neke skupine mogu imati istu problemsku situaciju o kojoj će raspravljati.

Razrednik naglašava učenicima: “Tijekom razgovora važno je da svatko od vas kaže što misli. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član vaše male skupine, kojeg izaberete, iznijet će cijelom razredu ideje i odgovore koje ste napisali. Za rad u maloj skupini imate 7 minuta.”

Predstavnik svake skupine pročita odgovore pred odjelom, a ostali učenici mogu dati svoje komentare.

Napomena razrednici:

Kroz ove aktivnosti želja nam je potaknuti raspravu među učenicima i usmjeriti ih prema dilemama i nijansama u našem ponašnju koje značajno određuju i utječu na razne odnose i relacije koje imamo s ljudima oko sebe. Važno je znati da nema jednog točnog odgovora u ovim raspravama i navedene situacije mogu se promatrati iz različitih perspektiva. Predlažemo da se usmjerite na vrijednosti koje vode očuvanju odnosa i međusobnom poštovanju. Tako na primjer u trećoj priči možemo potaknuti raspravu o tome s kojim bi likom iz priče trebalo provjeriti koje informacije o zajedničkom poznaniku možemo podijeliti s drugima i je li uopće potrebno tražiti dopuštenje. Tijekom rasprave pokušajte se držati okvira koje priče nude i razgovarati o odnosima među likovima u pričama, a ne širiti raspravu na njihova iskustva. U nastavku aktivnosti bit će dovoljno prostora za njihova iskustva ukoliko ih žele podijeliti.

Radni listić

GRUPA 1.

Ponekad ljudi tračaju ili ogovaraju s namjerom da povrijede drugu osobu, izazovu bol ili je ponize. Izmišljaju ponižavajuće priče koje vjerojatno nisu istinite i čine **golemu štetu osobi!** Na primjer, na blogu je pisalo: “Ana je kradljivica, nemojte s njom sjediti!”

Što mislite kako se osjeća Ana iz priče? Što bi drugi vjerojatno mislili o njoj? Što biste vi učinili na Aninu mjestu?

GRUPA 2.

Napisali ste, prema vašem mišljenju, šaljivu priču o vašem poznaniku Josipu i poruku poslali na više mobitela, a da niste razmislili o posljedicama. Nije vam cilj bio poniziti Josipa, ali kad je doznao za nju i pročitao je, osjetio se povrijeđenim.

Što mislite kako se osjeća Josip iz priče? Da ste vi dobili ovu poruku, što biste pomislili o pošiljatelju poruke? Koje su posljedice vašeg postupka za vas, ali i za Josipa? Što biste učinili na Josipovu mjestu?

GRUPA 3.

Dopisujući se preko *chat*-a, ispričao si priču koju si čuo od prijatelja o zajedničkom poznaniku Marku, a da nisi provjerio/la dobivenu informaciju. Sad o tome brui cijela škola.

Što mislite kako se osjeća Marko o kojem brui cijela škola? Koje su posljedice vašeg postupka za vas, ali i za Marka iz priče? Što biste vi učinili na Markovu mjestu?

3. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima: Zašto tračamo i zašto trač boli?

(15 minuta)

Razrednik podijeli razredni odjel na dva dijela. Jedna polovica učenika dobije temu **Zašto tračamo?**, dok druga polovica razmišlja na temu **Zašto trač boli?**. Unutar svoje skupine i zadane teme svaki učenik razmišlja za sebe (a može i u paru s osobom do sebe), te pokušava dokučiti što više mogućih odgovora i zaključaka. Učenici imaju oko pet minuta za ovaj dio aktivnosti.

Zatim razrednik plenarno pita i poziva učenike koji su promišljali na temu Zašto tračamo? da podijele svoje odgovore s odjelom, a onda one učenike koji su promišljali na temu Zašto trač boli?.

Napomena razredniku: Pri iznošenju odgovora i zaključaka, razrednik potiče učenike da iznesu što više svojih odgovora, a tek kad učenici iscrpe svoje ideje, dodaje i upotpunjava njihove odgovore idejama iz podsjetnika.

Pitanja za poticanje rasprave i nadopune razrednici:

Tema: Zašto tračamo?

- Što mislite, što ljudi žele postići tračanjem ili ogovaranjem? Što si ti želio/željela postići tračanjem ili ogovaranjem? (zapišite na ploču)
  - Je li tračanje i ogovaranje jedini način da dobiješ to što želiš? Ima li i drugih, manje nasilnih, načina?
-
- **DA BI SE OSJEĆALI BOLJIMA OD DRUGIH** jer zapravo ne vjeruju da su dobri ili sposobni pa traže nekoga za tračanje da ne ispadnu najgori.
  - **DA BUDU DIO NEKE GRUPE** jer svi tračaju pa im se priključe kako bi bili prihvaćeni ili da ih ne izbace iz grupe.
  - **ZBOG PAŽNJE** - ispričaju nečiju tajnu da bi privukli pažnju drugih.
  - **DA BI SE OSJEĆALI SNAŽNO/MOĆNO** - neki vole kontrolirati druge i biti vođe, pa tračanjem unište ugled nekog drugog tko je popularan nastojeći da sami postanu još popularnijima.
  - **IZ LJUBOMORE ILI OSVETE** - vrlo su ljuti i ne znaju drugačije riješiti sukob koji je nastao pa kroz osvetu pokušavaju nadoknaditi štetu za koju misle da im je nanesena, a često i još više povrijediti drugu stranu.
  - **IZ DOSADE.**
  - **IZ POTREBE ZA ZLOSTAVLJANJEM** - da zadovolje svoju potrebu za nadmoći i tada često misle da to ta druga osoba zavređuje (što nikad nije istina jer svi zavređuju poštovanje).
  - **MOŽE BITI ZABAVNO** - neki tračevi počnu kao šale i zafrkancija, bez namjere da se povrijedi tu osobu. Važno je prepoznati kada neka šala prestaje biti smiješna osobi na čiji račun ide.

Dopunite prijedloge
učenika. Ljudi tračaju...

Tema: Zašto trač boli?

Riječi nekad povređuju i jače od udarca. Zamisli da je osoba drvo, da je čavao trač, a ti si čekić. Što se dogodi svaki put kad zabiješ čavao u drvo? (rupa = povreda)

- Trač je nasilje i napad na privatnost druge osobe!
- Ima negativne posljedice:
  - Može dovesti do toga da se drugi ne žele družiti s tom osobom (ili s tobom kad shvate da širiš tračeve)
  - Da se osoba osjeća posramljenom ili manje vrijednom
  - Povređuje i boli kad iznosiš nešto o osobi ili njezinoj obitelji u trenutku kad osoba nije spremna govoriti o tome što joj se događa (npr. kad se nečiji roditelji rastaju, kad se netko posvađa s prijateljicom, kad nekog ostavi cura).

4. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima: Kako prekinuti lanac tračanja i ogovaranja? I što kada tračaju tebe?

(10 minuta)

Princip rada je isti kao i u prethodnoj aktivnosti.

Na početku aktivnosti razrednik kaže učenicima:

“Naučili smo da ljudi tračaju iz različitih motiva i radi različitih razloga. Naučili smo i da trač može povrijediti drugu osobu, čak i kada nije ispričan s lošom namjerom. Svatko od nas može odlučiti što će učiniti kada do njega dođe trač. Isto tako, kad s drugima tračaš, kad-tad ćeš i ti doći na red. Sada ćemo podijeliti odjel na dva dijela. Dio vas razmišljat će o tome kako možemo prekinuti lanac tračanja i ogovaranja, odnosno što biste sve mogli učiniti kada trač ili ogovaranje dođe do vas? Kako biste ga mogli prekinuti? Druga polovica odjela ima zadatak smisliti što više odgovora i ideja kada doznate da ste vi meta trača. Dakle, što biste mogli učiniti ako doznate da drugi tračaju vas? Svatko razmišlja za sebe (ili u paru s osobom do sebe) i pokušava dokučiti što više mogućih odgovora i zaključaka na zadanu temu. Za taj posao imate oko pet minuta. Nakon toga ćemo čuti sve vaše odgovore, zaključke i ideje.”

Zatim razrednik plenarno pita i poziva učenike koji su promišljali na prvu temu da s odjelom podijele odgovore koje su smislili, a onda one učenike koji su promišljali na drugu temu.

Napomena razrednici: Pri iznošenju odgovora i ideja, razrednica potiče učenike da iznesu što više svojih odgovora i zaključaka, a tek kad učenici iscrpe svoje ideje, dodaje i upotpunjuje njihove odgovore idejama iz podsjetnika.

Dopunite prijedloge učenika.

Nadopune za razrednika:

Tema: Kako prekinuti lanac tračanja i ogovaranja?

1. **Prije negoli ispričaš nekome, stani i razmisli, može li to što si čuo povrijediti osobu o kojoj se govori?** Zašto ti to želiš ispričati nekome drugom? Kako će se ta osoba osjećati kada dozna što ste pričali? Hoće li joj ta priča na bilo koji način nanijeti neugodu ili štetu?
2. **Prekini lanac! Zaustavi trač!** Nemojte ga širiti ako može povrijediti!
3. **Nemojte ga slušati!**
4. Ako jedan prijatelj trača drugoga pred vama, zaustavite ga i pokušajte ih potaknuti na **otvoreni razgovor**.
5. **Poštujte tuđu privatnost!** Ako želite da drugi ne govore o vama, nemojte ni vi o njima.
6. **Provjerite!** Tračevi su najčešće neistiniti.

Tema: Što kada tračaju tebe?

Dopunite prijedloge učenika.

1. **Provjeriti odakle dolazi trač i zašto.** Je li te netko želio povrijediti ili se radilo o nesporazumu?
2. **Otiđi osobi koja je pokrenula trač i nenasilno raspravi s njom sukob.**
3. **Zatraži podršku prijatelja.** Oni koji te poznaju i kojima je stalo do tebe, pitat će te o čemu se radi. Sam pojasni o čemu se radi onim ljudima do čijeg mišljenja ti je stalo.
4. **Zamoli prijatelje da ti pomognu zaustaviti trač.** Neka drugima kažu ili napišu da to što piše ili što se govori nije istina i neka pozovu druge da prestanu govoriti o tome.
5. **Nemojte osobi koja se ponaša nasilno dati ono što želi** - pokazati da vas je povrijedila jer ćete pogoršati stvar. Osoba vas je željela povrijediti kako bi se ona osjećala dobro, a vi loše. Zamislite njezino razočaranje kad vidi da nije uspjela.
6. **Oduprite se potrebi za osvetom.** Osvetom se nastavlja lanac, a vi također postajete nasilnici.
7. **Što možete naučiti iz te situacije kako se slično ne bi ponavljalo:**
  - Voditi računa o tome komu povjeravate svoje tajne.
  - Pronaći prijatelja kojemu možete vjerovati, koji će vam biti podrška kad vam je teško.
  - Oduprite se potrebi da iz osвете govorite o drugima ono što znate da bi ih moglo povrijediti.

Zahvala učenicima na sudjelovanju.

8. radionica za učenike viših razreda: Zavodenje i seksualno zlostavljanje na internetu

Razred: učenici viših razreda

Cilj: upoznati učenike s pojmom seksualnog zlostavljanja i pedofilije, povezati s pojmom anonimnosti i njezine moguće zlouporabe u svrhu namamljivanja djece, potaknuti razmišljanje o mogućim rizicima pri upoznavanju internetskih prijatelja

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: papir i olovka, PowerPoint prezentacija i računalo s LCD projektorom, radni listići iz 4. Aktivnosti, listići s ispisanim koracima za funkciju *Print Screen*

Napomena: Za potrebe obrade ove teme pripremljena je PowerPoint prezentacija, koja prati kratko predavanje u okviru 3. Aktivnosti, a u kojoj je prikazan *chat room*, osnovne funkcije, kao i neke mogućnosti (samo)zaštite. Posebno smo istaknuli funkciju *Print Screen*, kao način spremanja i čuvanja ispisa na ekranu u situacijama izlaganja neprimjerenim (seksualnim) sadržajima ili drugim oblicima elektroničkog nasilja. Preporučujemo iskoristiti pripremljenu PowerPoint prezentaciju i uklopiti ju uz predloženo predavanje. Učitelj informatike ili neki drugi učitelj, roditelj ili učenik koji je vičniji radu na internetu može biti pomoć razredniku u provedbi radionice. Poželjno je, ali ne i obvezno, osigurati računala s pristupom internetu za učenike kako bi sami iskušali opciju *Print Screen*. Svakako pozvati učenike da prepisu korake za funkciju *Print Screen* ili im podijeliti unaprijed pripremljene listiće s ispisanim koracima.

Razgovor o seksualnom zlostavljanju, pedofiliji, internetskom zavodenju, pa čak i seksualnosti općenito, težak je i odraslima i djeci. Moguće je da će se djeca zafrkavati tijekom radionice i predviđenih aktivnosti. Važno je prisjetiti se (i znati) da djeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. To je zapravo njihov način da se nose s neugodnim temama.

Osim toga, jako je važno prisjetiti se i uspostaviti pravilo da svatko u razredu govori u svoje ime i onoliko koliko želi sam reći. Ukoliko netko od djece počne govoriti o iskustvima djeteta iz razreda, važno je prekinuti ga i podsjetiti na dogovoreno pravilo.

Kroz predavanja i pojedine aktivnosti djecu usmjeravamo na podršku odraslih osoba kojima vjeruju više nego na njihove prijatelje (koji su također djeca), i to činimo češće i više nego u drugim radionicama i temama. Razlog tomu je činjenica da se ovdje radi o kaznenom djelu i vrlo ozbiljnoj opasnosti. Djeca ne mogu sama rješavati ovaj problem i ne mogu biti dostatna podrška djetetu koje je žrtva pedofila.

Dobro ih je poučiti da prijatelji mogu pomoći i djeca se vrlo često najprije povjere prijateljima. Ono što želimo jest poslati im jasnu poruku da je ovaj problem pretežak za njih same i da je važno povjeriti se i odrasloj osobi.

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima o internetskim prijateljstvima i upoznavanju internetskih prijatelja

(10 minuta)

Napomena razredniku: Važno je djeci pojasniti da se pod pojmom internetski prijatelj misli na prijatelje koje su upoznali i s kojima se druže na internetu, a koje ne poznaju u stvarnome životu.

Razgovor s učenicima i pitanja za raspravu:

Razrednica kaže: "Internet nam omogućuje komunikaciju s ljudima, daje mogućnost brzog i jednostavnog dopisivanja s vršnjacima i ljudima u različitim dijelovima svijeta. Često na forumu ili *chat-u* možemo naći prijatelje s kojima dopisivanje može biti vrlo zabavno i poučno."

- Imate li internetske prijatelje s kojima se dopisujete i družite na internetu, a da ih ne poznajete u stvarnome životu?
- Na koji način održavate i razvijate internetsko prijateljstvo? O čemu razgovarate?
- Na koji se način vi sami predstavljate na internetu? Dajete li uvijek točne podatke o sebi?
- Vjerujete li sve što vam internetski prijatelj kaže? Na koji način provjeravate govori li vam istinu ili jesu li točni podaci koje ta osoba govori o sebi?
- Jeste li ikada dogovarali susret s internetskim prijateljem? Kakva su vaša iskustva s tih susreta?

2. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima o seksualnom zlostavljanju i uznemiravanju

(10 minuta)

Razrednica kaže:

“U današnjoj radionici razgovarat ćemo o seksualnom zlostavljanju i zavodenju djece i mladih na internetu. No željela bih prije toga provjeriti s vama znate li svi značenje pojmova koje ćemo danas rabiti.”

Slijedi definiranje svakog od navedenih pojmova (za potrebe ove aktivnosti u redu je ostati na razini definicije):

- **Što je seksualno zlostavljanje?** - Seksualno zlostavljanje znači svako ponašanje u kojem odrasla osoba iskoristi i uključuje dijete i mladu osobu da bi zadovoljila svoju seksualnu želju i potrebu.
- **Kakve oblike seksualnog zlostavljanja poznajete?** - Spolni odnos, dodirivanje djeteta po intimnim dijelovima tijela ili na djetetu neugodan način, traženje da dijete dira odraslu osobu, samozadovoljavanje pred djetetom, traženje da dijete dodiruje sebe, a odrasla osoba ga promatra, izlaganje djeteta seksualnom sadržaju (slikama, filmovima, pornografskim sadržajima...)
- **Znate li što je dječja pornografija?** - Iskorištavanje djece i mladih za izradu različitih seksualnih materijala (časopisa, fotografija, filmova...) kojima se koriste odrasle osobe da bi zadovoljile svoje seksualne želje i potrebe. Velik broj djece i mladih koji završi u pornografskoj industriji žrtve su dječje prostitucije i trgovine djecom. Također, djeca koja su naivna i olako povjeruju odraslima mogu postati predmetom dječje pornografije.
- **Znate li što znači pojam pedofil?** - Osoba koja iskorištava djecu da zadovolji svoje seksualne potrebe i želje. Iako se pravi da je prijatelj djetetu, zapravo mu nije važno kako se dijete osjeća.

Razrednik iznosi dva primjera zavodenja na internetu kao ilustraciju:

- “Često ako se s nekim dopisujem iz dosade i on me traži gole slike, a ja mu ne dam i ne želim se više s tom osobom dopisivati, onda me počne vrijeđati, ali ja ga blokiram i više nikad ne razgovaram s njim.”
- “Jednom sam bila na *chat*-u i pitao me neki čovjek što imam na sebi. Kad sam prekinula, on se ponovno javljao i psovao i govorio stvari koje su me uznemiravale, pa sam otišla s *chat*-a.”

Napomena razrednici:

Tijekom izvođenja ove aktivnosti, ali i cijele radionice, imajte na umu da povelik broj djece ima neka slična iskustva. Iako u ovoj aktivnosti nismo usmjereni na dječja iskustva ili iskustva njihovih prijatelja i poznanika, može se dogoditi da će neko dijete podijeliti svoje iskustvo ili prokomentirati nešto što je čuo. Važno je da ta iskustva djeca ispričaju. Ukoliko se slična situacija dogodi u vašem razrednom odjelu, dajte priliku učeniku da kaže koliko želi te eventualno možete postaviti potpitanje o tome kako se učenik osjećao tada i što je učinio. Važno je da ostali učenici slušaju priču strpljivo i s poštovanjem te bez vrednovanja i dodatnih poučavanja. Važno je pokazati suosjećanje, pohvaliti za hrabrost te podržati reakcije i ponašanja koja doprinose sigurnosti djeteta.

Zakruživanje razgovora i najava predavanja koje slijedi:

“I sami imate iskustvo da nam internet omogućuje upoznavanje novih ljudi i zabavu. Možemo upoznati mlade ljude iz različitih dijelova svijeta, razgovarati s prijateljima i dragim osobama koje žive u nekom drugom mjestu. Međutim, postoje ljudi koji zlorabe anonimnost koju internet nudi za manipuliranje i pridobivanje djece i mladih na nepoželjna ponašanja, posebno s ciljem zadovoljenja seksualnih želja i potreba. Naučili smo da postoje odrasli ljudi koji se lažno predstavljaju i pretvaraju da su prijatelji jer ih zanimaju slike seksualnog sadržaja ili imaju seksualne želje i namjere. Upravo radi toga važno je biti oprezan pri upoznavanju internetskih prijatelja.

U kratkom predavanju koje slijedi ispričat ću vam na koji način pedofili postaju prijatelji djeci i zavode ih. Naučit ćemo na koje je stvari važno obratiti pozornost kako ne biste upali u neku nevolju i doživjeli nešto vrlo neugodno.”

3. AKTIVNOST: Kratko predavanje

(10 minuta)

Kroz predavanje razrednica pojašnjava djeci na koji način odrasle osobe mogu zavoditi i namamljivati djecu putem interneta:

“Svi volite *chat*-ati i upoznavati druge. To je jedna od stvari radi kojih je internet jako zabavan. Međutim, *chat room* omogućuje odraslima da se pretvaraju da su djeca, što može biti vrlo opasno. Da biste sigurno mogli *chat*-ati i uživati u druženju s internetskim prijateljima, dobro je znati kako djeluju pedofili. Na taj ćete način lakše prepoznati moguće opasne situacije i lažna prijateljstva.

Pedofil može samo **promatrati tj. biti "u sobi" i pratiti razgovor**, ne uključujući se aktivno. Na taj način dobiva informacije o tebi i tvojim interesima. U nekom trenutku početak će razgovor s tobom u *chat room*-u, i to na način da u početku **pita općenita, nevinna pitanja, šali se i priča viceve**. To je zato što svi u *chat room*-u mogu vidjeti poruke i pratiti razgovor. I on sam predstavljat će se kao tvoj vršnjak ili vršnjakinja i vjerojatno će pisati da voli slične stvari kao i ti. Također, može poslati lažnu fotografiju kako bi te lakše uvjerio da je on osoba kojom se predstavlja. Prisjeti se da je pedofil neko vrijeme proveo skriven u *chat room*-u i prateći razgovore o svakoj osobi otkrio je nešto, pa tako i o tebi.

U sljedećem koraku, kad imaš osjećaj da ste se već malo bolje upoznali i sprijateljili, pedofil može predložiti da **nastavite razgovor u privatnoj sobi**, što većina *chat* programa omogućava. Tad može pokušati doznati koliko je sigurno razgovarati s djetetom postavljajući pitanja poput: **"Jesi li sam/a doma?"**, **"Tko još koristi računalo kod tebe?"**, **"U kojoj ti je sobi računalo?"**. Ako kažeš da si sama kod kuće, da je računalo u tvojoj sobi i da se samo ti koristiš njime, pedofil će nastaviti razgovor. Dakle, budi vrlo oprezan/na ako tvoj internetski prijatelj prekine razgovor kad kažeš da nisi sam/a, da se tvoji roditelji koriste računalom ili mogu gledati što ti radiš na internetu.

Pokazalo se da pedofili najprije šalju neutralne sadržaje da te potaknu na razgovor. Može razgovarati s tobom o tvojim interesima i hobijima, školskim problemima i prijateljstvima ili o tvojim problemima o kojima je prethodno doznao u *chat room*-u. Nakon toga počinje **razgovor vezan uza seksualne aktivnosti**. Kako se razgovor nastavlja, pedofil može opisivati seksualne tehnike. Kako bi te uvjerio da je to normalno i da "svatko to radi", može ti **elektronskom poštom poslati fotografije** koje pokazuju druge ljude ili djecu uključene u takve aktivnosti. Također, može tražiti da mu pošalješ i svoju fotografiju, pa čak i bez odjeće ili u nekoj seksi pozi.

Ponekad može tražiti da, nakon što ti pošalješ slike, posebno one seksualnog sadržaja, izbrišeš te slike jer "će imati problema ako netko drugi vidi te slike". Također, može ti reći da ovo **čuvaš kao tajnu**, odnosno tražiti da nikad nikomu ne govoriš o tim razgovorima. Na taj način kao da želi povećati povjerenje među vama. Nažalost, ti se radi takvih tajni možeš osjećati jako loše i ustrašeno, i zato je važno da znaš da to nisu dobre tajne i u redu je reći roditeljima ili nekim drugim odraslim osobama u koje imaš povjerenja što ti se događa.

Ako se ovaj tip razgovora nastavi, može **predložiti i da se susretnete i upoznate u stvarnom životu.**"

Nakon predavanja razrednik poziva učenike da komentiraju i iznesu svoja razmišljanja. U okviru ove rasprave razrednik upoznaje učenike s funkcijom *Print Screen* koja omogućava spremanje i pohranjivanje poruka i sadržaja na internetu. Koraci su detaljnije opisani u PowerPoint prezentaciji koja prati izlaganje, ali i u prilogu na kraju ove radionice.

4. AKTIVNOST: Rad u malim skupinama

(15 minuta)

Razrednica određuje broj malih skupina ovisno o broju učenika u odjelu (3-5 učenika po skupini).

Svaka skupina dobije dvije ili tri kartice s pravilima i savjetima (neke će skupine imati isto pravilo).

Uputa za učenike: "Svaka će grupa dobiti nekoliko kartica s pravilima i savjetima koje je važno znati ako se želimo osjećati sigurnima i zaštićenima s internetskim prijateljima. Prisjetite se svega što smo dosad govorili o internetu i objasnite radi čega je važno poštovati navedeno pravilo. Predstavnik svake grupe pročitat će odgovore koje ste napisali. Za rad imate 7 minuta."

Smjernice i nadopune razrednici:

U tablici na str. 110 naveli smo moguće odgovore učenika. Važno je prvo potaknuti učenike da izlože svoj uradak i odgovore koje su smislili. Tek nakon što učenici iscrpe svoje odgovore, razrednica nadopunjava onim tvrdnjama koje su u priručniku, a učenici ih nisu rekli.

I na kraju zahvala učenicima za sudjelovanje u radionici.

Radni listić

PRAVILO**OBJAŠNENJE - ZAŠTO?**

Nikad ne prihvaćaj besplatni poklon (npr. bon za mobitel) u zamjenu za adresu ili neku drugu informaciju bez dozvole roditelja.

Nikad ne nastavljaš razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećaš nelagodno ili koji postaje preosoban. Jednostavno prekini razgovor, prijeđi na drugu stranicu na internetu i reci roditeljima ili odraslima od povjerenja što se dogodilo.

Tajne radi kojih se osjećamo loše ili uznemireno ne treba čuvati. U redu je povjeriti se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.

Budi ljubazan, ali ostani oprezan i sumnjičav!

Nikad nemoj davati informacije o pravom identitetu (ime, prezime, ime i prezime roditelja, broj telefona, kućnu adresu, radno mjesto roditelja, naziv škole, broj kreditne kartice roditelja) ni u *chat* sobama, niti putem elektroničke pošte (*e-mail*) nekome koga osobno ne poznaješ jer lako može zlorabiti podatke.

Prije upoznavanja internetskog prijatelja razgovaraj o tome s roditeljima ili nekom odraslom osobom od povjerenja.

Dogovori prvi susret na javnome mjestu, gdje ima dosta ljudi.

Ako nikako ne želiš ili se ne usuđuješ pozvati roditelje na susret s e-prijateljem, nikako ne idi sam/a, već povedi nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu osobu kojoj vjeruješ.

PRAVILO

Nikad ne prihvaćaj besplatni poklon (npr. bon za mobitel) u zamjenu za adresu ili neku drugu informaciju bez dozvole roditelja.

OBJAŠNJENJE - ZAŠTO?

Možda je to samo trik kojim bi pedofil doznao podatke o tebi i tvojoj obitelji.

Nikad ne nastavljaš razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećaš nelagodno ili koji postaje preosoban. Jednostavno prekini razgovor, prijeđi na drugu stranicu na internetu i reci roditeljima ili odraslima od povjerenja što se dogodilo.

Nije tvoja greška ako dobiješ takve poruke. Poruka nije došla zbog toga što si nešto pogrešno učinio/la. Povjeri se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.

Tajne radi kojih se osjećamo loše ili uznemireno ne treba čuvati. U redu je povjeriti se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.

Postoje dobre i loše tajne. Pravi prijatelji od nas neće tražiti da čuvamo tajne radi kojih se osjećamo loše niti tražiti od nas da radimo nešto što nam se ne sviđa.

Budi ljubazan, ali ostani oprezan i sumnjičav!

Ponašaj se prijateljski kao što si i u stvarnom životu. Ali ne vjeruj svemu što drugi kažu. Prisjeti se da o toj osobi znaš samo ono što ti je ona rekla, a na internetu možemo biti sve što poželimo.

Nikad nemoj davati informacije o pravom identitetu (ime, prezime, ime i prezime roditelja, broj telefona, kućnu adresu, radno mjesto roditelja, naziv škole, broj kreditne kartice roditelja) ni u chat sobama, niti putem elektroničke pošte (e-mail) nekome koga osobno ne poznaješ jer lako može zlorabiti podatke.

Internet pruža anonimnost i svatko se može predstaviti kako želi i biti što želi. Ponekad se odrasli ljudi koji često nemaju prijateljske namjere mogu predstavljati kao djeca. Bez obzira na to koliko simpatično netko djelovao preko interneta, ta osoba je ipak stranac, koji može biti i odrasla osoba, a pretvarati se da je dijete. Ljudi loših namjera upravo su ti koji anonimnost najviše zlorabe.

Prije upoznavanja internetskog prijatelja razgovaraj o tome s roditeljima ili nekom odraslom osobom od povjerenja.

Ako je taj prijatelj dijete, on također treba dovesti roditelja. Na taj se način svi osjećaju sigurno. Uostalom, ako je ta druga osoba zaista zainteresirana za stvaranje prijateljstva, roditeljska pratnja neće joj predstavljati problem.

Dogovori prvi susret na javnome mjestu, gdje ima dosta ljudi.

Osoba koja ima iskrene i prijateljske namjere neće imati ništa protiv. Ako se nađeš u opasnosti ili se internetski prijatelj krivo predstavlja, ljudi ti mogu priteći u pomoć.

Ako nikako ne želiš ili se ne usuđuješ pozvati roditelje na susret s e-prijateljem, nikako ne idi sam/a, već povedi nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu osobu kojoj vjeruješ.

Nikad ne znaš tko je zapravo tvoj internetski prijatelj. Dobro je imati nekog uza se ako se nađeš u opasnosti.

Prilog: Uporaba funkcije *Print Screen*

<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG) 	<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG)
<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG) 	<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG)
<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG) 	<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG)
<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG) 	<p>Kako spremiti <i>Print Screen</i> kopiju u računalo?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Reproduciramo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) ▪ Definiramo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju (npr. My Documents; .JPG)

9. radionica za učenike viših razreda: Snimanje i objavljivanje fotografija na internetu

Razred: učenici viših razreda

Cilj radionice:

- Potaknuti učenike na razmišljanje o mogućim opasnostima i dilemama vezanima za objavljivanje fotografija i snimaka na internetu.
- Upoznati djecu s mogućnostima programa Paint (ili još bolje Photoshop, ako ga škola ima ili može nabaviti) i mogućnosti izmjene slika koje su objavljene na internetu.

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: obvezno računalo s pristupom internetu, PowerPoint prezentacija i računalo s LCD projektorom

Napomena razredniku/učiteljici:

- U provedbi obvezno sudjeluje učitelj informatike ili neki drugi učitelj, stručni suradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo razrednika, a izvedba je moguća i u okviru nastave informatike.
- Za potrebe ove radionice svaka učenica treba svoju vlastitu fotografiju imati spremljenu na nekoj internetskoj adresi (ili na radnoj površini računala). Ako učenici imaju izrađen svoj profil na stranicama specijaliziranim za druženje, ondje vjerojatno imaju i svoju fotografiju, međutim to sigurno nemaju svi, a neki možda nemaju računalo ili digitalni fotoaparatus kod kuće. Zbog toga je nužno u samoj pripremi radionice da učiteljica informatike prikupi od svakog učenika u razredu fotografiju u digitalnom obliku. Ako je učenica nema, može donijeti svoju fotografiju koju će učitelj skenirati ili će učitelj sam fotografirati učenike za potrebe ove vježbe. Prikupljene fotografije učenika staviti će na server te će tijekom radionice napisati učenicima adresu preko koje mogu pronaći fotografije koje će iskoristiti u daljnjim aktivnostima.
- Tijekom provedbe pilot programa učiteljica informatike iz jedne zagrebačke škole napravila je razrednu fotografiju na početku radionice i onda to postavila na internet (*upload*). Svaki učenik iz te skupne fotografije preuzeo je svoju fotografiju i radio na njoj. Iako im je trebalo nešto više vremena za radionicu, nama se ova ideja svidjela jer daje učenicima uvid u neke dodatne manipulacije, obrade i mijenjanja fotografija.
- Učenike treba rasporediti da sjede tako da uz jednog učenika koji je spretn i već se koristio Paint programom bude jedan koji tom programu nije vičan.

- **Važna napomena:** nakon ove radionice obvezno skinuti fotografije učenika sa servera na koji su stavljene za potrebe ove radionice.
- Za potrebe ove radionice postoje dvije PowerPoint prezentacije, jedna koja ilustrira rad na promjeni fotografija u programu Paint i druga u programu Photoshop. Mogućnosti koje nudi Photoshop su mnogo veće, zanimljivije, zabavnije, pa tako i poučnije, a i veći broj učenika ima takav program kod kuće. Međutim, kako Photoshop nije standardni dio Microsoftova paketa koji škole dobivaju, tako smo napravili i nešto skromniju inačicu ove vježbe u Paint programu koji svaka škola sigurno posjeduje. Ukoliko škola može pribaviti ili već ima Photoshop u informatičkoj učionici, preporučamo izvedbu radionice putem toga programa. Ako škola ne može pribaviti Photoshop program, izvedba u Paintu bit će skromna zamjena, a učitelj informatike može samo putem PowerPoint prezentacije s Photoshopom ilustrirati s nekoliko posljednjih slajdova što se sve može napraviti s nekom fotografijom, kako bi im ostala što dojmljivijom poruka da nije istina sve što vidimo na internetu (i u novinama) i da je sav materijal, pa i fotografije kad jednom dospiju u eter, podložan raznim izmjenama (dobronamjernim i zlonamjernim) te da je posve izvan naše kontrole.

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima

(5 minuta)

Razrednica/učitelj postavlja predložena pitanja i potiče učenike na iznošenje svojih razmišljanja, ideja i iskustava.

Pitanja za poticanje razgovora:

- Objavljuju li svoje fotografije na internetu i gdje?
- Radi čega im je važno staviti svoje fotografije u svoj profil?
- Tko ima pristup njihovim fotografijama i snimkama?
- Jesu li doživjeli neka neugodna iskustva radi fotografija objavljenih na internetu ili poslanih mobitelom?

2. AKTIVNOST: Preuzimanje (engl. *download*) fotografija učenika

(5 minuta)

Učitelj napiše na ploču svoju *web* adresu na koju učenici moraju otići kako bi preuzeli svoje fotografije.

Uputa za učenike:

“Sada ćemo naučiti što sve nudi program Paint/Photoshop, kakve su mogućnosti dorade slika. Na ploči je napisana *web* adresa na koju ćete sad otići i svaki će učenik skinuti s nje svoju fotografiju. Sve izmjene i promjene na fotografijama svatko će od vas raditi samo na svojoj fotografiji. Ako želite dodati nekoga na svoju sliku, smijete skinuti sliku nekog iz razreda koga sami odaberete, no nikakve izmjene na slici te osobe nisu dopuštene bez njezina pristanka.”
Učenici skidaju svoju sliku s poslužitelja (servera).

3. AKTIVNOST: Predstavljanje Paint programa i demonstracija mogućnosti u okviru toga programa

(15 minuta)

Na početku aktivnosti učiteljica informatike pita učenike jesu li se već upoznali s programom za obradu fotografija, koriste li se njime sami, što znaju o tome programu.
Zatim slijedi predstavljanje i demonstracija mogućnosti u Paintu.

Uputa učitelju:

U Paint programu (koji je dio MS Office standardnog paketa u svakome računalu koje ima Windows) ili Photoshop, otvaramo fotografiju koju zatim “obrađujemo” - mogu se uzeti fotografije na kojima učenici nisu sami, nego ih je više. Može se “izrezati” ili zamijeniti glave, nacrtati brkovi, napraviti rupe među zubima, masnica pod okom..., uglavnom intervenirati u nečiju sliku na neki pogrđan način. U ovome dijelu učitelj se koristi pripremljenom PowerPoint prezentacijom.

4. AKTIVNOST: Obrada fotografija

(25 minuta)

Učenici samostalno/ili u paru obrađuju i mijenjaju svoje fotografije. Učitelj ih potiče da isprobaju što više mogućnosti koje program nudi. Dobro je usmjeriti ih da u nekoj varijanti dodaju novu osobu uza se, no svakako podsjetiti da ne rade nikakve promjene te osobe (osim ako je ona s njima u paru i slaže se s time).
Učiteljica komentira uratke s učenicima, učenici mogu obilaziti i pogledati uratke drugih.
Moguće je aktivnosti 3. i 4. povezati tako da učenici istodobno prezentirane sadržaje isprobavaju na svojim računalima.

5. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima

(5 minuta)

Učitelj poziva učenike da komentiraju i iznesu svoje uvide, što su naučili o objavljivanju fotografija na internetu, na što moraju paziti.

U zaključku učiteljica informatike ističe:

“Jednom kada pošaljete (seksualiziranu) fotografiju, nad njom više nemate kontrolu, ne znate što se dalje događa s njom. Nikad se ne zna tko će s interneta preuzeti vašu sliku i što će druga osoba učiniti s njom. Mogli ste i sami vidjeti da su uz malo vještine i s osnovnim grafičkim programima moguće razne fotomontaže. Pripazite komu šaljete i komu dajete pristup svojim fotografijama i videosnimkama, ali i fotografijama svojih prijatelja. Ne stavljajte na internet ništa što ne biste voljeli da vide vaši prijatelji i poznanici, čak ni u *e-mail* odnosno SMS poruku, a ako ih i stavljate, ograničite im pristup. Potražite savjet roditelja ili druge odrasle osobe kojoj vjerujete.”

Iskustvo iz pilot - primjene:

Želimo podijeliti s vama iskustvo učiteljice informatike u zagrebačkoj školi koja je sudjelovala u pilot-programu. I ovo se čini dobrim mjestom. Učiteljica je bila zadovoljna radionicom i rekla nam je da je učenicima bila vrlo zanimljiva i “fora”. Promatrajući njihov rad na vlastitoj fotografiji, a istodobno su mogli promatrati tuđe uratke, primijetila je da učenici dobro razumiju koliko je takvo mijenjanje fotografije povređujuće za druge. Posebno je se dojmila (a i nas) situacija s dvije učenice iz tog odjela koje su zakasnile na sat i nisu bile na skupnoj fotografiji. Djevojke su vrlo pažljivo pitale kolegicu iz razreda za dopuštenje da “njezino lice razvlače”. Ovakvo ponašanje djevojaka učiteljica je popratila odobravanjem i ushićenjem te smatra da je već sam čin moljenja za dopuštenje bio vrlo poučan za učenike. Misli da će nakon takvog pitanja svi u odjelu zapamtiti i znati da u takvoj šali treba poštovati druge na čiji račun se šalimo.

Reference:

1. Buljan Flander, G., Karlović, A., Ćosić, I. (2003.): Dijete na internetu: brošura u izdanju Hrabrog telefona, Zagreb.
2. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek, R. (2006.): Cyberbullying (Nasilje putem interneta), Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb.
3. Buljan Flander, G. i sur. (2008.): Rezultati istraživanja o iskustvima djece prilikom korištenja interneta i modernih tehnologija. (preuzeto s <http://www.poliklinika-djeca.hr>, 31. 7. 2009.)
4. Commission on Chronic Illness (1957.): Chronic Illness in the United States (Vol. 1). Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Gossen, D. (1994.): Restitucija - Preobrazba školske discipline. Alineja, Zagreb.
6. <http://skolebeznasilja.unicef.hr>
7. <http://www.internettutorials.net>
8. <http://www.newbie.org>
9. <http://www.pierobon.org/iis>
10. <http://www.prekinilanac.org>
11. <http://www.windweaver.com>
12. <http://www.netsmartz.org>
13. Kako zaustaviti bullying (2006.), priručnik za roditelje u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku.
14. Kazneni zakon. Narodne novine, br. 110/97, 110/07 i 152/08.
15. Mrazek, P., Haggerty, R. (1994.): Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research. National Academy Press, Washington, D.C.
16. Obiteljski zakon. Narodne novine, br. 116/03 i 107/07.
17. Pregrad i sur. (2007.): Priručnik projekta Za sigurno i poticajno okruženje u školama, prevencija i borba protiv nasilja među djecom (2003. - 2005.), UNICEF Ured za Hrvatsku, Zagreb.
18. Prekini lanac! (2008.), letak za djecu u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku i Hrabrog telefona.
19. Prekini lanac! (2008.), letak za roditelje u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku i Hrabrog telefona.
20. UN Konvencija o pravima djeteta (2001.), Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
21. Zakon o sudovima za mladež. Narodne novine, br. 111/97 i 27/98.

Osigurajmo svakom djetetu zdravlje, obrazovanje, jednakost, zaštitu.
Unaprijedimo čovječanstvo.

UNICEF Ured za Hrvatsku

www.unicef.hr